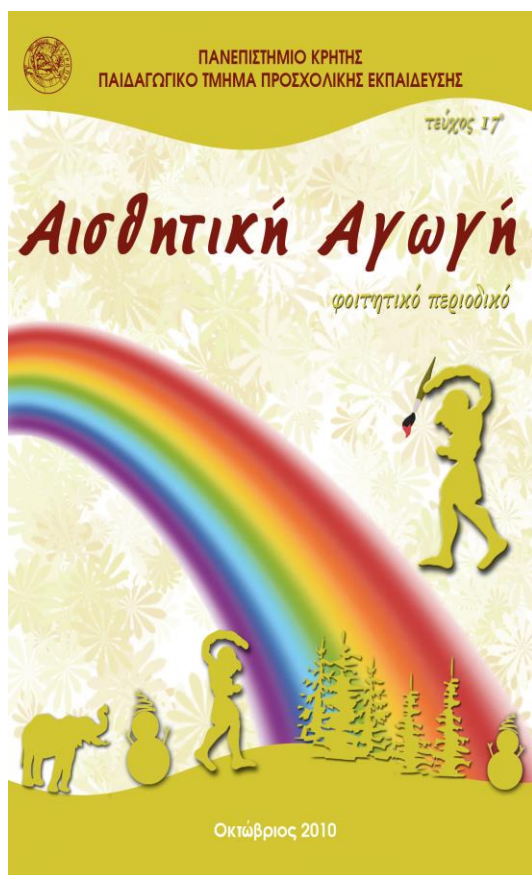

«ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ»

ΤΕΥΧΟΣ 17^ο, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2010

ΛΙΓΑ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΛΟΓΙΑ

Τα άρθρα αυτού του τεύχους χαρακτηρίζονται – όπως συνήθως – από θεματική και μεθοδολογική ευρύτητα.

Το κείμενο της *Αρσενίας Ιωαννίδου* διερευνά με τη μέθοδο του ερωτηματολογίου τις απόψεις βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εικαστική αγωγή. Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι ενδιαφέροντα και αξιολογικά. Η *Ζαφειρούλα Σωπασουδάκη* είδε επισταμένα ένα επεισόδιο της εκπαιδευτικής παιδικής εκπομπής «Μικρό Ουράνιο Τόξο», το περιγράφει κι επισημαίνει με αυστηρότητα και αμεροληψία τα προτερήματα και τα ελαττώματά του. Η *Αριστέα Ταβερναράκη* παρακολούθησε ένα εκπαιδευτικό οικολογικό πρόγραμμα στο σχετικά πρόσφατα δημιουργημένο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης και καταγράφει νηφάλια τις εμπειρίες και τα συμπεράσματά της. Η *Ιωάννα Καταράκη* θίγει ένα λεπτό ζήτημα, έτσι όπως αυτό προσφέρεται μέσω παιδικού μυθιστορήματος: Πόσο μπορούμε να υποψιάσουμε τα μικρά παιδιά πάνω στο πρόβλημα του θανάτου; Το ελληνικό με το τούρκικο Θέατρο Σκιών συγκρίνει η *Φιλίς Μουσταφά* και παρέχει χρήσιμα στοιχεία για τη σχέση τους.

Τέλος, παρέχονται επεξηγηματικά και κριτικά σχόλια σε δύο κλασικά χωρία Αισθητικής: σε ένα

χωρίο του Σοπενχάουερ και σε ένα του Αριστοτέλη. Πρόκειται για χωρία που έχουν σήμερα πολλά να μας πουν και για τα οποία μπορούμε κι εμείς πολλά να επιστημάνουμε.

Γιάννης Τζαβάρας
Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Π. Ε.
του Πανεπιστημίου Κρήτης

EDITORIAL

Η «Αισθητική Αγωγή» δημοσιεύει πρωτότυπα κείμενα που αναφέρονται σε μια εκτεταμένη περιοχή:

A) Σε θεωρίες γύρω από την τέχνη, το ωραίο και τις σχετικές έννοιες. Β) Σε καλλιτεχνικά έργα (ανάλυση και αξιολόγησή τους). Γ) Στην ιστορία της τέχνης. Δ) Στην αισθητική καλλιέργεια και στην καλλιτεχνική εκπαίδευση. Ειδικότερα το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στο χώρο της προσχολικής και πρωτοσχολικής εκπαίδευσης.

Τα υπό δημοσίευση άρθρα οφείλουν να τηρούν τους όρους συγγραφής επιστημονικών κειμένων, π.χ. να χωρίζονται σε κεφάλαια και να συμπληρώνονται με σχετική βιβλιογραφία.

Στη βιβλιογραφία πρέπει να αναγράφονται: Το ονοματεπώνυμο του συγγραφέα, ο τίτλος του βιβλίου (ή του άρθρου), ο εκδοτικός οίκος, ο τόπος και το έτος της δημοσίευσης (αν πρόκειται για άρθρο σε περιοδικό ο αριθμός του τεύχους, το έτος και οι σελίδες).

Η Διεύθυνση του περιοδικού επιφυλάσσει να κάνει διορθώσεις ή περικοπές· προς τούτο είναι χρήσιμο να αναφέρεται η διεύθυνση του συγγραφέα ή/και το τηλέφωνό του. Τα κείμενα πρέπει να συνοδεύονται από σχετική δισκέτα ή CD. Κείμενα και φωτογραφικό υλικό δεν επιστρέφονται.

Ταχυδρομική διεύθυνση: Γιάννης Τζαβάρας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης, 74100 Ρέθυμνο.

e-mail: itzavar@edc.uoc.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Αρσενία Ιωαννίδου: **Αντιλήψεις εργαζόμενων βρεφονηπιοκόμων για την προσέγγιση εικαστικών έργων τέχνης μέσα στους χώρους προσχολικής αγωγής** . 3
2. Ζαφειρούλα Σωπασουδάκη: **Πώς συμβάλλει η παιδική εκπομπή «Μικρό Ουράνιο Τόξο» στη γνωστική ανάπτυξη των νηπίων;** 8
3. Αριστέα Ταβερναράκη: **Εκπαιδευτικά προγράμματα στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης. Πόσο συμβάλλουν στην αφύπνιση της οικολογικής συνείδησης των νηπίων;** 13
4. Ιωάννα Καταράκη: **Ευγένιου Τριβιά: «Ο χιονάνθρωπος και το κορίτσι».** Πώς προσεγγίζεται η έννοια του αποχωρισμού και της οριστικής απώλειας . . 17
5. Φιλίς Μουσταφά: **Η προέλευση του ελληνικού θεάτρου σκιών από το τούρκικο και οι χαρακτήρες τους** 21
6. Δήμητρα Κωστάκη: **Σχόλια σε ένα χωρίο του Σοπενχάουερ** 26
7. Μαρία Σαββάκη: **Σχόλια σε ένα χωρίο του Αριστοτέλη** 27

Αρσενία Ιωαννίδου

Αντιλήψεις εργαζόμενων βρεφονηπιοκόμων για την προσέγγιση εικαστικών έργων τέχνης μέσα στους χώρους προσχολικής αγωγής¹

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

1. Ιστορικό

Η αισθητική αγωγή εδώ και πολλά χρόνια εντάσσεται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα των σχολείων όλων των ηλικιών και παίζει σημαντικό ρόλο στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών.

Ήδη από τα αρχαία χρόνια η αγωγή των παιδιών στηριζόταν στην αισθητική. Το ωραίο ήταν η βάση της μάθησης. Ο Πλάτωνας υποστήριζε ότι η ψυχή των παιδιών μέσα από την αισθητική μόρφωση επηρεάζεται και διαπλάθεται ηθικά. Αργότερα, αυτή η αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων άρχισε να χάνεται. Δεν δινόταν πλέον έμφαση στην αισθητική αγωγή. Για πολλά χρόνια, αυτή είχε βγει εντελώς από τα προγράμματα εκπαίδευσης και μάλιστα κατηγορήθηκε ως επικίνδυνη.

Ευτυχώς τα τελευταία χρόνια οι απόψεις αυτές άλλαξαν. «Μπορούμε να πούμε ότι το σύνθημα που εξαγγέλθηκε στις αρχές του αιώνα μας από Γερμανούς διανοούμενους: "η αγωγή διαμέσου του ωραίου και προς το ωραίο" αποτελεί εύρημα και πρακτική της ελληνικής φυλής, καθώς μάλιστα ο κορυφαίος εκφραστής του, ο Πλάτωνας, ταύτιζε το ωραίο με το καλό και το αγαθό» (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, σελ. 164).

Στις μέρες μας, όλες οι πολιτισμένες χώρες έχουν αποδεχθεί την αξία της αισθητικής αγωγής. Εντούτοις αυτή δεν έχει πάρει ακόμα τη θέση που της αξίζει μέσα στα σχολεία.

Πολλοί ψυχολόγοι και παιδαγωγοί δέχονται ότι η αισθητική αγωγή παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού όπως και στον ψυχολογικό του κόσμο. Από μικρό το παιδί έχει μια τάση προς το ωραίο. Αν αυτή όμως δεν καλλιεργηθεί σωστά, μπορεί να χαθεί. Οι παράγοντες που μπορούν να την επηρεάσουν είναι πάρα πολλοί. Σύμφωνα με τον Gloton αυτοί είναι: η οικογένεια, το εξωτερικό περιβάλλον, το σχολείο, τα μέσα ενημέρωσης, οικονομικοί παράγοντες, η ανάπτυξη της τεχνολογίας, η απουσία μόρφωσης, η απουσία τέχνης στην καθημερινή ζωή και στη ζωή των ενηλίκων, η ιδεολογία, ο χυδαίος υλισμός και η υποβάθμιση της τέχνης στα σχολικά προγράμματα.

2. Ορισμός και στόχος των εικαστικών δραστηριοτήτων

«Η Εικαστική Αγωγή είναι ο τομέας της αισθητικής αγωγής που ασχολείται με την εικαστική έκφραση, δηλαδή τη ζωγραφική, τη γλυπτική, τη διακοσμητική κ.ά. Μέσα από την Εικαστική Αγωγή μπορεί να επιτευχθεί η αισθητική καλλιέργεια του ατόμου, μπορεί δηλαδή το άτομο να αντιλαμβάνεται και να δημιουργεί το ωραίο» (Μ. Κάνιστρα 1991, σελ. 9). Οι εικαστικές δραστηριότητες είναι ενταγμένες στο πρόγραμμα της αισθητικής αγωγής και ο ρόλος τους είναι πολύ σημαντικός στους χώρους προσχολικής ηλικίας. Είναι οι σημαντικότερες από τις δραστηριότητες που εισάγουν τα παιδιά στον κόσμο της τέχνης.

Τα μικρά παιδιά έχουν μια ιδιαίτερη προτίμηση σ' αυτές τις δραστηριότητες. Περιμένουν με αγωνία κάθε φορά να δημιουργήσουν, να χρησιμοποιήσουν καινούργια υλικά, να φανταστούν εικόνες. Στόχος αυτών των δραστηριοτήτων δεν είναι να δημιουργήσουν τα παιδιά έργα ανάξια καλλιτεχνών ή έργα που θα αρέσουν στους μεγάλους (αν και αυτά μπορεί να προκύψουν). Στόχος είναι να μπορέσουν τα παιδιά να εκφραστούν με τον δικό τους τρόπο, «να αυτοαναπτύξουν τις έμφυτες και εν δυνάμει ικανότητες και δεξιότητές τους και κατά προέκταση ολόκληρη την προσωπικότητά τους» (Η. Βιγγόπουλος 1982, σελ. 12).

Υπάρχουν διάφορες τεχνικές που χρησιμοποιούμε στις εικαστικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με τη Ρ. Παπανικολάου αυτές είναι: ζωγραφική, τύπωμα, πλαστική, κολάζ, κατασκευές, γλυπτική, ψηφιδωτό, κέντημα. Κάθε μία από αυτές έχει τις ιδιαιτερότητές της. Τα παιδιά χρειάζεται να μαθαίνουν κάθε τεχνική ξεχωριστά. Εργάζονται πάνω στην κάθε μία και μαθαίνουν να την χρησιμοποιούν. Έτσι, στο τέλος της χρονιάς έχουν έρθει πολύ κοντά στην τέχνη και στη δημιουργικότητα.

3. Διδακτική των εικαστικών δραστηριοτήτων

Το θέμα που τίθεται τώρα, είναι κατά πόσο μπορεί να διδαχθεί η τέχνη! Μπορούμε να μάθουμε στα παιδιά να ζωγραφίζουν; Σύμφωνα με τις τρέχουσες αντιλήψεις δεν διδάσκουμε, απλά δίνουμε στα παιδιά την ευκαιρία να κατανοήσουν τις βασικές έννοιες της τέχνης, ώστε να τις χρησιμοποιήσουν αργότερα ως βάση στις καλλιτεχνικές τους εμπειρίες.

Αρχικά, τα παιδιά κατανοούν την ποικιλία των τεχνικών και τη λειτουργικότητά τους. Αργότερα κατανοούν πώς φτιάχνεται κάτι και τι υλικό χρησιμοποιείται. Έπειτα μαθαίνουν το σχέδιο που θα περιλαμβάνει το έργο τέχνης τους, τον όγκο, την αναλογία, την υφή, το χρώμα και την τονική αξία. Τελειώνοντας, ασχολούνται με το θεματικό υλικό και το εκφραστικό περιεχόμενο του έργου. Έτσι έχουν μια πλήρη εικόνα της τεχνικής.

Για να μπορέσουν τα παιδιά να δημιουργήσουν και να έρθουν σε επαφή με την τέχνη, είναι απαραίτητο να υπάρχει μέσα στην τάξη ένα κλίμα δημιουργικότητας και αναζήτησης, ώστε να μπορέσουν τα παιδιά να εκφραστούν ελεύθερα, χωρίς ενδοιασμούς και αναστολές. Μια ατμόσφαιρα οικειότητας, ένα περιβάλλον γεμάτο ερεθίσματα.

Για να μπορέσουν τα παιδιά να ανταπεξέλθουν στην δημιουργική διαδικασία, θα πρέπει αρχικά να τα ενθαρρύνουμε και να τα βοηθήσουμε. Έτσι, ξεκινάμε με τις πιο εύκολες τεχνικές. Τότε τα παιδιά αρχίζουν να νιώθουν άνετα, εξοικειώνονται και σιγά-σιγά ασχολούνται με τις πιο δύσκολες τεχνικές. Επίσης, τα υλικά τα εισάγουμε ένα-ένα. Αφού μάθουν να τα

¹ Μέρος πτυχιακής εργασίας, η οποία εκπονήθηκε στη Σ.Ε.Υ.Π. (Α.Τ.Ε.Ι.) Θεσσαλονίκης, Τμήμα Βρεφονηπιοκομίας.

χειρίζονται, αφήνουμε τα υλικά εκτεθειμένα, ώστε κάθε φορά τα παιδιά να παίρνουν ό,τι τα ενδιαφέρει.

Αφήνουμε το κάθε παιδί να δουλέψει σύμφωνα με τον δικό του ρυθμό. Δεν τους βάζουμε χρονικό περιθώριο. Αντίθετα, σεβόμαστε τη διαφορετικότητα κάθε παιδιού και του δίνουμε τον χρόνο του.

4. Οι κατευθύνσεις των εικαστικών δραστηριοτήτων

Οι εικαστικές δραστηριότητες χωρίζονται σε τέσσερις κατευθύνσεις:

4α. Γράφημα, σχέδιο, ως δραστηριότητα γραφικής έκφρασης που συνδέει την κίνηση και το ίχνος της επάνω σε μία επιφάνεια

Με το γράφημα αρχίζει το παιδί να έχει μία πρώτη επαφή με τον σχεδιασμό και ανακαλύπτει τις δυνατότητές του. Πρέπει, βέβαια, να του δίνονται και τα κατάλληλα ερεθίσματα.

4β. Πλαστικές συνθέσεις, ως δραστηριότητες κατασκευής αντικειμένων και επιδεξιότητας, δύο ή τριών διαστάσεων.

Αφού τα παιδιά έχουν ανακαλύψει το γράφημα και το σχέδιο σε όλες τις πτυχές τους, ανακαλύπτουν καινούργιους τρόπους έκφρασης και νέες τεχνικές. Μέσα από τις πλαστικές συνθέσεις αρχίζουν να κατασκευάζουν και να κατανοούν τις διαστάσεις. Ασχολούνται με ζυμάρι και πλαστελίνη, κατασκευάζουν αντικείμενα με όγκο σε δύο ή τρεις διαστάσεις. Δημιουργούν διάφορες κατασκευές κι έτσι ανακαλύπτουν πώς λειτουργούν τα υλικά: ποια είναι μαλακά, ποια σκληρά, ποια λυγίζουν, πώς μπορούν να κοπούν, να ενωθούν και να συνδυασθούν.

4γ. Ανάγνωση εικόνας

Αφού το παιδί έχει αποκτήσει πλήρη αίσθηση του πώς μπορεί να κατασκευάζει εικόνες και κατασκευές, προχωράμε στο επόμενο επίπεδο: να μάθει να διαβάζει τις εικόνες που ετοιμάζουν οι άλλοι, να τις επεξεργάζεται και να τις χρησιμοποιεί σε δικές του δραστηριότητες.

Στην εποχή που ζούμε, το περιβάλλον είναι γεμάτο εικόνες. Βγαίνοντας στον δρόμο συναντάμε άπειρες εικόνες. Αλλά και μέσα στο σπίτι και στους παιδικούς σταθμούς: είτε είναι από την τηλεόραση, είτε είναι ταμπέλες, διαφημίσεις, αφίσες, βιβλία κ.ά. Όλες αυτές τις εικόνες δεν αρκεί να τις χαζεύουν, αλλά χρειάζεται να μάθουν να τις διαβάζουν. Αυτό δεν είναι εύκολο. Είναι μια πολλή καλή δραστηριότητα για τα παιδιά να αρχίσουν από μικρά να μαθαίνουν, πώς θα διαβάζουν τις εικόνες. Ανάμεσα στις πολλαπλές λειτουργίες της εικόνας ο R. Gallison αναφέρει τρεις, τις πιο σημαντικές:

- Η εικόνα υποκινεί το ενδιαφέρον του μαθητή (παιδαγωγική λειτουργία).
- Διεγείρει, τροφοδοτεί και στηρίζει τη συζήτηση μέσα από τον προφορικό λόγο (γλωσσική λειτουργία).
- Αποσαφηνίζει άγνωστους έως τώρα όρους (σημασιολογική λειτουργία).

Το παιδί σιγά-σιγά μαθαίνει όχι μόνο να παρατηρεί τις εικόνες, αλλά να τις αποκρυπτογραφεί και να τις ερμηνεύει.

4δ. Επαφή με το εικαστικό έργο τέχνης

Για να ολοκληρωθεί αυτή η προσπάθεια, το παιδί πρέπει να έρθει σε επαφή και με τα έργα τέχνης. Στις παραπάνω δραστηριότητες εκφράζεται μέσα από αυτές: νιώθει πράγματα και τα εκφράζει. Τώρα είναι η ώρα να αισθανθεί, πώς έχει εκφραστεί κάποιος άλλος.

Όσο σημαντικό για την καλλιέργεια ενός παιδιού είναι να μάθει να δημιουργεί πάνω σε ένα χαρτί, άλλο τόσο είναι να μάθει να αποκρυπτογραφεί ένα πίνακα. Ειδικές δραστηριότητες στο σχολείο, επισκέψεις σε αίθουσες μουσείων και επαφή με τους πίνακες, είναι ιδανικές για να έρθουν τα παιδιά κοντά στην τέχνη.

Η ανάλυση ενός έργου τέχνης μέσα στην τάξη πρέπει να είναι μια συνεχής προσπάθεια. Για να μπορέσει το παιδί να παρακολουθήσει αυτή τη διαδικασία, πρέπει να προσφερθεί στο παιδί με κάποια προσοχή και να του παρέχεται συνεχής βοήθεια. Καλό θα είναι οι πίνακες να απεικονίζουν θέματα που αφορούν τα παιδιά, ώστε να τους προκαλούν το ενδιαφέρον.

Για τη συγκεκριμένη εργασία υιοθετήθηκαν τα "έξι στάδια προσέγγισης" που προτείνει η Θωμαή Καπουλίτσα-Τρούλου 2002 και είναι βασισμένα στις παρακάτω απόψεις:

- Το παιδί της προσχολικής ηλικίας κατακτά το αντικείμενο της μάθησης μέσα από την εμπλοκή του σε ενεργούς τρόπους προσέγγισης σε αυτό (J. Bruner 1994).

- Στην διδακτική μέθοδο των "βιωμάτων" των Dewey και Kilpatrick (B. Φράγκος 1984).

- Τα τρία αλληλοεπιδρώντα συστήματα κατά τη διάρκεια της αισθητικής διαδικασίας, δηλαδή "του αντιλαμβάνεσθαι", του "συναισθάνεσαι" και "του δημιουργείν" (H. Gardner 1990).

ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Σε αυτό το στάδιο δημιουργούνται στα παιδιά παραστάσεις και βιώματα. Τους παρέχεται ένα συγκεκριμένο θέμα και μέσα από λογοτεχνικά κείμενα, μουσική, παντομίμα, δραματοποίηση, θεατρικό παιχνίδι ή ποιήματα γίνεται η ενεργοποίηση όλων των παιδικών αισθήσεων.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ

Σε αυτό το στάδιο συμμετέχει και η φαντασία. Τα παιδιά καλούνται τώρα να ζωγραφίσουν όπως θέλουν και με ό,τι θέλουν, αυτά που βίωσαν προηγουμένως. Έτσι έρχονται σε επαφή με τις επιρροές που έχει ο ζωγράφος: πώς μπορεί να αποτυπώνει τα αισθήματά του, πώς του έρχονται οι ιδέες. Έχοντας ήδη εξοικειωθεί με τα υλικά και τις τεχνικές, τα παιδιά είναι τώρα σε θέση να δημιουργήσουν «σαν σωστοί ζωγράφοι».

ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Τώρα παρουσιάζεται στα παιδιά ένας πίνακας και αυτά αρχίζουν να τον επεξεργάζονται. Η πρώτη ερώτηση που τους γίνεται είναι να πουν, τι ακριβώς βλέπουν στον πίνακα. Να αναφέρουν τα υλικά με τα οποία είναι φτιαγμένος, τα πρόσωπα, τα αντικείμενα, τη φύση. Έπειτα επικεντρώνονται στα συναισθήματα των προσώπων, στις εκφράσεις τους, στα χρώματα που χρησιμοποιεί ο καλλιτέχνης, στα σημεία φωτισμού, στη θέση που έχει κάθε αντικείμενο μέσα στο πίνακα. Στη συνέχεια ανακαλύπτουν, με τη βοήθεια της παιδαγωγού, πώς όλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους: Τι θέλησε ο καλλιτέχνης να μας δείξει; Ποιοι συμβολισμοί υπάρχουν; Τελειώνοντας, τα παιδιά απαριθμούν τα συναισθήματα

που τους προκάλεσε ο πίνακας και βγάζουν το συμπέρασμα.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Τώρα συνδέεται το περιεχόμενο του πίνακα με τις ζωγραφιές των παιδιών. Τι διαφορετικά ερεθίσματα είχε ο ζωγράφος; Από πού άντλησε τις ιδέες του; Τα παιδιά από πού εμπνεύστηκαν τα έργα τους; Είχαν τα ίδια ερεθίσματα;

ΠΕΜΠΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Σε αυτό το στάδιο συνδέεται ο πίνακας με άλλες μορφές τέχνης (μουσική, χορό, θέατρο, λογοτεχνία) ή συνδέεται με άλλους πίνακες είτε ως προς το θέμα, είτε ως προς το ύφος, είτε ως προς τα χρώματα, και γίνεται μια σχετική δραστηριότητα.

ΕΚΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Ανάλογα με την ηλικία των παιδιών μπορεί να συνεχιστεί η επεξεργασία και με άλλες εικαστικές δραστηριότητες.

5. Ο ρόλος των παιδαγωγών

Όπως προαναφέρθηκε, για να μπορέσουν τα παιδιά να δημιουργήσουν πρέπει να υπάρχει στην τάξη ένα κλίμα δημιουργικότητας. Σε αυτό σημαντικό ρόλο παίζει ο παιδαγωγός που έχει και το ρόλο του εμπνευστή. Αρχικά, προσπαθεί να προκαλέσει το ενδιαφέρον των παιδιών: τα ωθεί να ερευνήσουν και να προβληματιστούν, να παρατηρήσουν, να πειραματιστούν, να δημιουργήσουν, να φανταστούν και να καταλήξουν στα δικά τους συμπεράσματα. Αυτά όλα γίνονται σε μια ευχάριστη αίθουσα, με όρεξη για δημιουργία. Τα παιδιά τον εμπιστεύονται και νιώθουν ασφάλεια. Αυτός αξιοποιεί τις γνώσεις τους, αλλά παράλληλα προσπαθεί να τα εκπλήσσει με νέες ιδέες και απρόβλεπτες καταστάσεις.

Καλό είναι τα παιδιά να δουλεύουν ομαδικά, αλλά με μέτρο, γιατί η συνεχής ομαδική δουλειά μειώνει την προσωπική έκφραση του καθενός. Ακόμα, οι εντολές που δίνονται πρέπει να είναι ξεκάθαρες και ακριβείς. Ο χρόνος να είναι αρκετός, ώστε να μην υπάρχει βιασύνη. Το κάθε παιδί να έχει τον χρόνο που του χρειάζεται. Άλλα παιδιά είναι πιο γρήγορα και άλλα χρειάζονται χρόνο, οπότε ο παιδαγωγός δεν πρέπει να επεμβαίνει.

Γενικότερα, ο παιδαγωγός της προσχολικής ηλικίας πρέπει να είναι πολύ κοντά στα παιδιά, έτσι ώστε αυτά να τον εμπιστευτούν και να δημιουργήσουν μαζί του όλα όσα έχουν προαναφερθεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

1. Η παρούσα έρευνα

Στόχος αυτής της έρευνας ήταν να έρθουν στην επιφάνεια οι αντιλήψεις των εργαζόμενων βρεφονηπιοκόμων για την προσέγγιση ενός εικαστικού έργου τέχνης μέσα στους χώρους προσχολικής αγωγής.

Απευθυνόταν σε όλες τις ηλικίες των εργαζόμενων βρεφονηπιοκόμων και όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης. Ο αριθμός των ερωτηματολογίων που επιστράφηκαν συμπληρωμένα είναι 53. Η έρευνα διεξήχθη στον νομό Θεσσαλονίκης σε δημοτικούς αλλά και ιδιωτικούς σταθμούς.

Η βασική δυσκολία που παρουσιάστηκε, ήταν η πίεση του χρόνου. Διότι καθώς παραδίδαμε τα ερωτηματολόγια, ορίζαμε μια συγκεκριμένη ημερομηνία για την επιστροφή τους, η οποία σχεδόν ποτέ δεν τηρήθηκε. Έπρεπε να τηλεφωνήσουμε ξανά και ξανά, ώσπου να έρθει η ημέρα της παραλαβής των ερωτηματολογίων. Αυτό οδήγησε σε καθυστέρηση της έρευνας.

Κατά τα άλλα δεν παρουσιάστηκε κάποιο σοβαρό πρόβλημα και είναι πολύ ευχάριστο που τόσοι άνθρωποι δέχτηκαν να βοηθήσουν.

2. Το ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο που μοιράστηκε ήταν το εξής:

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΘΕΜΑ: Ποιες είναι οι απόψεις των εργαζόμενων βρεφονηπιοκόμων για την προσέγγιση εικαστικών έργων τέχνης μέσα στους χώρους προσχολικής ηλικίας. (Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος πτυχιακής εργασίας).

- 1) Φύλο
α) άνδρας β) γυναίκα
- 2) Ηλικία
α) 20-30 β) 30-40 γ) 40-50 δ) >50
- 3) Έχετε αποφοιτήσει από:
α) Α.Τ.Ε.Ι. β) Ι.Ε.Κ. γ) Τ. Ε.Ε. δ) άλλο
- 4) Ποιο είναι το έτος αποφοίτησής σας;
- 5) Ποιός είναι ο αριθμός παιδιών του τμήματός σας;
α) 10-15 β) 16-20 γ) 21-25 δ) 26-30 ε) 31-35
- 6) Ποια η ηλικία των παιδιών του τμήματός σας;
α) 2-6 μηνών β) 7-12 μηνών γ) 1-2 χρόνων δ) 2-3 χρόνων ε) 3-4 χρόνων στ) 4-5 χρόνων ζ) 5-6 χρόνων
- 7) Τι θεωρείτε εικαστικό έργο τέχνης;²
α) πίνακα ζωγραφικής οποιoδήποτε ανθρώπου, β) πίνακα ζωγραφικής γνωστοποιημένου καλλιτέχνη, γ) παιδική ζωγραφιά, δ) κάποια εικόνα, ε) άλλο
- 8) Πιστεύετε ότι πρέπει τα παιδιά στην προσχολική ηλικία να προσεγγίζουν κάποιο εικαστικό έργο τέχνης;
α) ναι β) όχι

Παρακαλώ, δικαιολογήστε την απάντησή σας:

.....

.....

- 9) Έχετε προσεγγίσει κάποιο εικαστικό έργο τέχνης μαζί με τα παιδιά;
α) ναι β) όχι

9.1) Αν ναι, με ποιο τρόπο;

- α) προσέγγιση έργου τέχνης μέσα στην τάξη, β) επίσκεψη σε μουσείο, γ) επίσκεψη σε πινακοθήκη, δ) σε εργαστήριο καλλιτέχνη, ε) άλλο

² Μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μία απαντήσεις.

9.2) Αν όχι, γιατί;

α) έλλειψη χρόνου, β) έλλειψη υλικού, γ) δεν ενδιαφέρονται για το αντικείμενο, δ) άλλο

10) Γνωρίζετε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία;

α) ναι β) όχι

10.1) Αν ναι, ποια είναι;

.....
 ...

11) Έχετε επισκεφθεί με τα παιδιά οργανωμένους εκθεσιακούς χώρους, μουσεία, πινακοθήκες, εργαστήρια καλλιτεχνών;

α) ναι β) όχι

12) Ποιους τομείς ανάπτυξης πιστεύετε ότι βοηθάει η προσέγγιση ενός εικαστικού έργου τέχνης μέσα στην τάξη;³

α) Ψυχοσυναισθηματικός, β) Κινητικός, γ) Κοινωνικός-ηθικός, δ) Αισθητικός, ε) Νοητικός, στ) Κανένα από τα παραπάνω

13) Έχετε οργανώσει ημερήσιο πρόγραμμα με θέμα το έργο και τη ζωή κάποιου ζωγράφου;

α) ναι β) όχι

13.1) Αν ναι, ποιός ήταν;

.....
 ...

14) Έχετε ενημερωθεί για το πώς θα μπορούσατε να προσεγγίσετε ένα έργο τέχνης μέσα στην τάξη;

α) ναι β) όχι

14.1) Αν ναι, από πού:

Α) σεμινάρια, β) βιβλία, γ) μάθημα της σχολής, δ) άλλο

15) Θα σας ενδιέφερε να ενημερωθείτε για το συγκεκριμένο θέμα;

Α) ναι β) όχι

Ευχαριστώ για την συμμετοχή σας!!!

Ιωαννίδου Αρσενία

3. Επεξεργασία ερωτηματολογίου

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου. Αναλύεται κάθε ερώτηση και βγαίνουν συμπεράσματα.

Όπως ήταν αναμενόμενο (αν και υπήρχε μια κρυφή ελπίδα), στην πρώτη ερώτηση η απάντηση είναι μία και συμφωνούν όλοι σε αυτήν. Το 100% των ερωτηθέντων ήταν γυναίκες. Στα 53 άτομα δυστυχώς δεν βρέθηκε ούτε ένας άντρας. Αν και οι εποχές έχουν αλλάξει, στο επάγγελμά μας εξακολουθούν να εργάζονται μόνο γυναίκες.

Με τη δεύτερη ερώτηση διαπιστώθηκε ότι μέσα στους παιδικούς σταθμούς δουλεύουν αρκετές νέες γυναίκες. Το αποτέλεσμα πιστεύω ότι είναι πολύ ενθαρρυντικό. Το 58% του δείγματος είναι γυναίκες ηλικίας 20-30 ετών, ενώ ακολουθούν οι γυναίκες 30-40 χρονών με 17%, έπειτα οι γυναίκες ηλικίας 40-50

με ποσοστό 15,1% και τελειώνουμε με το χαμηλό ποσοστό του 5,4% που είναι γυναίκες ηλικίας άνω των 50 χρονών.

Όπως σχολιάστηκε προηγουμένως, οι νέες γυναίκες κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό, έτσι είναι φυσικό και οι περισσότερες να είναι απόφοιτες του Α.Τ.Ε.Ι Βρεφονηπιοκομίας. Στην τρίτη ερώτηση λοιπόν, το 60,4% του δείγματος είναι απόφοιτοι Α.Τ.Ε.Ι., ακολουθούν οι απόφοιτοι Τ.Ε.Ε. με ποσοστό 13,2%, έπειτα οι απόφοιτοι Ι.Ε.Κ με ποσοστό 11,3% και ένα ποσοστό 15,1% που ανήκει στην κατηγορία «άλλο». Κάποιες απάντησαν Πανεπιστήμιο εξωτερικού, ενώ κάποιες που είναι ηλικιακά μεγαλύτερες είναι απόφοιτες μαιευτικής. Αποτέλεσμα των παραπάνω δεδομένων είναι ότι οι περισσότερες ερωτηθείσες έχουν λίγα χρόνια που αποφοίτησαν. Το 62,3% αποφοίτησε τις χρονιές 2000 με 2008, ενώ ακολουθούν οι υπόλοιπες με πολύ μικρότερα ποσοστά.

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη έρευνα το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδικών σταθμών, 71,7%, έχει τμήματα με 21-25 παιδιά. Παιδικοί σταθμοί με λιγότερα ή περισσότερα παιδιά σε κάθε τμήμα είναι ελάχιστοι. Βέβαια, για να καθοριστεί ο αριθμός σε κάθε τμήμα διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο και η ηλικία των παιδιών. Το 32,1% είναι τμήματα με παιδιά ηλικίας 3-4 χρονών, ενώ ακολουθούν τα τμήματα με παιδιά ηλικίας 4-5 χρονών με ποσοστό 22,6% και το 26,4% με τμήματα ηλικίας 1-2 χρονών.

Η 7^η ερώτηση είναι μια εισαγωγή στον σκοπό της έρευνας. Στη συγκεκριμένη ερώτηση μπορούσαν να δοθούν και περισσότερες από μία απαντήσεις, κάτι που τηρήθηκε από όλους. Αυτό που έκανε εντύπωση, ήταν ότι οι νεότερες βρεφονηπιοκόμοι έδωσαν αρκετά διαφορετικά ποσοστά από εκείνα των μεγαλύτερων βρεφονηπιοκόμων. Οι βρεφονηπιοκόμοι ηλικίας 20-40 χρονών συμφωνούν αρκετά μεταξύ τους, αντίθετα οι βρεφονηπιοκόμοι άνω των 40 χρονών έχουν άλλες απόψεις. Η σημαντικότερη διαφορά αφορά την αντιμετώπιση της παιδικής ζωγραφικής. Με μεγάλη λύπη διαπιστώνουμε ότι οι μεγαλύτερες θεωρούν την παιδική ζωγραφιά ως εικαστικό έργο τέχνης με ένα αρκετά μικρό ποσοστό, γύρω στο 30%. Αν και πολλοί ζωγράφοι υποστήριξαν ότι θα ήθελαν να ζωγραφίζουν σαν παιδιά, αυτό δεν αναγνωρίζεται πάντα. Αντίθετα, οι νέες δίνουν ενθαρρυντικά στοιχεία, με ένα ποσοστό γύρω στο 60% να υποστηρίζει ότι και η παιδική ζωγραφιά μπορεί να θεωρηθεί έργο τέχνης.

Η ερώτηση 8 ήταν ξεκάθαρη και τα αποτελεσμά της πάρα πολύ αισιόδοξα. Το 92,3% απάντησε ότι τα νήπια πρέπει να προσεγγίζουν ένα εικαστικό έργο τέχνης και το δικαιολόγησε στην συνέχεια. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν οι εξής: Τα παιδιά μέσα από την προσέγγιση ενός εικαστικού έργου τέχνης αναπτύσσουν τη φαντασία τους, γνωρίζουν ζωγράφους και το έργο τους, γνωρίζουν τεχνικές, μαθαίνουν να εκφράζονται όπως οι ζωγράφοι, αναπτύσσουν την παρατηρητικότητα, διακρίνουν τα χρώματα, αναπτύσσουν τη δημιουργικότητα, παίρνουν αφορμή για να αναπτυχθούν ολόπλευρα, αποκτούν αισθητική, αποκτούν κίνητρο για να δημιουργούν και δικά τους έργα, βλέπουν ένα διαφορετικό τρόπο έκφρασης, βλέπουν κάποια πράγματα από άλλη οπτική γωνία, αγαπούν την τέχνη, καλλιεργούν τομείς ανάπτυξης όπως τον αισθητικό - νοητικό - ψυχοσυναισθηματικό, έρχονται σε επαφή με μουσεία και τα αγαπούν, καλλιεργούν τον προφορικό τους λόγο, τον περιγραφικό τους λόγο, μαθαίνουν να

³ Μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μία απαντήσεις.

επιχειρηματολογούν, γνωρίζουν διάφορα είδη τέχνης, μαθαίνουν χρώματα και υλικά, προσεγγίζουν ομοιότητες και διαφορές, εμπλουτίζουν το λεξιλόγιο, καλλιεργούν την κριτική τους ικανότητα, εμπλουτίζουν τις εμπειρίες τους, καλλιεργούν τον χαρακτήρα τους, μαθαίνουν να εκφράζουν τα συναισθήματά τους. Όλες αυτές οι απαντήσεις ήταν πολύ καλές. Βέβαια, υπήρχαν και κάποιες που υποστήριζαν ότι τα νήπια είναι πολύ μικρά για κάτι τέτοιο: «η ηλικία τους δεν τους το επιτρέπει».

Μετά από αυτές τις απαντήσεις, όπου σχεδόν όλοι βρήκαν να γράψουν κάτι θετικό για την προσέγγιση ενός εικαστικού έργου τέχνης μέσα στους χώρους προσχολικής αγωγής, η επόμενη ερώτηση έχει λίγο απογοητευτικά αποτελέσματα: Από τους 53 ερωτηθέντες μόνο οι μισοί έχουν προσεγγίσει με τα νήπια ένα εικαστικό έργο τέχνης, ενώ οι άλλοι μισοί όχι. Λίγο ασυνδύαστο γεγονός με την προηγούμενη ερώτηση, που εξηγείται όμως με τις παρακάτω απαντήσεις.

Οι περισσότεροι έχουν ασχοληθεί με εικαστική αγωγή μέσα στην τάξη με ποσοστό 78,6%. Υπάρχουν όμως και κάποια μικρά ποσοστά που έχουν κάνει επίσκεψη σε μουσείο, σε πινακοθήκες και ένα πολύ μικρό ποσοστό (και όμως υπάρχει!), που έχει κάνει επίσκεψη σε εργαστήριο καλλιτέχνη.

Από την άλλη πλευρά, τα ποσοστά μεταξύ έλλειψης χρόνου, έλλειψης υλικού ή άλλων προβλημάτων είναι σχεδόν ίδια μεταξύ τους. Πρώτο είναι η έλλειψη χρόνου με ποσοστό 37%, αν και τα υπόλοιπα δεν απέχουν πολύ. Άρα είναι πρόβλημα που μπορεί να λυθεί, αν βάλουν και την συγκεκριμένη δραστηριότητα μέσα στο πρόγραμμα των ημερήσιων δραστηριοτήτων ή οργανώσουν μια διαθεματική δραστηριότητα με θέμα έναν ζωγράφο ή τα έργα τέχνης και πολλά παρόμοια θέματα, ώστε να δοθεί η ευκαιρία να ασχοληθούν τα παιδιά με την τέχνη.

Με την 10^η ερώτηση συνειδητοποιούμε ότι, όσο και αν γνωρίζει κάποιος τα οφέλη της προσέγγισης ενός εικαστικού έργου τέχνης, αν δεν γνωρίζει μια μεθοδολογία είναι πολύ δύσκολο να την εφαρμόσει στην τάξη του. Αν κάνει κάτι τυχαίο, μπορεί να μην πετύχει και να απογοητευτεί, οπότε δεν θα ασχοληθεί ξανά με αυτό το αντικείμενο. Στη ερώτηση λοιπόν: Γνωρίζετε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία; Η απάντηση είναι: 71,2% όχι και 28,8 ναι.

Στην ερώτηση 10.1 δόθηκαν πολλές απόψεις για τη μεθοδολογία που χρησιμοποιούν. Αυτή είναι:

-Εμφανίζουμε την εικόνα ή το έργο τέχνης, ξεκινάμε με ερωτήσεις: Τι βλέπετε και μέσα από αυτές ξετυλίγουμε το θέμα.

-Με βιοματική προσέγγιση.

-Παρατήρηση, περιγραφή-συζήτηση, αναπαράσταση (δραματοποίηση).

-Παρατήρηση, περιγραφή, ανάλυση-ζωντάνεμα ή αναπαράσταση πίνακα.

-Παρατήρηση από τα παιδιά-σχολιασμός (θέμα-ζωγράφος-εικόνα), δημιουργία όμοιου ή πανομοιότυπου σχεδίου.

-Μεικτή.

-Μέσα από projects και εικόνες.

-Βήματα προσέγγισης (δημιουργία έργου των παιδιών, παρουσίαση πίνακα).

-Επίδειξη κάποιων έργων μέσα στην τάξη.

-Δίνεται το ερέθισμα-συζήτηση-συλλογή πληροφοριών (από επισκέψεις, από διάφορα άλλα

μέσα), δραστηριότητες, παιχνίδια ρόλων, δραματοποίηση, αξιολόγηση.

-Μαγική ζωγραφική (με κεριά στο χρώμα του χαρτίου και νερομπογιά αραιωμένη).

-Μιλώ στα παιδιά για το θέμα που έχει να κάνει ο πίνακας και μετά τον παρουσιάζω και τον σχολιάζω.

Ερώτηση 11: Οι επισκέψεις με παιδιά προσχολικής ηλικίας σε οργανωμένους εκθεσιακούς χώρους, μουσεία, πινακοθήκες, εργαστήρια καλλιτεχνών είναι δυστυχώς σπάνια.

Στην ερώτηση 8, που είναι ανοιχτού τύπου, πολλές εκπαιδευτρίες είπαν ότι μπορεί να βοηθήσει η προσέγγιση ενός εικαστικού έργου τέχνης μέσα στην τάξη. Στην ερώτηση 12 καλούνται να απαντήσουν σε ποιους τομείς ανάπτυξης, συγκεκριμένα, πιστεύουν ότι βοηθάει. Οι απαντήσεις που μπορούν να δώσουν είναι παραπάνω από μία. Όπως διαπιστώσαμε, οι παράγοντες αισθητικός, νοητικός και ψυχοσυναισθηματικός είναι περίπου στα ίδια ποσοστά: 29%, 20% και 29% αντίστοιχα. Έπειτα ακολουθεί ο κοινωνικός-ηθικός με 14%, ο κινητικός με 7% και ένα πολύ μικρό ποσοστό της τάξεως του 1% που υποστηρίζει ότι δεν βοηθάει σε κανένα από τα παραπάνω.

Στην 13^η ερώτηση, αν έχει οργανωθεί κάποιο ημερήσιο πρόγραμμα ή κάποια διαθεματική δραστηριότητα με θέμα την ζωή και το έργο κάποιου ζωγράφου, το αποτέλεσμα είναι: Αρκετοί ερωτηθέντες έχουν ενημερωθεί για το πώς θα μπορούσαν να προσεγγίσουν ένα έργο τέχνης. Το ποσοστό δεν είναι μεγάλο, αλλά είναι σεβαστό. Το 48,1% έχει ενημερωθεί, ενώ το 51,9% όχι.

Στην ερώτηση 13.1 απάντησαν με ποιο ζωγράφο ασχολήθηκαν στο ημερήσιο πρόγραμμα ή στη διαθεματική δραστηριότητα που πραγματοποιήσαν μέσα στην τάξη. Οι ζωγράφοι ήταν οι εξής: Πικάσο (2), Λύτρας(3), Το λιωμάζωμα του Αζιότη, Μιχαήλ Άγγελος, Λουκά Σαμαρά, Μονέ, Ματίς, Το Πάσχα για τον Ελ Γκρέκο (με αφορμή πίνακές του από περιοδικά), Ροντέν (και ο σκεπτόμενός του).

Από την 14^η ερώτηση προέκυψε: Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί έχουν ενημερωθεί μέσα από βιβλία, από το ειδικό μάθημα στην σχολή ή από σχετικά σεμινάρια.

Στην κατακλειδα (15^η ερώτηση) η έρευνα φέρνει πολύ αισιόδοξα μηνύματα προς όλους. Στο ερώτημα, αν θα τους ενδιέφερε να ενημερωθούν στο συγκεκριμένο θέμα, η απάντηση είναι 92,5% ναι και 7,5 % όχι.

Συμπεράσματα

Η έρευνα αποδεικνύει ότι όντως στην Ελλάδα, στους χώρους προσχολικής αγωγής, παλαιότερα δεν ασχολούνταν ιδιαίτερα με την αισθητική αγωγή. Όμως το τελευταίο διάστημα αυτό πάει να αλλάξει. Νέοι άνθρωποι, με νέες ιδέες και καινούργιες γνώσεις προσπαθούν να εισάγουν την τέχνη στην μάθηση του παιδιού.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδαγωγών γνωρίζει τα οφέλη της αισθητικής αγωγής και της προσέγγισης ενός εικαστικού έργου τέχνης. Δυστυχώς, όμως, δεν είναι κατάλληλα ενημερωμένοι, για να μπορέσουν να την χρησιμοποιήσουν μέσα στην τάξη.

Το σημαντικότερο που αποκομίστηκε από την συγκεκριμένη έρευνα είναι ότι οι νέοι παιδαγωγοί ενδιαφέρονται για την ένταξη της τέχνης στην καθημερινότητα του παιδιού. Αναγνωρίζουν την σημασία της και θέλουν να ενημερώνονται για το πώς θα την προσεγγίσουν. Με λίγη βοήθεια και με σωστή

καθοδήγηση από ειδικούς, θα καταφέρουν να το πραγματοποιήσουν.

Βιβλιογραφία

Αλεξέλλη, Αγγελική : «Πώς μπορούμε μέσω των έργων: *Λας Μενίνας* (1656) του Ντιέγκο Βελάσκειθ και *Λας Μενίνας*, εμπνευσμένο από τον Βελάσκειθ (1957) του Πάμπλο Πικάσο, να διαπαιδαγωγήσουμε τα παιδιά;», *Αισθητική Αγωγή*, Τεύχος 8, Μάρτιος 2006.

Αρχοντάκη, Μαρία: «Διαθεματική εφαρμογή αισθητικών δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο: Οι εικαστικές δραστηριότητες στη διδασκαλία των Μαθηματικών», *Αισθητική Αγωγή*, Τεύχος 6, 2005.

Βιγγόπουλος, Η.: *Η τέχνη στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό σχολείο*. Τεύχη α & β, «Δίπτυχο», Αθήνα 1982.

Charman, L.: *Διδακτική της τέχνης*, Νεφέλη, Αθήνα 1985.

Διαμαντή, Αικατερίνη: «Πώς μπορεί η νηπιαγωγός μέσα από την αισθητική αγωγή να συμβάλει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας του νηπίου;», *Αισθητική αγωγή*, Τεύχος 4, Μάρτιος 2004.

Εγκυκλοπαίδεια Παιδαγωγική Ψυχολογική, Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα χ.χ.

Ιμβριώτη, Ρόζα: «Η αισθητική αγωγή και το σχολείο», *Επιθεώρηση Τέχνης*, Τόμ. Θ 27/1965.

Καλούρη-Αντωνοπούλου, Ουρανία: *Αισθητική αγωγή του παιδιού*, «Δίπτυχο», Αθήνα 1985.

Κάνιστρα, Μ.: *Η σύγχρονη εικαστική αγωγή στο σχολείο*, 2^η έκδοση, «Σμίλη», Αθήνα 1991.

Καπουλίτσα-Τρούλου, Θωμαή, *Εικαστικές Προσεγγίσεις στην προσχολική ηλικία*. Δημοσίευτη Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2002.

Κόφφας, Αλέξανδρος: *Δραστηριότητες αισθητικής αγωγής στο νηπιαγωγείο*, Έκδοση του συγγραφέα, Αθήνα 1993.

Κωνσταντίνου, Εβίτα: «Πώς διδάχθηκε σε παιδιά νηπιαγωγείου το έργο του Θεόφιλου "Το μάζεμα των ελαίων εν Μυτιλήνη"», *Αισθητική Αγωγή*, Τεύχος 5, Οκτώβριος 2004.

Lancaster, Janet: *Early Childhood Education*, Open books Publishing, 1976.

Μουστάκα, Καλλιόπη: *Το ωραίο και η αγωγή*, Μελέτη - Έρευνα, Αθήνα 1960.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Τομέας Υγείας και Πρόνοιας: *Αγωγή Υγείας*, ΥΠ.Ε.Π.Θ, Αθήνα 2001.

Παπανικολάου, Ρούλα: *Η ζωγραφική στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό σχολείο*, «Μικρός Πρίγκιπας», Θεσσαλονίκη 1994.

Παπανικολάου, Ρούλα: *Δημιουργικές Εικαστικές Δραστηριότητες για παιδιά*, «Μικρός Πρίγκιπας», Θεσσαλονίκη 1999.

Πουλάκη, Αναστασία: «Πώς μπορεί η εικαστική αγωγή να συμβάλει στην καλλιέργεια της φαντασίας του νηπίου», *Αισθητική Αγωγή*, Τεύχος 10, Μάρτιος 2007.

Σταματοπούλου, Δέσποινα: *Αισθητική καλλιέργεια και μορφές έκφρασης των νηπίων*, Καστανιώτης, Αθήνα 1985.

Shirmacher, R.: «Τέχνη και δημιουργική ανάπτυξη των παιδιών», Επιμέλεια εκδ. Ράνυ Καλούρη (2^η έκδοση), Ιων, Αθήνα 1998

Τρούλης, Γ.: «Η αισθητική αγωγή του παιδιού», Γρηγόρη, Αθήνα 1991

(<http://www.clab.edc.uoc.gr/seminar/heraklio/heater/skopos.htm>)

<http://www.scribd.com/doc/6254269/->

<http://pi->

schools.sch.gr/dimotiko/eikast_a_b/dask/dask_1_104.pdf

<http://johntzavaras.blogspot.com/>

Ζαφειρούλα Σωπασουδάκη

Πώς συμβάλλει η παιδική εκπομπή «Μικρό Ουράνιο Τόξο» στη γνωστική ανάπτυξη των νηπίων

Εισαγωγή

Είναι γνωστό ότι τα Μ.Μ.Ε. έχουν επηρεάσει τη ζωή όλων μας και η τηλεόραση κατέχει την πρώτη θέση σε αυτά. Σήμερα δεν υπάρχει σπίτι που να μην διαθέτει παραπάνω από μια τηλεόραση. Η τηλεόραση έχει γίνει μια πραγματικότητα μέσα στην καθημερινή ζωή των μικρών και των μεγάλων. Έχουν γίνει πάρα πολλές συζητήσεις και έρευνες που αφορούν την προσφορά της τηλεόρασης ως μέσου επικοινωνίας κι έχουν διατυπωθεί αρκετές διαφωνίες. Κάποιοι πιστεύουν ότι η τηλεόραση μπορεί να προσφέρει αρκετά σε όσους την παρακολουθούν προσεκτικά. Σύμφωνα με τον Palmer, η τηλεόραση είναι ένα μέσο μορφώσεως που δεν παρουσιάζει μονάχα δράση, αλλά παρέχει μουσική, ποίηση, πλαστική τέχνη και δίνει πληροφορίες για τα ήθη και τα έθιμα, τη θρησκεία και τον πολιτισμό όλων των χωρών και των λαών της γης κυρίως στους ενήλικες. Το τελευταίο αυτό στοιχείο διευκολύνει τη δυνατότητα επικοινωνίας και συνεννοήσεως μεταξύ των λαών, όπως τονίζει η Ψυχολόγος Rose-Marie de Casabianca, ενώ κάποιοι άλλοι πιστεύουν το ακριβώς αντίθετο.

Είναι γεγονός ότι τα παιδιά παρακολουθούν περισσότερη τηλεόραση από ό,τι οι ενήλικες. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο έχουν γίνει αρκετές έρευνες, που ξεετάζουν κατά πόσο η τηλεόραση μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο διαπαιδαγωγήσης των παιδιών. Σύμφωνα πάντως, με έγκυρες και σχετικά μετριοπαθείς εκτιμήσεις, τα παιδιά κυρίως της νηπιακής ηλικίας (στην Αμερική) περνούν μπροστά στην τηλεόραση κάτι περισσότερο από το 1/3 του χρόνου που είναι ζύπνια. Βέβαια αυτό είναι ένα δεδομένο που μεταβάλλεται διαχρονικά και τουλάχιστον έως σήμερα τείνει να αυξάνεται με ραγδαίους ρυθμούς.

Τι μπορεί όμως να προσφέρει στο νήπιο η τηλεόραση; Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι η αμεσότητα. Προσφέρει στο νήπιο εικόνα μαζί με ήχο και κίνηση, κάτι που ελκύει το νήπιο και διεγείρει τη φαντασία του, την οποία αυτό διαθέτει σε αρκετό βαθμό. Μπορεί, όμως, να διαπαιδαγωγήσει το νήπιο;

Ασφαλώς και μπορεί, αρκεί να οργανωθεί σωστά και να προβάλει κατάλληλα εκπαιδευτικά προγράμματα. Μάλιστα, ο πρόεδρος του αμερικάνικου τηλεοπτικού παιδικού προγράμματος *Sesame Street* έχει πει ότι «η τηλεόραση δεν είναι μόνο μέσο ψυχαγωγίας, αλλά ένα κοινωνικό σχολείο που επιδρά στο λαό και στα παιδιά».

Αρα η τηλεόραση μπορεί να διαπαιδαγωγήσει τα νήπια σε όλους τους τομείς της ανάπτυξής τους.

Αραγε στην Ελληνική τηλεόραση υπάρχουν τέτοια παιδικά προγράμματα που μπορούν να συμβάλουν στη γνωστική ανάπτυξη των νηπίων; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, θα πρέπει να δούμε πρώτα τι σημαίνει «γνωστική ανάπτυξη». Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Γ. Κρασανάκη με τον όρο αυτό «δηλώνεται η ανάπτυξη των ψυχικών λειτουργιών, οι οποίες βοηθούν το άτομο να γνωρίσει τον κόσμο που το περιβάλλει και τα προβλήματα που συνοδεύουν τις διάφορες εκδηλώσεις της ζωής του» (Γ. Κρασανάκης 2003, σ. 133). Επομένως, η γνωστική ανάπτυξη αναφέρεται στους μηχανισμούς μάθησης και κατάκτησης της γνώσης. Στην παρούσα εργασία θα εκθέσω ένα τέτοιο παιδικό πρόγραμμα, το «Μικρό Ουράνιο Τόξο», το οποίο θεωρώ ότι μπορεί να συμβάλει στη γνωστική ανάπτυξη των νηπίων. Βέβαια θα ασχοληθώ μόνο με ένα επεισόδιό του, επειδή αυτή η εκπομπή διαθέτει άπειρα επεισόδια, με αποτέλεσμα να μην μπορώ να ανταπεξέλθω σε όλα.

Λίγα λόγια για την εκπομπή «Μικρό Ουράνιο Τόξο».

Το «Μικρό Ουράνιο Τόξο» είναι μια παιδική εκπομπή που μεταδίδεται εδώ και δώδεκα ολόκληρα χρόνια και απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, 4-6 ετών. Παρουσιαστής αυτής της εκπομπής είναι ο Χρήστος Δημόπουλος, ενώ πρωταγωνιστές της εκπομπής είναι οι μικροί φίλοι που συμμετέχουν. Συχνά ο Χρήστος Δημόπουλος φιλοξενεί παιδιά στο στούντιο και μαζί συζητούν, τραγουδούν, ζωγραφίζουν, διαβάζουν γράμματα, κάνουν κατασκευές, και ανοίγουν ένα διαφορετικό παράθυρο στον κόσμο ενός παραμυθιού, απ' όπου τρυπώνουν η αγάπη, η ελπίδα, το γέλιο και η μάθηση. Άρα σε μια εποχή που τα πάντα γίνονται πιο δύσκολα, το «Μικρό Ουράνιο Τόξο» αποτελεί μια μικρή όαση όχι μόνο για τα παιδιά αλλά και για τους μεγάλους.

Κεφάλαιο 1^ο

Ο χώρος όπου διεξήχθη το συγκεκριμένο επεισόδιο

Το επεισόδιο αυτό, όπως και όλα τα άλλα, διεξήχθη στο στούντιο της εκπομπής. Ήδη από την έναρξη της εκπομπής είναι φανερό και έντονο το στοιχείο των χρωμάτων καθώς και τα έργα των μικρών φίλων της εκπομπής. Το στούντιο έχει διακοσμηθεί με πολλά και έντονα χρώματα, ώστε αυτά να κεντρίζουν το ενδιαφέρον των μικρών τηλεθεατών. Το στούντιο έχει δύο γωνιές: Α) Τη γωνιά της συζήτησης, όπου ο παρουσιαστής και τα παιδιά κάθονται στα καρεκλάκια και συζητούν. Κάτι ανάλογο γίνεται και στο νηπιαγωγείο, στη γωνιά της παρεούλας. Β) Επιπλέον υπάρχει η γωνιά των τραπεζιών, όπου τα παιδιά με τον παρουσιαστή πηγαίνουν για να ζωγραφίσουν. Και στις δύο γωνιές υπάρχουν έντονα χρώματα και ωραίες ζωγραφιές, όπως ένας γαλάζιος ουρανός με λίγα σύννεφα και ένα ουράνιο τόξο, σπιτάκια και ένα καταπράσινο δέντρο.

Περιγραφή του συγκεκριμένου επεισοδίου

Προτού ο κύριος Χρήστος παρουσιάσει τα δύο παιδιά που έχει προσκαλέσει, διαβάζει μερικά γράμματα παιδιών που του έχουν στείλει και επιπλέον εξηγεί στους τηλεθεατές τις ζωγραφιές αυτών των παιδιών. Στη συνέχεια παρουσιάζει τα δύο παιδιά που έχει προσκαλέσει: τον Κωνσταντίνο και τη Μαρία, και

τα παροτρύνει να καθίσουν στα καρεκλάκια που βρίσκονται στη γωνιά της συζήτησης. Εκεί τα ρωτά: πώς ήρθαν, αν βρήκαν εύκολα το δρόμο και αν είχε κίνηση. Αυτά του απαντούν ότι ήρθαν με ταξί και ότι είχε πολύ κίνηση. Τότε τα ρωτά από ποια περιοχή ήρθαν. Ο Κωνσταντίνος απαντά «Από το Ηράκλειο». «Της Κρήτης;», ρωτά ο κύριος Χρήστος. «Όχι, από εδώ», απαντά το αγόρι. Ενώ η Βασιλική απαντά «Από το Αίγιο». Μετά ρωτά την ηλικία τους και την τάξη που πηγαίνουν στο σχολείο και αυτά του απαντούν: το κορίτσι 8 χρονών και πηγαίνει στη Δευτέρα και το αγόρι 9 χρονών και πηγαίνει στην Τετάρτη. Τότε τα ρωτάει, πόσο κάνει 9+8 και αυτά του απαντούν με μια φωνή «17».

Αφού συνειδητοποιήσει ότι είναι μεγάλα παιδιά, τα ρωτάει να του πουν τα θέματα που τα απασχολούν. Ο Κωνσταντίνος απαντά «Εμένα μου αρέσουν οι καταδύσεις και η αγγειοπλαστική». «Κάνεις καταδύσεις; Τι, με μπουκάλα;» «Όχι, πέφτω από ψηλά». «Από πόσο ψηλά;» «Από 1, 3, 7 και 10 μέτρα». «Παναγιά μου, αποκρίνεται ο κύριος Χρήστος και συνεχίζει να τον ρωτά: «Πόσο καιρό κάνεις καταδύσεις;». «Φέτος ξεκίνησα». «Και έφτασες τα 10 μέτρα;», ρωτά έκπληκτος ο κύριος Χρήστος. «Ναι», απαντά το αγόρι. Μετά περνά στη Βασιλική: «Εσένα, Βασιλική, τι σου αρέσει;» «Η ζωγραφική». «Κάνεις ζωγραφική; Σου αρέσει;» «Ναι».

Έπειτα τα ρωτάει, πώς είναι τα πράγματα στη Δευτέρα και στην Τετάρτη τάξη που πηγαίνουν. Το κορίτσι απαντά: «Είναι εύκολα», ενώ το αγόρι: «Είναι δύσκολα». «Πέστα στη Βασιλική για να ξέρει τι την περιμένει του χρόνου – όχι, του παραχρόνου», απαντά ο κύριος Χρήστος.

Με αφορμή το σχολείο τα ρωτά, πόσα παιδιά είναι στην τάξη. Ο Κωνσταντίνος απαντά: «Πάρα πολλά». «Δηλαδή, πόσα;» «Είκοσι». «Και πόσα είναι αγόρια και πόσα κορίτσια;» «Επτά είναι τα αγόρια και τα υπόλοιπα είναι κορίτσια». «Ποιες είναι οι καλύτερες σου φίλες;» « Η Αριάδνη, η Μαρία και η Άννα». «Αυτές ξέρουν καταδύσεις;» «Όχι». «Τους έχεις πει ότι κάνεις καταδύσεις;» «Ναι». «Και τι σου λένε;» «Μπράβο». Έπειτα ρωτά τη Βασιλική και το κορίτσι κατονομάζει και αυτό με τη σειρά του τις φίλες και τους φίλους της.

Μετά την ρωτάει, τι κάνουν στα διαλείμματα και το κορίτσι απαντά: «Καθόμαστε, ε και παίζουμε». «Δεν συζητάτε με τις φίλες σου;» «Συζητάμε». «Για ποια θέματα συζητάτε; Για το σχολείο; Τις κούκλες;» «Για τα μαθήματα.» «Και σας απασχολούν πολύ τα μαθήματα; Έχετε πολλή μελέτη στο σπίτι, όταν τελειώσετε το σχολείο;» «Ε, ναι.» Έπειτα την ρωτάει, αν κάνει κάτι άλλο πέρα από τη ζωγραφική και το κορίτσι απαντά: «Πάω κολυμβητήριο». «Έχεις κάνει βουτιές στο κολυμβητήριο;» «Ναι», απαντά το κορίτσι.

Μετά περνά στον Κωνσταντίνο και του λέει: «Εκτός από καταδύσεις κάνεις κι αγγειοπλαστική; Πού; Πας κάπου και σε μαθαίνουν;» «Ναι.» «Πόσα χρόνια;» «Τέσσερα χρόνια.» «Και έχεις φτιάξει τίποτα;» «Πάρα πολλά.» «Όπως;» «Ένα αρκουδάκι, μια κανάτα.» «Την χρησιμοποιείτε καθόλου την κανάτα;» «Ναι, μερικές φορές. Και μια μπανάνα.» «Και την έχεις βάψει με κίτρινο χρώμα;» «Ναι.» «Τον ψήνετε μετά τον πηλό;» «Ναι.» «Τον πλάθεις στη ρόδα;» «Όχι, με τα χέρια τον πλάθουμε.» Τελειώνει τις ερωτήσεις λέγοντας στο αγόρι: «Και γιατί δεν μας έφερες ένα δείγμα της αγγειοπλαστικής σου;» «Το ξέχασα», απαντά το αγόρι.

Έπειτα ρωτάει τη Βασιλική: «Τι κάνεις στο σπίτι αφού τελειώσεις τα μαθήματά σου;» «Κάτω είναι η νονά μου και έχει δύο μωρά και παίζω με αυτά.» «Πόσο χρονών είναι;» «Το ένα είναι μηνών και το άλλο είναι δύο χρονών.» «Και παίζεις μαζί τους;» «Ναι.» «Αφού εσύ είσαι πιο μεγάλη, ή όχι;» «Ναι, είμαι πιο μεγάλη.» «Μήπως μπορείς να μου βρεις πόσα χρόνια είσαι πιο μεγάλη από το αγοράκι που είναι δύο χρονών;» «Είμαι – εεε – 6 χρόνια.» «Και πώς το βρήκες;» «Έκανα αφαίρεση. Είπα 8-2=6.» «Μπράβο. Άρα τους νταντεύεις, δηλαδή;» «Ναι, έχει πάρει η νονά μου ένα αλογάκι που έχει δύο θέσεις και κάθονται εγώ και ο Νικολάκης και παίζουμε.» Μετά ακολουθεί ένα μικρό διαφημιστικό διάλειμμα.

Μετά το διάλειμμα πηγαίνουν στη γωνιά με τα τραπέζια για να ζωγραφίσουν, αλλά προηγουμένως κάνουν μια σύνδεση με τον κύριο Ήπιο Θερμοκήπιο (Ο Ήπιος είναι ο κύριος Χρήστος, αλλά μεταμφιεσμένος) που βρίσκεται στην Ανταρκτική. Ο κύριος Ήπιος Θερμοκήπιος μιλά στα παιδιά για το πώς μπορούν να κάνουν οικονομία στο αλουμίνιο, λέγοντάς τους τα παρακάτω: «Ένα κουτί αλουμινίου που ανακυκλώνεται, εξοικονομεί την ενέργεια που χρειάζεται η τηλεόραση για τρεις ώρες λειτουργίας. Οι πλαγιές-βουνά για την εξόρυξη βωξίτη μειώνονται. Αν ανακυκλώναμε όλα τα κουτιά αλουμινίου, θα χρειαζόμασταν 2.500.000 λιγότερα δοχεία απορριμμάτων. Το αλουμίνιο ανακυκλώνεται σε εργοστάσια που το λιώνουν και το ξαναχρησιμοποιούν για να φτιάξουν και άλλα υλικά από αλουμίνιο.» Αυτά λέει ο κύριος Ήπιος Θερμοκήπιος και ο κύριος Χρήστος με τα παιδιά τον ευχαριστούν και του εύχονται να ζεσταίνεται όσο μπορεί, εκεί στην Ανταρκτική. Τότε ο παρουσιαστής κάνει την εξής ερώτηση στα παιδιά: «Αφού ένα κουτί αλουμινίου που ανακυκλώνεται εξοικονομεί την ενέργεια που χρειάζεται η τηλεόραση για τρεις ώρες λειτουργίας, πόση ενέργεια εξοικονομείται από την ανακύκλωση δύο κουτιών αλουμινίου για μια τηλεόραση;» «Έξι.» «Και τι κάνατε για να το βρείτε;» «Κάναμε πολλαπλασιασμό. Είπαμε 2x3=6.» «Μπράβο», απαντά ο κύριος Χρήστος.

Μετά από αυτή την ερώτηση επανέρχεται στο στούντιο και ρωτά τη Βασιλική, τι θα ζωγραφίσει (αφού προηγουμένως τους έχει δώσει άσπρο χαρτί και μαρκαδόρους). Το κορίτσι απαντά: «Ένα σπιτάκι και μια λιμνούλα.» Έπειτα ρωτάει τον Κωνσταντίνο, τι θα ήθελε να γίνει όταν μεγαλώσει. Ο Κωνσταντίνος λέει ότι δεν έχει σκεφτεί καν και ο κύριος Χρήστος του λέει ότι έχει πολύ χρόνο μπροστά του. Στη συνέχεια του λέει: «Δεν θα γίνεις σφουγγαράς, μιας και μαθαίνεις καταδύσεις;» «Όχι.» «Ξέρεις πού μαζεύουν σφουγγάρια;» «Όχι.» «Στην Κάλυμνο. Έχεις πάει

ποτέ;» «Όχι, δεν νομίζω.» Μετά τον ρωτάει, αν έχει πάει σε κανένα νησί και με τι μεταφορικό μέσο, και το αγόρι αναφέρει τα νησιά στα οποία έχει πάει, που είναι τα Κουφονήσια, η Κέρκυρα, η Ζάκυνθος και άλλα, και ότι πηγαίνουν σε αυτά με πλοίο ή με αεροπλάνο και το μεταφορικό μέσο της οικογένειας.

Με αφορμή τα νησιά τον ρωτά, πού πηγαίνει συνήθως διακοπές το καλοκαίρι, και το αγόρι απαντά ότι πάει για camping στο Καστράκι που είναι στο Ναύπλιο. Μετά ρωτάει τη Βασιλική, τι θα ήθελε να γίνει όταν θα μεγαλώσει και αυτή του απαντά: «Γιατρός.» «Τι γιατρός;» «Παιδίατρος.» «Πώς σου ήρθε η ιδέα;» «Α, μ' αρέσει.» «Α, γι' αυτό πας στη νονά και βλέπεις τα παιδάκια και παίζετε μαζί. Σου αρέσουν τα παιδάκια γενικά, απ' ό,τι κατάλαβα.» «Ναι.»

Στη συνέχεια ο παρουσιαστής ρωτάει τα δύο παιδιά αν διαβάζουν βιβλία, και αυτά απαντούν «ναι.» «Τι διαβάζετε;» Ο Κωνσταντίνος απαντά: «Τον Σπασίκλα.» «Εσύ είσαι σπασίκλας στο σχολείο ή όχι;» «Διαβάζεις πολύ, δηλαδή; Πάρνεις καλούς βαθμούς;» «Δεν παίρνω και τους καλύτερους, αλλά παίρνω καλούς βαθμούς.» Και ο παρουσιαστής του λέει: «Δεν είναι απαραίτητο να παίρνουμε τους καλύτερους, απλά να είμαστε καλοί μαθητές και όχι στουρνάρια.» Έπειτα ρωτά τη Βασιλική, τι βιβλία διαβάζει, και του απαντά και αυτή τον Σπασίκλα και παραμύθια που της φέρνει η γιαγιά της. Μετά τα ρωτά, αν εκτός από βιβλία διαβάζουν περιοδικά ή εφημερίδες. Τότε και τα δύο παιδιά του απαντούν ότι διαβάζουν κόμικς, όμως ο παρουσιαστής εννοεί αν βλέπουν ειδήσεις, και αφού τους το διευκρινίζει, απαντούν και τα δύο «όχι.» Στη συνέχεια τα ρωτά, τι βλέπουν στην τηλεόραση, και ο Κωνσταντίνος λέει: «Βλέπω παιδικά και κάποιες εκπομπές που μ' αρέσουν, όπως το M+M στο Mega», και η Βασιλική με τη σειρά της αναφέρει τις παιδικές εκπομπές και το «Ουράνιο Τόξο», όποτε προλαβαίνει.

Στη συνέχεια ρωτά τη Βασιλική, πού πηγαίνει διακοπές το καλοκαίρι, και το κορίτσι του λέει ότι πηγαίνει στην Αρχαία Ολυμπία, επειδή εκεί είναι το χωριό του παππού της. Τότε την ρωτά: «Και πώς λένε το χωριό του παππού σου;» «Ε, Κοσκινά.» «Και είναι κοντά στην Αρχαία Ολυμπία;» «Ναι.» «Είναι ωραία μέρη εκεί. Έχεις πάει στον αρχαιολογικό χώρο, στο στάδιο, στους ναούς;» «Όχι.» «Έλα βρε συ, είσαι στην Αρχαία Ολυμπία και δεν έχεις πάει ποτέ; Δεν θα έπρεπε να πας φέτος το καλοκαίρι;» «Ναι, θα πάω», απαντά η Βασιλική. Μετά την ρωτά, πού πηγαίνουν και κάνουν μπάνιο, και το κορίτσι λέει: «Μερικές φορές πάμε στο Κάστρο που είναι η νονά μου.» «Και πώς την λένε τη νονά σου;» «Αλεξάνδρα, και τα παιδάκια Νίκο και Δημητράκη.» «Ψαρεύετε καθόλου εκεί;» «Όχι, γιατί πάμε σε μια θάλασσα που είναι πάρα πολύ ρηχά και έχει μόνο άμμο.» Έπειτα την ίδια ερώτηση κάνει και στον Κωνσταντίνο, ο οποίος απαντά ότι ψαρεύει. «Και με τι ψαρεύεις; Με καλάμι, με απόχη;» «Με απόχη.» «Πιάνεις τίποτα;» «Ναι.» «Τι πιάνεις;» «Ψάρια.» «Μα τι ψάρια, καλέ;» «Πάρα πολλά.» «Ξέρεις τα ονόματά τους;» «Ναι, πέστροφα – δεν θυμάμαι όμως άλλα.» «Δεν πειράζει», του απαντά ο παρουσιαστής.

Με αφορμή τα ψάρια του κάνει την ερώτηση, αν τρώει ψάρια, και το αγόρι του απαντά καταφατικά και ότι πιο πολύ του αρέσουν τα μπαρμπούνια. «Και ποιος τα τηγανίζει τα μπαρμπούνια στο σπίτι;» «Σπίτι δεν τρώμε μπαρμπούνια.» «Α, κατάλαβα, τρώτε μόνο όταν βγαίνετε έξω. Ε τότε, στο σπίτι τι ψάρια ψήνετε;» «Τσιπούρα και κάτι μικρά ψαράκια.» Έπειτα ρωτά και τη Βασιλική, αν τρώει ψάρια, και αυτή απαντά

καταφατικά και λέει ότι τα πιο αγαπημένα της είναι η τσιπούρα και ο γαύρος στο φούρνο και τα τηγανητά μπαμπούνια. Και στα δύο παιδιά ο παρουσιαστής λέει «μπράβο» που τρώνε ψάρια, επειδή είναι πολύ δυναμωτικά και παρέχουν φώσφορο για τα μάτια και προσθέτει ότι πρέπει να τα τρώνε είτε τους αρέσουν είτε όχι.

Με αφορμή τα φαγητά ρωτάει τη Βασιλική, αν βοηθάει καθόλου τη μαμά της στη κουζίνα, και το κορίτσι απαντά ως εξής: «Μερικές φορές που η μαμά μου διαβάζει την αδερφή μου – όχι την διαβάζει, της λέει το μάθημα – πάω εγώ και της ανακατεύω το φαγητό, μην της κολλήσει». «Α μπράβο, προσέχεις μην κολλήσει το φαγητό και μετά ποιος ακούει τον μπαμπά», της απαντά ο παρουσιαστής. Στη συνέχεια ρωτά τον Κωνσταντίνο αν ξέρει να μαγειρεύει καθόλου, και το αγόρι του απαντά: «Μόνο αυγά». «Πολύ ωραία. Αν είσαι δηλαδή καμιά φορά μόνος στο σπίτι, δεν θα πεινάσεις, θα ψήσεις αυγά και θα φας». Μετά τους λέει ότι έχουν στη διάθεσή τους μόνο δύο λεπτά, προκειμένου να τελειώσουν με τις ζωγραφίες τους.

Σε αυτά τα δύο λεπτά τα ρωτά, αν έχουν κανένα ζωάκι. Ο Κωνσταντίνος λέει ότι έχει μια γάτα. «Και πώς την λένε τη γάτα;» «Ψόνιο». «Και τι χρώμα είναι το Ψόνιο;» «Έχει πολλά χρώματα: άσπρο, μαύρο, γκρι και καφέ». «Δηλαδή, σαν το ουράνιο τόξο είναι». «Και πού μένει;» «Στο σπίτι μας». «Εσείς πού μένετε; Μένετε σε πολυκατοικία ή μονοκατοικία;» «Μένουμε σε μονοκατοικία και η γάτα μένει στον κήπο». Μετά απευθύνεται στη Βασιλική: «Εσύ, Βασιλική, πού μένεις, σε πολυκατοικία ή σε μονοκατοικία;» «Εμείς μένουμε σε πολυκατοικία». «Σε ποιο όροφο;» «Μένουμε στον τρίτο όροφο», απαντά η Βασιλική.

Επειδή τώρα τελειώνει η ώρα της εκπομπής, ο παρουσιαστής ρωτάει τα παιδιά, τι έχουν ζωγραφίσει. Πιέζει τα δύο παιδιά να τελειώσουν τη ζωγραφιά τους και τους ζητά να πουν, τι έχει φτιάξει το καθένα ξεχωριστά. Τότε ο Κωνσταντίνος του λέει ότι έχει φτιάξει τον «Τιτανικό» προτού βυθιστεί, και η Βασιλική ένα σπιτάκι, μια λιμνούλα κι ένα ουράνιο τόξο. Έπειτα τα παιδιά μας δείχνουν τις ζωγραφίες τους και στέλνουν χαιρετίσματα στους γονείς τους, τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους, ασφαλώς και στους φίλους τους. Στο σημείο αυτό τελειώνει η εκπομπή.

Κεφάλαιο 2^ο

2.1 Η συμβολή του συγκεκριμένου επεισοδίου στη γνωστική ανάπτυξη

Στον τομέα «Παιδί και Μαθηματικά» διαπιστώνουμε ότι δίνεται μεγάλη έμφαση από τον παρουσιαστή, καθώς τα μαθηματικά αποτελούν ένα αναπόσπαστο κομμάτι στις γνώσεις του ανθρώπου. Γι' αυτό και ο κύριος Χρήστος από την έναρξη κιόλας της εκπομπής μιλάει με αριθμούς. Πιο συγκεκριμένα, ρωτά τα παιδιά που παρευρίσκονται στην εκπομπή, πόσο χρονών είναι, και το αγόρι απαντά 9 ενώ το κορίτσι 8 χρονών. Με αφορμή την ηλικία τους τα ρωτά πόσο κάνει 9 και 8, και αυτά επειδή ήταν πιο μεγάλα σε σχέση με άλλα παιδιά που είχε προσκαλέσει, του απαντούν αμέσως 17.

Στη συνέχεια ασχολήθηκαν στο συγκεκριμένο επεισόδιο με τις μαθηματικές έννοιες «μεγαλύτερο / μικρότερο». Με αφορμή τα παιδιά της νονάς της Βασιλικής και συγκεκριμένα το Νικολάκη που ήταν 2

χρονών, ο κύριος Χρήστος ρωτάει τη Βασιλική, αν είναι μεγαλύτερη ή όχι από αυτόν και αν ναι, πόσα χρόνια. Τότε το κορίτσι του απαντά ότι πράγματι είναι μεγαλύτερη, αφού το 8 είναι μεγαλύτερο από το 2, κι έπειτα του λέει ότι είναι 6 χρόνια μεγαλύτερη από το Νικολάκη. Για να δει τον τρόπο σκέψης του κοριτσιού, ο παρουσιαστής το ρωτάει πώς το βρήκε, και τότε η Βασιλική του λέει «Έκανα αφαίρεση, είπα $8-2=6$ » και ο κύριος Χρήστος την επιβραβεύει. Έτσι ο παρουσιαστής διαπιστώνει ότι η Βασιλική, η μικρή της παρέας, γνωρίζει πολύ καλά την έννοια «μεγαλύτερο / μικρότερο» και γι' αυτό δεν αφιερώνει πολύ χρόνο σε άλλες ερωτήσεις σχετικές με αυτές τις έννοιες.

Άλλο ένα σημείο, με το οποίο δίνεται η δυνατότητα τόσο στα ίδια τα προσκεκλημένα παιδιά όσο και στους τηλεθεατές να αναπτυχθούν στον τομέα των Μαθηματικών, είναι η περίπτωση εκείνη, όπου ο παρουσιαστής με αφορμή τη συνομιλία με τον κύριο Ήπιο Θερμοκήπιο για την ανακύκλωση του αλουμινίου κάνει μια ερώτηση στα παιδιά μαθηματικού περιεχομένου. Συγκεκριμένα ο κύριος Ήπιος Θερμοκήπιος λέει ότι 1 κουτί αλουμινίου εξοικονομεί την ενέργεια μιας τηλεόρασης για 3 ώρες λειτουργίας. Έτσι ο παρουσιαστής βρίσκει την ευκαιρία να ρωτήσει τα παιδιά, πόση ενέργεια εξοικονομείται από την ανακύκλωση 2 κουτιών αλουμινίου. Τα παιδιά ύστερα από λίγη ώρα σκέψης απαντούν «6». «Μήπως μπορείτε να μου πείτε πώς το βρήκατε αυτό, επειδή δεν γνωρίζω;» αποκρίνεται ο παρουσιαστής. Τότε τα παιδιά λένε το εξής: «Κάναμε πολλαπλασιασμό, δηλαδή είπαμε $3 \times 2 = 6$ », και ο παρουσιαστής τα επιβραβεύει. Μέσα από αυτή την ερώτηση δόθηκε η δυνατότητα στους τηλεθεατές να γνωρίσουν μια άλλη μαθηματική πράξη, την πράξη του πολλαπλασιασμού, κάτι βέβαια που δεν είναι σίγουρο ότι θα καταλάβουν τα παιδιά του νηπιαγωγείου εξαιτίας της μικρής τους ηλικίας.

Στον γνωστικό τομέα ανήκει επιπλέον και η Γλώσσα. Ωστόσο στο συγκεκριμένο επεισόδιο, επειδή τα προσκεκλημένα παιδιά είναι μεγαλύτερης ηλικίας από τα συνηθισμένα, ο παρουσιαστής δεν κάνει λόγο για τα γράμματα του αλφαβήτου. Όμως γίνεται λόγος για τα επαγγέλματα. Συγκεκριμένα ο κύριος Χρήστος ρωτάει τα παιδιά, τι θέλουν να γίνουν όταν μεγαλώσουν. Το αγόρι απαντά ότι δεν έχει σκεφτεί ακόμη, ενώ η Βασιλική λέει ότι θέλει να γίνει γιατρός και συγκεκριμένα παιδίατρος. Τότε ο παρουσιαστής την ρωτά, για ποιο λόγο επέλεξε το επάγγελμα αυτό, και το κορίτσι απαντά ως εξής: «Επειδή μου αρέσει». Μέσα από αυτή την ερώτηση και οι μικροί τηλεθεατές αναρωτιούνται, τι θα ήθελαν να γίνουν και αυτοί όταν θα μεγαλώσουν διερευνώντας και αυτοί τη δική τους επιλογή και στηρίζοντάς την με ανάλογα επιχειρήματα.

Στη συνέχεια της συζήτησης ο παρουσιαστής περνά σε έννοιες του περιβάλλοντος και πιο συγκεκριμένα στο φυσικό περιβάλλον. Το πρώτο χαρακτηριστικό παράδειγμα προκύπτει από τη σύνδεση με τον κύριο Ήπιο Θερμοκήπιο στην Ανταρκτική, ο οποίος τους μίλησε για το πώς μπορούν να κάνουν οικονομία στο αλουμίνιο. Άρα δόθηκε η δυνατότητα τόσο στα προσκεκλημένα παιδιά όσο και στους μικρούς τηλεθεατές μέσα από αυτή τη σύνδεση να μάθουν ότι 1 κουτί αλουμινίου εξοικονομεί την ενέργεια που χρειάζεται η τηλεόραση για 3 ώρες λειτουργίας και ότι το αλουμίνιο ανακυκλώνεται σε εργοστάσια που το λιώνουν και το ξαναχρησιμοποιούν, για να φτιάξουν και άλλα προϊόντα από αλουμίνιο.

Ένα άλλο μέρος της συζήτησης του παρουσιαστή με τα παιδιά αφορά τα μέρη που κάνουν διακοπές με τους γονείς τους το καλοκαίρι. Τα παιδιά κατονομάζουν τις περιοχές όπου πηγαίνουν και τις αναλύουν γεωγραφικά, λέγοντας ότι το χωριό του παππού της Βασιλικής, ο Κοσκινάς, βρίσκεται κοντά στην Αρχαία Ολυμπία, ενώ ο Κωνσταντίνος αναφέρει ότι το camping στο οποίο πηγαίνει βρίσκεται στο Καστράκι, κοντά στο Ναύπλιο. Με αφορμή την απάντηση του Κωνσταντίνου ότι δεν έχει σκεφτεί ακόμη, τι θέλει να γίνει όταν θα μεγαλώσει, ο παρουσιαστής τον ρωτά, μήπως θέλει να γίνει σφουγγαράς, μιας και ασχολείται με τις καταδόσεις. Το αγόρι απαντά αρνητικά. Τότε ο παρουσιαστής τον ρωτά μήπως ξέρει, σε ποιο νησί υπάρχουν πολλά σφουγγάρια. Το αγόρι δεν ξέρει και ο κύριος Χρήστος το πληροφορεί ότι υπάρχουν στην Κάλυμνο. Έτσι οι μικροί τηλεθεατές μαθαίνουν για ένα νησί, στο οποίο υπάρχουν πολλά σφουγγάρια.

Στη συνέχεια, ενώ τα παιδιά ζωγραφίζουν, ο παρουσιαστής με αφορμή τις διακοπές και τη θάλασσα τα ρωτά αν τρώνε ψάρια και αυτά του απαντούν ομόφωνα «ναι» κατονομάζοντας τα πιο αγαπημένα τους: την τσιπούρα, το γάβρο και άλλα μικρά ψαράκια. Τότε ο παρουσιαστής τους εξηγεί ότι τα ψάρια είναι δυναμωτικά και κάνουν καλό στην υγεία, επειδή παρέχουν φώσφορο για τα μάτια μας. Και τους προτρέπει να τρώνε ψάρια είτε τους αρέσουν είτε όχι.

Επιπλέον η εκπομπή αυτή ασχολείται με τα μέσα μαζικής μεταφοράς που εντάσσονται στο ανθρωπογενές περιβάλλον. Ήδη από την έναρξη του συγκεκριμένου επεισοδίου βλέπουμε ότι ο κύριος Χρήστος παρέχει σχετικές πληροφορίες γι' αυτά στους μικρούς τηλεθεατές. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι μπορούμε να μετακινηθούμε από το ένα μέρος στο άλλο με διαφορετικά μεταφορικά μέσα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιήσαν τα δύο προσκεκλημένα παιδιά της εκπομπής, για να έρθουν στο στούντιο. Έτσι ο παρουσιαστής ρωτά τα παιδιά, από ποιο μέρος ήρθαν στη Λεωφόρο Μεσογείων, και το αγόρι του απαντά «από το Ηράκλειο» ενώ το κορίτσι «από το Αίγιο» και ότι ήρθαν στην εκπομπή με ταξί.

Για να εμπλουτίσει και άλλο τις γνώσεις των παιδιών αλλά και των μικρών τηλεθεατών, ο παρουσιαστής ρωτά τον Κωνσταντίνο σχετικά με τις καλοκαιρινές του διακοπές και το μέσο που παίρνουν για να φτάσουν στο μέρος που έχουν προγραμματίσει. Τότε ο Κωνσταντίνος απαντά ότι χρησιμοποιούν συνήθως το πλοίο ή το αεροπλάνο και το αυτοκίνητο της οικογένειάς του. Έτσι αναφέρονται νέα μεταφορικά μέσα: το πλοίο, το αεροπλάνο και το αυτοκίνητο.

Μέσα από αυτές τις ερωτήσεις ο παρουσιαστής προσπαθεί να βοηθήσει τόσο τα προσκεκλημένα παιδιά όσο και τους μικρούς τηλεθεατές, να κατανοήσουν ότι υπάρχουν πολλά μεταφορικά μέσα που μας δίνουν τη δυνατότητα να μεταφερθούμε από το ένα μέρος στο άλλο χρησιμοποιώντας εκείνο που μας εξυπηρετεί περισσότερο.

2.2 Μειονεκτήματα της εκπομπής «Μικρό Ουράνιο Τόξο» όσον αφορά τον γνωστικό τομέα

Η εκπομπή αυτή, πέρα από το ότι συμβάλλει στη γνωστική ανάπτυξη των νηπίων, δεν παύει να

μειονεκτεί σε ορισμένα σημεία. Ένα από τα σημαντικότερα μειονεκτήματα είναι τόσο η ώρα που προβάλλεται όσο και το χρονικό διάστημα που διαρκεί. Πιο συγκεκριμένα, η εκπομπή αυτή ξεκινά στις 2:30 το μεσημέρι και διαρκεί γύρω στα τριάντα λεπτά. Αλλά αυτά τα τριάντα λεπτά είναι πολύ λίγα.

Αφετέρου ο παρουσιαστής προσπαθεί σε αυτό το χρονικό διάστημα να καλύψει, έστω από λίγο, όλους τους θεματικούς τομείς που έχει ως στόχο, παρέχοντας πολλές πληροφορίες, τις οποίες όμως οι μικροί τηλεθεατές δεν είναι σε θέση να αφομοιώσουν σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα.

Ένα δεύτερο μειονέκτημα είναι ότι η εκπομπή ξεκινά στις 2:30 το μεσημέρι, ώρα κατά την οποία τα νήπια είτε ξεκουράζονται μετά την επιστροφή τους από το νηπιαγωγείο, είτε παραμένουν στο ολοήμερο νηπιαγωγείο, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να παρακολουθήσουν την εκπομπή. Επομένως κάτι πρέπει να γίνει με την ώρα μετάδοσης της εκπομπής, επειδή δεν μπορεί να προσφέρεται η εκπομπή αυτή σε παιδιά, την ώρα που αυτά είτε ξεκουράζονται είτε βρίσκονται στο νηπιαγωγείο.

Στον τομέα «Παιδί και φυσικό περιβάλλον», όταν ο παρουσιαστής ζητά από τα προσκεκλημένα παιδιά να του πουν, πώς πήγαν από το σπίτι τους στο στούντιο της εκπομπής και ποια μέσα χρησιμοποιούν για να πάνε στις καλοκαιρινές τους διακοπές, διαπιστώνουμε ότι προσπαθεί να μιλήσει για όλα τα μέσα από λίγο, με σκοπό τα παιδιά να αποκτήσουν μια σφαιρική άποψη γι' αυτά. Το καλύτερο θα ήταν ο παρουσιαστής όχι μόνο να αναφερθεί αλλά σε αυτά τα μέσα αλλά και να τα εξηγήσει ένα-ένα βρίσκοντας διαφορές και ομοιότητες χρησιμοποιώντας παράλληλα και εποπτικό υλικό, όπως φωτογραφίες τους.

Πιο συγκεκριμένα, για το ταξί που χρησιμοποίησαν τα δύο παιδιά για να πάνε στο στούντιο της εκπομπής, ο παρουσιαστής θα μπορούσε να τους κάνει ερωτήσεις σχετικές με διαφορές που έχει το ταξί από κάποιο άλλο μέσο, π.χ. το λεωφορείο. Ο τύπος των ερωτήσεων θα μπορούσε να είναι ο εξής: Έχει το ταξί περισσότερα καθίσματα από το λεωφορείο; Ποιο από τα δύο μέσα μεταφέρει περισσότερα άτομα, το ταξί ή το λεωφορείο; Επίσης θα μπορούσε να αναφέρει ότι το αντίτιμο μιας διαδρομής με ταξί είναι πιο ακριβό από το εισιτήριο του λεωφορείου.

Ακόμη, γίνεται λόγος για το πλοίο και το αεροπλάνο. Γι' αυτά θα μπορούσε να αναφερθεί ότι το πλοίο μεταφέρει τους ανθρώπους μέσω της θάλασσας, ενώ το αεροπλάνο μέσω του ουρανού. Επίσης ότι το πλοίο έχει μέσα πισίνες, εστιατόρια, καμπίνες, κάτι που δεν έχει το αεροπλάνο, και τέλος ότι ο οδηγός του πλοίου λέγεται καπετάνιος, ενώ του αεροπλάνου πιλότος. Έτσι ο παρουσιαστής θα προσέφερε περισσότερες πληροφορίες στους μικρούς τηλεθεατές για τα μέσα μεταφοράς. Βέβαια, για να το πετύχει αυτό θα χρειαζόταν και πάλι αρκετός χρόνος, που δυστυχώς δεν υπάρχει.

Επιπλέον στη συζήτηση, για το αν τα παιδιά τρώνε ψάρια, καλό θα ήταν ο παρουσιαστής όχι μόνο να τους εξηγήσει ότι τα ψάρια ανήκουν στις υγιεινές τροφές, αλλά ότι εκτός από τις υγιεινές τροφές υπάρχουν και οι ανθυγιεινές, εκείνες που κάνουν κακό στην υγεία μας. Θα μπορούσε να αναφέρει ως παραδείγματα τις τηγανιτές πατάτες, τις σοκολάτες και άλλα.

Τέλος, ένα στοιχείο που θεωρώ εσφαλμένο και έχει αναφερθεί και σε άλλη σχετική εργασία (Μαρία Τομαδάκη 2007), είναι ο επίμονος τρόπος με τον οποίο

ο παρουσιαστής ζητά από τα προσκεκλημένα παιδιά να του δώσουν τις ζωγραφιές τους στο τέλος της εκπομπής. Και σε αυτό το επεισόδιο όπως και σε άλλα διαπιστώνουμε ότι ο παρουσιαστής πιέζει τα παιδιά να τελειώσουν τις ζωγραφιές τους γρήγορα, προκειμένου να τις δείξει στους τηλεθεατές, ενώ συχνά παίρνει τις ζωγραφιές των παιδιών και τις δείχνει, ακόμη και αν αυτά δεν έχουν ολοκληρώσει αυτό που θέλουν να ζωγραφίσουν.

2.3 Λίγα λόγια για ένα άρθρο με πανομοιότυπο θέμα

Θεωρώ σκόπιμο να κάνω εδώ μια σύντομη αναφορά στο άρθρο της Μαρίας Τωμαδάκη: «Η τηλεοπτική εκπομπή «Μικρό ουράνιο τόξο». Τι προσφέρει στα νήπια από γνωστική άποψη;». *Αισθητική Αγωγή* 10 (Μάρτιος 2007), που έχει πανομοιότυπο θέμα με τη δική μου εργασία. Μέσα από αυτό το άρθρο η Τωμαδάκη μας παρουσιάζει ένα επεισόδιο, το αναλύει, αναφέρει την προσφορά αυτού του επεισοδίου στον γνωστικό τομέα των νηπίων καθώς και τα σημεία στα οποία μειονεκτεί προτείνοντας μάλιστα και τους τρόπους εξάλειψης αυτών των μειονεκτημάτων. Κάτι ανάλογο ισχύει και στη δική μου εργασία. Ωστόσο εν συντομία θα προσπαθήσω να αναφέρω κάποια κοινά και κάποια διαφορετικά σημεία των δύο αυτών άρθρων.

Στο επεισόδιο που επιμελήθηκε η Τωμαδάκη τα προσκεκλημένα παιδιά είναι 2 κορίτσια νηπιαγωγείου 6 χρονών, ενώ στο δικό μου τα προσκεκλημένα παιδιά είναι μεγαλύτερης ηλικίας: 8 και 9 ετών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να διαφοροποιούνται οι ερωτήσεις του παρουσιαστή από το ένα επεισόδιο στο άλλο. Έτσι, οι ερωτήσεις που κάνει στα νήπια είναι κάπως έτσι: Πώς πηγαίνουν στο νηπιαγωγείο; Τι κάνουν πριν πάνε στο νηπιαγωγείο; Τι τρώνε στο νηπιαγωγείο και τι μαθαίνουν σε αυτό, αν ξέρουν δηλαδή να μετρούν και μέχρι ποιο νούμερο και αν γνωρίζουν κάποια γράμματα και ποια. Επιπλέον, με αφορμή τις καλοκαιρινές διακοπές, τα ρωτά να του πουν ποια εποχή τους αρέσει περισσότερο, το καλοκαίρι ή ο χειμώνας, και αυτά του απαντούν τεκμηριώνοντας τις απόψεις τους. Αντίθετα στο δικό μου επεισόδιο, μιας και τα προσκεκλημένα παιδιά είναι μεγαλύτερα, ο παρουσιαστής κάνει πιο σύνθετες ερωτήσεις, π.χ. με αφορμή τη σύνδεση με τον Ήπιο Θερμοκήπιο τα ρωτά, πόση ενέργεια εξοικονομείται από την ανακύκλωση 2 κουτιών αλουμινίου, όταν με την ανακύκλωση του ενός εξοικονομούνται 3 ώρες λειτουργίας; τα παιδιά για να του απαντήσουν πρέπει εδώ να κάνουν πολλαπλασιασμό.

Ωστόσο χρησιμοποιεί και κάποιες κοινές ερωτήσεις στα δύο επεισόδια, π.χ. πώς πήγαν τα προσκεκλημένα παιδιά στο στούντιο, δηλαδή με ποιο μεταφορικό μέσο, και τι θέλουν να γίνουν τα παιδιά όταν θα μεγαλώσουν. Τέλος, τα σημεία όπου συμφωνώ με την Τωμαδάκη είναι αφενός ότι η εκπομπή κρατάει πολύ λίγο χρονικό διάστημα, κάτι που μάλλον έχουν λάβει υπόψη τους οι επιμελητές της εκπομπής αφού το προηγούμενο επεισόδιο διαρκούσε 25 λεπτά ενώ το τωρινό 30 λεπτά· ενδεχομένως σε αυτό συνέβαλε το άρθρο της Τωμαδάκη. Αφετέρου συμφωνώ με την Τωμαδάκη στο ότι η συμπεριφορά του παρουσιαστή είναι αντιπαιδαγωγική, όταν ζητά από τα παιδιά στο τέλος της εκπομπής να του

παραδώσουν τις εργασίες τους χωρίς να έχουν τελειώσει, κάτι που και πάλι οφείλεται στον ελάχιστο χρόνο που έχει ο παρουσιαστής στη διάθεσή του. Εντούτοις ευελπιστούμε ότι οι επιμελητές της εκπομπής θα μελετήσουν λάβουν τα μέτρα τους και θα εξαλείψουν τα μειονεκτήματα που έχουμε εντοπίσει.

Επίλογος

Φτάνοντας στο τέλος θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εκπομπή του Χρήστου Δημόπουλου «Μικρό Ουράνιο Τόξο» αποτελεί μια μικρή όαση όχι μόνο για τα παιδιά αλλά και για τους ενηλικίους. Γι' αυτό άλλωστε έχει βραβευτεί και ως η καλύτερη παιδική εκπομπή. Στο σημείο αυτό γεννάται όμως η εξής υποψία: Μήπως η εκπομπή «Μικρό Ουράνιο Τόξο» βραβεύτηκε επειδή δεν υπάρχει καμιά άλλη παιδική εκπομπή; Θέλουμε να πιστεύουμε ότι δεν ισχύει κάτι τέτοιο, αφετέρου όμως καλό θα ήταν η εκπομπή να προσπαθήσει να εξαλείψει ορισμένα από τα μειονεκτήματα που εντοπίσαμε, ώστε δίκαια να παραλαμβάνει τα βραβεία που της δίνονται.

Βιβλιογραφία

Κασσωτάκης, Μιχάλης (1978). *Τηλεόραση και παιδί*. Αθήνα.

Κασσωτάκης, Μιχάλης (1978). *Τηλεόραση και Αγωγή*. Αθήνα. Εκδόσεις Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων μαθητών Π.Σ.Π.Α.

Κρασσανάκης, Γεώργιος (2003). *Ψυχολογία Παιδιού και Εφήβου*. Ηράκλειο.

Τωμαδάκη, Μαρία: «Η τηλεοπτική εκπομπή «Μικρό ουράνιο τόξο». Τι προσφέρει στα νήπια από γνωστική άποψη;». *Αισθητική Αγωγή* 10 (Μάρτιος 2007), 22-28.

De Casabianca, Rose-Marie. *Sociabilité et loisirs chez l'enfant*, Delachaux et Niestle, Neuchatel, 1968.

Palmer, E.L.: «Television, Instruction and the Preschool Child», *International Journal of Early Childhood*, Dublin 1979, 4, n 1.

Internet: στην ιστοσελίδα της EPT.

Αριστέα Ταβερναράκη

Εκπαιδευτικά προγράμματα στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης. Πόσο συμβάλλουν στην αφύπνιση της οικολογικής συνείδησης των νηπίων;

1. Πρόλογος

Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος για να οδηγήσουμε τα παιδιά στην πραγματική και όχι στεία γνώση; Όλο και πιο συχνά γίνεται λόγος για την εισαγωγή νέων διδακτικών μεθόδων στην εκπαίδευση. Σύμφωνα με τους μεγάλους σύγχρονους παιδαγωγούς (Dewey, 1938· Piaget, 1952· Vygotsky, 1978 κ.ά.) η μάθηση επιτυγχάνεται καλύτερα όταν οι εκπαιδευόμενοι έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη μάθηση, επενεργώντας πάνω στα αντικείμενα· εν ολίγοις, «ο μαθητής πρέπει να μαθαίνει πράττοντας».

Η εμπειρία που αποκτούν και οι αλληλεπιδράσεις που δέχονται τα παιδιά μέσα από βιωματικές διαδικασίες μάθησης, τους προσφέρει την δυνατότητα να συνταιριάζουν το σχολείο, το σπίτι και τον έξω κόσμο. Έτσι, μέσω της βιωματικής μεθόδου τα παιδιά αναπτύσσονται ολόπλευρα συνδέοντας τις προηγούμενες γνώσεις τους με τις επόμενες.

Επειδή οι πραγματικές κοινωνικές καταστάσεις εξαντλούνται πολύ γρήγορα μέσα στην τάξη, είναι απαραίτητο ένα μεγάλο μέρος της σχολικής δραστηριότητας να μεταφέρεται έξω από το σχολείο, μέσα στην κοινωνία (π.χ. επισκέψεις σε μουσεία), όπως επίσης να μπαίνει και η ίδια η κοινωνία μέσα στο σχολείο. Έτσι οι κατακτημένες γνώσεις δεν αποτελούν μεμονωμένα κομμάτια της ζωής των παιδιών, αλλά αντίθετα εμπλεκόμενες η μια με την άλλη βοηθούν τα παιδιά να συναρμολογήσουν το παζλ που λέγεται «ζωή».

2. Εισαγωγή

2.1. Ο ρόλος του μουσείου άλλοτε και τώρα – μουσειακή αγωγή

Το μουσείο ως ζωντανός οργανισμός της κοινωνίας παίζει σημαντικό ρόλο «στην ανάπτυξη, συντήρηση, τεκμηρίωση, ερμηνεία και προβολή συλλογών αρχαιολογικών, καλλιτεχνικών, εθνολογικών ή άλλων υλικών μαρτυριών του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του» (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2002).

Όπως αναφέρει και η Καλλιόπη Δρακάκη 2003, το παραδοσιακό μουσείο, ένας χώρος σκοτεινός και κλειστός γεμάτος με αντικείμενα πίσω από προθήκες, συνοδευόμενα από δυσνόητες και βαρετές για ένα παιδί επεξηγήσεις, τείνει να πεθάνει. Στη θέση του γεννιέται το *ανοιχτό και ζωντανό* μουσείο.

Το σύγχρονο μουσείο στοχεύει όχι μόνο στο να παρουσιάζει και να διατηρεί αντικείμενα του παρελθόντος, αλλά να κάνει κάτι πολύ πιο ουσιαστικό: να ερμηνεύει, να εκπαιδεύει και να ψυχαγωγεί (Kanavagh, 1994). Το μουσείο αποτελεί πλέον ένα από τα σημαντικά μέσα για τη δια βίου αγωγή και εκπαίδευση. Οι παιδαγωγικοί στόχοι του εμπεριέχουν την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, τη συναισθηματική και κοινωνική συνεργασία των μελών των ομάδων και την ευχαρίστηση της βιωματικής συμμετοχής.

Η μουσειακή αγωγή με την «καλλιέργεια των αισθήσεων, της αντίληψης και της πράξης, οδηγεί τους επισκέπτες στη σφαιρική πληροφόρηση, στη συλλογική προσπάθεια, στην πολυπολιτισμικότητα, στη σύνδεση του σχολείου με τον κοινωνικό περίγυρο, στην ανάπτυξη στάσεων και δεξιοτήτων που θα διευκολύνουν τη δια βίου μάθηση» (Κακούρου Χρ., 2005, σελ 36).

Η μουσειακή αγωγή στην Ελλάδα ξεκινάει με την οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων από τα μουσεία. Το μουσείο Μπενάκη Αθηνών το 1978 παρουσιάζει το πρώτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα (Ντολιοπούλου, Ε., 1999). Από τότε μέχρι σήμερα πολλά μουσεία έχουν εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά όλων των ηλικιών.

2.2. Περιβαλλοντική εκπαίδευση στα νήπια

Στην εποχή μας, με τα συσσωρευμένα περιβαλλοντικά προβλήματα του πλανήτη μας, η περιβαλλοντική εκπαίδευση των μαθητών είναι ύψιστης σημασίας.

Η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί νόμο και στη χώρα μας (Ν. 1650/86), ενώ με την εισαγωγή της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Ν. 1892/90) και στα νηπιαγωγεία μέσω του ΔΕΠΠΣ (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, 2003) επιχειρείται η άμεση επαφή των παιδιών με το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον, έξω από τους τέσσερις τοίχους της τάξης.

Εξετάζοντας τους στόχους της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, όπως αυτοί αναφέρονται στο αναλυτικό πρόγραμμα, διαπιστώνουμε ότι είναι παρόμοιοι με αυτούς που αναφέρονται στη «Χάρτα του Βελιγραδίου» (1975):

- Η επίγνωση των σημερινών προβλημάτων του περιβάλλοντος
- Η κατανόηση και οι γνώσεις που περιέχονται ως γνωριμία με το φυσικό κυρίως περιβάλλον και μπορούν να οικοδομούνται μέσα από όλους τους τομείς ανάπτυξης του Αναλυτικού Προγράμματος.
- Οι αξίες ως ζητήματα ηθικής αγωγής με κυριότερες την ανεκτικότητα και την ετοιμότητα για ειρήνη, την αλληλεγγύη ανάμεσα σε μας και τις επόμενες γενιές, την υπευθυνότητα (δεν είμαστε έξω από το πρόβλημα, πρέπει να παίρνουμε θέση), και την ολιγάρκεια.
- Οι δεξιότητες για την αντιμετώπιση προβλημάτων σχετίζονται με στρατηγικές επίλυσής τους, στρατηγικές της μαθησιακής διαδικασίας τις οποίες θα πρέπει να αναπτύσσει στα παιδιά ο σύγχρονος εκπαιδευτικός, διδάσκοντάς τους «πώς να μαθαίνουν» και να δρουν με δημιουργικότητα σε προβληματικές καταστάσεις.
- Η δράση ως συμμετοχή της ομάδας του νηπιαγωγείου στην επίλυση η πρόταση για επίλυση προβλημάτων του περιβάλλοντος συνδέει το σχολείο με την ευρύτερη κοινωνία.

Η μέθοδος που χρησιμοποιείται περισσότερο στην περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι η μέθοδος project, επειδή κύρια χαρακτηριστικά της είναι η συμμετοχή των παιδιών στην οργάνωση της εργασίας. Είναι μια ανοικτή διαδικασία μάθησης, της οποίας τα όρια δυνατότητας δεν είναι αυστηρά καθορισμένα, αλλά εξελίσσεται ανάλογα με την εκάστοτε κατάσταση και τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων.

Το πρόγραμμα ενός project, ανάλογα με το θέμα, μπορεί να περιλαμβάνει και μετακίνηση στο προς μελέτη πεδίο, το λεγόμενο field trip. Μια εκπαιδευτική εκδρομή, δηλαδή, σε χώρο φυσικού ή δομημένου περιβάλλοντος, ώστε να το εξετάσουμε ως σύστημα. Η εκδρομή δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά προσχολικής ηλικίας να αποκτήσουν ερευνητικές δεξιότητες και αποτελεί μια «διαδρομή συλλογής εμπειριών και στοιχείων».

Κατά το μέγιστο χρησιμοποιείται η αισθητηριακή προσέγγιση. Τα παιδιά κατά τη διάρκεια της διαδρομής βλέπουν, ακούν, ηχογραφούν, μυρίζουν, αγγίζουν (όπου αυτό επιτρέπεται), ζωγραφίζουν, έτσι ώστε να γνωρίσουν το συγκεκριμένο περιβάλλον όσο το δυνατόν καλύτερα. Αυτές οι «εκπαιδευτικές μετακινήσεις» θα πρέπει να διαθέτουν μια καλή οργάνωση, η οποία θα εξασφαλίσει την επιτυχία τους.

3. Το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης

Το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης εγκαινίασε το 2009 ένα σημαντικό και εντυπωσιακό τμήμα του κεντρικού εκθεσιακού του χώρου, η φιλοσοφία και ο στόχος του οποίου είναι η προβολή των περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών της μεσογειακής λεκάνης με κέντρο αναφοράς την Κρήτη και την Ελλάδα.

Στα «μεγαδιόραματά» του χώρου αυτού, που αποτελούν ρεαλιστικές και σε φυσικό μέγεθος αναπαραστάσεις των οικοσυστημάτων, αναδεικνύεται η φύση της ανατολικής Μεσογείου, η οποία, εκτός του ότι για μας είναι «το σπίτι μας», είναι μια ιδιαίτερα σημαντική περιοχή του πλανήτη μας. Η μεγάλη ποικιλία ζώων, φυτών, οικοσυστημάτων και ενδημικών ειδών την κατατάσσουν ανάμεσα στις πρώτες κατά σειρά περιοχές με υψηλή βιοποικιλότητα στον κόσμο. Τα προγράμματα γίνονται από ειδικευμένους επιστήμονες, μουσειοπαιδαγωγούς, τους εμπνευστές αυτού του Μουσείου.

Θα παρουσιάσω ένα από τα περιβαλλοντικά εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Κρήτης και μέσα από την ανάλυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας ελπίζω να πείσω ότι τα προγράμματα αυτού του Μουσείου βοηθούν πολύ στην αφύπνιση της οικολογικής συνείδησης των νηπίων (αλλά και των παιδιών κάθε ηλικίας).

3.1. Παρακολούθηση του εκπαιδευτικού περιβαλλοντικού προγράμματος: «Η φώκια Monachus Monachus»

Α΄ φάση: Η παρουσίαση του προβλήματος

Ένας εμπνευστής του μουσείου καλωσορίζει τα νήπια στην είσοδο του μουσείου και τους θυμίζει, πώς συμπεριφερόμαστε μέσα σ' ένα τέτοιο χώρο. «Δεν τρέχουμε», δεν φωνάζουμε δυνατά, δεν καταστρέφουμε, αγγίζουμε με τα μάτια και όχι με τα χέρια».

Στη συνέχεια εξηγεί στα παιδιά ότι τα ζώα που θα δουν είναι μεν αληθινά, αλλά για να διατηρούνται έχουν φάρμακα, γι' αυτό δεν επιτρέπεται να τα αγγίζουν. Τα ρωτά αν ξέρουν σε ποιο νησί ζούμε. Όλα απαντούν συνήθως: «Στην Κρήτη». Τα ρωτά στη συνέχεια, πώς λέγεται η θάλασσα γύρω από το νησί. Συνήθως δεν ξέρουν. «Μεσόγειος» απαντά ο ίδιος. «Στη Μεσόγειο θάλασσα συναντάμε πολλά οικοσυστήματα», συνεχίζει. «Θα δούμε μερικά από αυτά εδώ». Μαζί με τα παιδιά πηγαίνει στο πρώτο οικοσύστημα, την Ακτή, και ζητά από τα παιδιά να του το περιγράψουν. Αυτά διακρίνουν τη θάλασσα, τα βράχια, τις πέτρες, τα βότσαλα, την άμμο, τα φύκια, τα κοχύλια, τα πουλιά, τις χελώνες και μια φώκια με το μικρό της.

Ο εμπνευστής λέει στα παιδιά ότι η φώκια είναι η Monachus-Monachus, φίλη της χελώνας Caretta-Caretta. Ζουν και οι δύο στο ευρύτερο περιβάλλον της Μεσογείου θάλασσας, αλλά και τα δύο ζώα κινδυνεύουν από εξαφάνιση και προστατεύονται από τον άνθρωπο.

«Παιδιά, τα ρωτάει, «θέλετε να μάθετε περισσότερα για το πρόβλημα της φώκιας Monachus;». «Ναι», απαντούν συνήθως. «Και η φώκια θέλει να σας το πει, δεν μπορεί όμως να σας εμπιστευτεί, γιατί είστε παιδάκια. Θέλετε να σας μαγέψω σε φωκάκια;». Τα παιδιά δεν έχουν αντίρρηση για κάτι τέτοιο. Αγκαλιάζονται όλα μαζί και ο νεαρός λέει ένα μαγικό στιχάκι και τα αγγίζει

όλα στο κεφάλι μετατρέποντάς τα τάχα σε φωκάκια. Μετά ενισχύει την ιδέα τους, ζητώντας να του δείξουν πετρώγια, μουστάκια και κοφτερά δοντάκια.

Αφού λοιπόν τα παιδιά είναι πλέον φωκάκια, μπορούν να καταλάβουν καλύτερα την κατάσταση της φώκιας Monachus και η ίδια να τους εμπιστευτεί το πρόβλημά της. Έτσι ο εμπνευστής λέει στα παιδιά ότι η ζωή έχει γίνει πλέον πολύ δύσκολη για τη φώκια στη Μεσόγειο θάλασσα, εξαιτίας των νερών που έχουν μολυνθεί από τις πόλεις και από τα καράβια. Ακόμη, κινδυνεύει από τα δίχτυα και από τα αλιευτικά. Συχνά πνίγεται από σακούλες σκουπιδιών, τις οποίες περνά για τσουχτρες και τις καταπίνει. Επιπλέον, δεν υπάρχουν προστατευόμενες, ασφαλείς ακτές για να μπορέσει να γεννήσει τα μωρά της. Παντού συναντά ανθρώπους. Η ίδια η φώκια λοιπόν ζητά από τα παιδιά να της βρουν λύση στα προβλήματα που αντιμετωπίζει. Ο εμπνευστής τα ρωτά, τι σκέφτονται ότι θα μπορούσαμε να κάνουμε. Τα παιδιά τον κοιτούν συνήθως προβληματισμένα και δεν απαντούν.

Τότε ο εμπνευστής προτείνει: «Θέλετε να δούμε τα υπόλοιπα οικοσυστήματα που υπάρχουν στη Μεσόγειο, μήπως βρούμε κάτι κατάλληλο για τη φώκια;». «ΝΑΙ», απαντούν ενθουσιασμένα τα παιδιά και ξεκινούν με ταχύ βηματισμό. «Ε!», τα σταματά ο εμπνευστής. «Τα φωκάκια σέρνονται, δεν κάνουν μεγάλα βήματα, αλλά πολύ μικρά».

3.2. Β΄ φάση: Επίσκεψη σε άλλα οικοσυστήματα

Όσο τα παιδιά περπατούν με μικρά βήματα προς το επόμενο οικοσύστημα, ο εμπνευστής τους εξηγεί ότι η Μεσόγειος είναι μια μεγάλη θάλασσα που βρέχει πολλές χώρες, στις οποίες συναντάμε πολλά οικοσυστήματα, όπως θαμνότοπους, ερήμους, δάση και ποτάμια.

Σε λίγο φτάνουν στο πρώτο οικοσύστημα, το Θαμνότοπο, και ο εμπνευστής ζητά να του πουν τι βλέπουν. Συνήθως απαντούν ότι βλέπουν βράχια, θάμνους, ξερά χόρτα, ερπετά και αρπακτικά πουλιά, για τα οποία ο εμπνευστής αναφέρει το όνομα του καθενός και το τι τρώει.

«Μπορεί εδώ να ζήσει η φώκια;», ρωτά. «Όχι», απαντούν τα παιδιά. «Γιατί;». «Δεν έχει θαλασσινό νερό ούτε ψάρια. Τι θα τρώει;» απαντά ένας μικρούλης. «Και τα βράχια εδώ είναι πολύ κοφτερά», συμπληρώνει ο εμπνευστής. «Σκεφτείτε, φωκάκια, αν θα έπρεπε να συρθείτε με την κοιλιά σας σ' αυτά, δεν θα πονούσατε;» «Ναι», απαντούν εκείνα, συχνά ομόφωνα. «Δεν θα μπορούσαμε λοιπόν να φέρουμε εδώ τη φώκια Monachus. Πάμε να δούμε το επόμενο», προτείνει ο εμπνευστής.

Το διπλανό οικοσύστημα αναπαριστά την Έρημο. Κι εκεί οι διαπιστώσεις είναι παρόμοιες: Δεν έχει αλμυρό νερό και ψάρια, έχει πολλή ζέστη, πολλά ερπετά και αρπακτικά πουλιά. Η φώκια δεν μπορεί να μετακινηθεί εύκολα πάνω στην άμμο. Εκτός αυτού, τα φωκάκια σκέπτονται ότι αν ακουμπήσουν την κοιλίτσα τους πάνω στην καυτή άμμο θα καούν. Ούτε η έρημος είναι το κατάλληλο οικοσύστημα για μια φώκια, διαπιστώνουν απογοητευμένα και πηγαίνουν να ελέγξουν το διπλανό.

Ακριβώς δίπλα βρίσκεται μια αναπαράσταση Δάσους. Εκεί τα παιδιά βλέπουν ψηλή βλάστηση. Το φως είναι λιγότερο. Συναντούν αρπακτικά και σαρκοφάγα ζώα, όπως το λύκο και την αρκούδα, και διαπιστώνουν ότι η φώκια δεν θα είχε τρόπο διαφυγής, αφού στο δάσος δεν υπάρχει θάλασσα για να κολυμπήσει και να ξεφύγει από αυτά. Εκτός αυτού, στο

δάσος η φώκια δεν θα έβρισκε καν τροφή. Συμπεραίνουν λοιπόν ότι ούτε το δάσος είναι το κατάλληλο οικοσύστημα για μια φώκια και συνεχίζουν το ψάξιμο.

Το διπλανό οικοσύστημα αναπαριστά ένα Ποτάμι. Τα παιδιά αναθαρρεύουν μόλις βλέπουν το νερό. Απογοητεύονται όμως αμέσως, όταν ο εμπνευστής τους εξηγεί ότι η φώκια ζει μόνο σε θαλασσινό, δηλαδή σε αλμυρό νερό, ενώ το νερό του ποταμού είναι γλυκό, δηλαδή ακατάλληλο.

Αποφασίζουν αποθαρρημένα να γυρίσουν πίσω στην ακτή και να πουν στη φώκια τα αποτελέσματα της έρευνάς τους.

3.3. Γ΄ Φάση: Η εμφάνιση της λύσης

Τα παιδιά μαζί με τον εμπνευστή επιστρέφουν πίσω στην ακτή και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η φώκια δεν θα μπορούσε να ζήσει κάπου αλλού, παρά μόνο στη θάλασσα και στις ακτές. Της είναι απαραίτητο το αλμυρό νερό και η τροφή από τη θάλασσα. Εδώ έχει τρόπους διαφυγής από τα ζώα που την κυνηγάνε. Μπορεί να βγαίνει στην ακτή για να ξεκουραστεί, να αποφύγει κάποιο άλλο θαλάσσιο ζώο, να γεννήσει και να θηλάσει το μικρό της. Τα παιδιά φαίνεται να συμφωνούν με αυτές τις διαπιστώσεις. Ωστόσο τα προβλήματα παραμένουν, τους θυμίζει ο εμπνευστής. «Επομένως τι θα μπορούσε να γίνει ;», τα ρωτά.

Αρχικά, συνήθως τα παιδιά παραμένουν σκεφτικά και αναποφάσιστα. Κανένα δεν μιλά. Ο εμπνευστής τα ενισχύει: «Εμείς θα μπορούσαμε να βοηθήσουμε κάπως τη φώκια; Μπορούμε να κάνουμε κάτι για να μην έχουν σκουπίδια οι παραλίες;».

«Μπορούμε να μην αφήνουμε τα σκουπίδια μας στις παραλίες, όταν πάμε για μπάνιο», λέει ένα παιδί. Μετά από αυτό οι ιδέες πέφτουν βροχή:

- «Να καθαρίσουμε τις βρόμικες ακτές».
- «Να μη ρίχνουμε τα βρώμικα νερά από τις πόλεις και τα καράβια κατευθείαν στη θάλασσα».
- «Οι ψαράδες και τα αλιευτικά να ψαρεύουν μόνο εκεί που επιτρέπεται».
- «Οι άνθρωποι να μην κάνουνε μπάνιο σε παραλίες που είναι τόπος επίσκεψης και κατοικίας άγριων ζώων».

Τα παιδιά δείχνουν ανακουφισμένα μετά από τόσες λύσεις που βρήκαν για τη φίλη τους τη φώκια. Τώρα είναι σίγουρα ότι το πρόβλημα μπορεί να λυθεί.

Προτού φύγουν από το οικοσύστημά της ακτής, ο εμπνευστής αγκαλιάζει ξανά τα παιδιά, ξαναλέει το μαγικό στιχάκι, και ακουμπώντας τα ένα-ένα στο κεφάλι τα μεταμορφώνει ξανά σε παιδάκια. Κι επιβεβαιώνει: «Για να δω, λοιπόν. Πάνε τα περύνια, τα μουστάκια και τα κοφτερά δοντάκια;».

4. Ανάλυση του εκπαιδευτικού αυτού προγράμματος

Το συγκεκριμένο περιβαλλοντικό πρόγραμμα είναι μια οργανωμένη ξενάγηση στον κεντρικό εκθεσιακό χώρο από ειδικευμένο ξεναγό του Μουσείου. Είναι απόλυτα προσαρμοσμένη στο ηλικιακό επίπεδο των μαθητών και προωθεί ιδιαίτερα τη συμμετοχή των παιδιών. Επειδή πρόκειται για παιδιά προσχολικής ηλικίας, έχει τη μορφή παραμυθιού.

Μέσα από την ξενάγηση τα παιδιά ανακαλύπτουν τη ζωή στα δάση και στους

θαμνότοπους της Μεσογείου, γνωρίζουν τα οικοσυστήματα του νερού και των ακτών και συγκρίνουν τα ερημικά, αμμόδη και βραχώδη τοπία της ανατολικής Μεσογείου με το περιβάλλον της Κρήτης. Έτσι διευρύνουν τις γνώσεις τους για τους ζωικούς και τους φυτικούς οργανισμούς στο άμεσο περιβάλλον τους.

Ενθαρρύνονται να παρατηρούν συστηματικά, να περιγράφουν με ακρίβεια, να εξετάζουν ομοιότητες και διαφορές, να εντοπίζουν προβλήματα, να θέτουν ερωτήματα, να κάνουν προβλέψεις, να αναζητούν απαντήσεις και λύσεις και να τις ελέγχουν. Προτρέπονται να υιοθετούν στάσεις και να αναπτύσσουν στρατηγικές μάθησης που συμβάλλουν στην προοδευτική συγκρότηση της αφηρημένης σκέψης (Κ. Ραβάνης, 1999). Αναπτύσσουν δηλαδή ικανότητες και δεξιότητες που προσιδιάζουν στην ανάπτυξη του επιστημονικού τρόπου σκέψης και εργασίας, ο οποίος προάγει την ανάπτυξη της κριτικής και ερευνητικής στάσης. Αυτή τους επιτρέπει να αντλούν πληροφορίες από τον κόσμο που μας περιβάλλει και να τις μετατρέπουν σε γνώση. Εδώ, μέσω του συγκεκριμένου προγράμματος, τα παιδιά αποκτούν σωστές στάσεις και συνήθειες απέναντι στο περιβάλλον.

Παρατηρούμε ότι το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Κρήτης αποτελείται από τρεις φάσεις, οι οποίες εξελίσσονται κάθε μία εντός της άλλης και όχι ανεξάρτητα. Συγκεκριμένα τα παιδιά α) πληροφορούνται το πρόβλημα, β) διαπραγματεύονται, γ) αποφασίζουν και αξιολογούν.

Η πρώτη φάση αφορά στην ανάλυση της κατάστασης, όπου εξετάζεται προσεκτικά το πρόβλημα με όλες τις παραμέτρους του. Η ανάλυση της κατάστασης δημιουργεί τη βάση για τη δεύτερη φάση, τη διερεύνηση και τον καθορισμό των στόχων ανάλογα με τις εμπειρίες των παιδιών. Στην τρίτη φάση επανεξετάζεται το θέμα και λαμβάνεται η τελική απόφαση.

Αυτό το περιβαλλοντικό πρόγραμμα επιτρέπει μέσω των αισθήσεων μια ολιστική αντίληψη του πραγματικού περιβάλλοντος και μια σε βάθος γνώση των οικολογικών σχέσεων. Εμπεριέχει μια ενεργητική καλλιέργεια αξιών, η οποία επιτρέπει στα παιδιά να αντιληφθούν τον άνθρωπο ως αναπόσπαστο μέρος της φύσης. Τα βοηθά να γνωρίσουν σε βάθος κάποιες από τις αιτίες επιβάρυνσης και μόλυνσης του θαλάσσιου περιβάλλοντος και παράλληλα τα βοηθά να αποστασιοποιηθούν από συμπεριφορές και χρήσεις που θα επιβαρύνουν το περιβάλλον.

Το ευφύες εύρημα του περιβαλλοντικού προγράμματος, σύμφωνα με το οποίο ο εμπνευστής «μαγεύει» τα παιδιά σε φωκάκια, τα βοηθά να μεταφερθούν στη θέση του άλλου (στην συγκεκριμένη περίπτωση στη θέση της φώκιας) και να καταλάβουν τα συναισθήματά του.

Η συναισθηση, το απλό συναίσθημα, είναι ήδη αρκετά αναπτυγμένο σε παιδιά 4 ετών (Πανταζής – Σακελαρίου, 2005, σελ. 308), μολονότι η φάση του εγωκεντρισμού κρατά έως και το 7ο έτος της ηλικίας τους (ό.π., σελ. 301). Το τρίτο στάδιο στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης αντιστοιχεί στη νηπιακή ηλικία. Κατά το στάδιο αυτό τα παιδιά μπορούν να συναισθάνονται την κατάσταση στη οποία βρίσκεται ένας άνθρωπος (ή ένα ον) τον οποίο δεν γνωρίζουν, αλλά για τον οποίο αποκτούν πληροφορίες μέσω ιστοριών, φωτογραφιών ή της τηλεόρασης (Cole & Cole, 2001, σελ. 244). Επομένως στη συγκεκριμένη περίπτωση τα νήπια είναι εντελώς ικανά να συναισθανθούν την τραγική

κατάσταση, στην οποία βρίσκεται η φώκια, ακόμα και αν μέχρι τώρα δεν την γνώριζαν καν.

Η επίσκεψη στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης και η παρακολούθηση του περιβαλλοντικού προγράμματος "Monachus - Monachus" είναι για τα παιδιά μια "Αισθητική Εμπειρία". Η εμπειρία σύμφωνα με τον Dewey καλλιεργείται από «έναν ενισχυμένο συσχετισμό ανάμεσα στον εαυτό και στον κόσμο, μια αλληλεπίδραση ανάμεσα στο "ποιώ" και στο "μεταλλάσσομαι" και ένα δυναμικό συνδυασμό του "σκέφτομαι" και του "αισθάνομαι"» (Μ. Σωτηροπούλου - Ζορμπαλά, 2007, σελ 64). Δηλαδή η εμπειρία συνίσταται στην κριτική θεώρηση των βιωμάτων μας. Ο χωρισμός του περιβαλλοντικού προγράμματος σε τρεις φάσεις μπορεί να αντιστοιχιστεί στους τρεις τομείς εξέλιξης μιας Αισθητικής Εμπειρίας:

Αρχικά έχουμε μια ενστικτώδη αντίδραση των αισθήσεων, η οποία προκαλείται μέσω κάποιου ερεθίσματος. Στο παραπάνω πρόγραμμα έχουμε τη γνωριμία με τη φώκια και το μικρό της στο δικό της οικοσύστημα.

Σε δεύτερη φάση έχουμε μια συναισθηματική-συγκινησιακή ταύτιση του ατόμου με το αισθητικό ερέθισμα. Στο πρόγραμμα τα παιδιά μαθαίνουν το πρόβλημα που αντιμετωπίζει η φώκια. Ταυτίζονται (μέσω ενσυναίσθησης) και συμπάσχουν.

Τέλος, γίνεται ο αναστοχασμός, η ανάλυση, η αντικειμενοποίηση και η οργάνωση της αισθητικής πραγματικότητας με τη βοήθεια των συλλογισμών. Έτσι τα παιδιά αναστοχάζονται και αναλύουν τα δεδομένα, προκειμένου να λύσουν το πρόβλημα. Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι μέσω των αισθητικών εμπειριών επιτυγχάνεται η γνώση.

Ο Ε. Eisner (1981) υποστηρίζει ότι όποιος βιώνει μια αισθητική εμπειρία, επηρεάζεται σφαιρικά και συνθέτει πρωτότυπα τα γνωστικά του δεδομένα.

5. Επίλογος

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. για το νηπιαγωγείο (2003), στη μελέτη περιβάλλοντος εντάσσονται ως αντικείμενο μελέτης όλα όσα υπάρχουν γύρω μας: ο άνθρωπος και τα δημιουργήματά του, οι κοινωνικές δομές και οι σχέσεις, τα ζώα, τα φυτά, οι τόποι, τα φυσικά φαινόμενα και οι καταστάσεις. Επομένως, για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας «αφύπνιση» της περιβαλλοντικής και κατ' επέκταση της οικολογικής συνείδησης σημαίνει πρώτα απ' όλα τη γνωριμία με το περιβάλλον, τη συνειδητοποίηση των προβλημάτων του και τέλος την εδραίωση σωστών στάσεων και συνηθειών απέναντί του.

Το περιβαλλοντικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Κρήτης βοηθά απόλυτα στη επιτυχία αυτής της διαδικασίας.

Η νηπιακή ηλικία είναι κατάλληλη για να μυηθεί το παιδί σε μια σωστή συμπεριφορά απέναντι στο περιβάλλον του, γιατί πολλές στάσεις και συνήθειες εδραιώνονται σ' αυτήν την ηλικία. Επειδή όμως ένα μεγάλο μέρος της μάθησης των μικρών παιδιών προέρχεται από την παρατήρηση και τη μίμηση των μεγάλων, απαιτείται οπωσδήποτε το ζωντανό πρότυπο του ενηλίκου.

Η περιβαλλοντική αγωγή απαιτεί τη συνεπίδραση του καθενός από εμάς ξεχωριστά, αλλά και ολόκληρης της κοινωνίας, για τη διατήρηση των βασικών προϋποθέσεων της ζωής. Εν κατακλείδι, αυτή η αγωγή θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως ένα

γενικό παιδαγωγικό σχέδιο και ως τέτοιο να επηρεάζει κάθε αγωγή και εκπαίδευση, τόσο στο νηπιαγωγείο όσο και γενικότερα στο σχολείο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Cole, Michael & Cole, Sheila R.: *Η ανάπτυξη των παιδιών. Γνωστική και ψυχοκινητική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδικά ηλικία*, 2^ος Τόμος, Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, 2001.

Dewey, J.: *Πείρα και αγωγή*, Μετάφρ. Γ. Βασδέκης, Αθήνα, Νέο σχολείο, 1938.

Eisner, E.: *The Role of the Arts in Cognition and Curriculum*, Phi Delta Kappan, 1981.

Kanavagh, G.: *Museum Provision and Professionalism*, Routledge, London Mondagu, Boston Children Museum, Boston, MA, 1994.

Piaget J.: *The origins of intelligence in Children*. New York, International University Press, 1952.

Vygotsky L.: *Mind in Society. The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

Δαφέρμου Χαρά – Κουλούρη Πηνελόπη – Μπασαγιάννη Ελευθερία: *Οδηγός Νηπιαγωγού. Εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί, Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης*, ΟΕΔΒ, 2006.

Δεληκανάκη Νίκη – Κοκολάκη Ρένια – Νοΐδου Μαρία: *Περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2000.

Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (= Δ.Ε.Π.Π.Σ.), Αθήνα 2003.

Δρακάκη Καλλιόπη: «Δυνατότητες μουσειακής αγωγής στο νηπιαγωγείο». *Αισθητική Αγωγή* 3 (2003), 20-24.

Εφημερίς της κυβέρνησεως: Φύλλο 153, 28/6/2002, Τεύχος πρώτο, Κεφάλαιο πέμπτο, άρθρο 45: Μουσεία.

Κακούρου Χρόνη: *Μουσεία, Σχολείο*. Εκδ. Πατάκη, 2005.

Καλούρη-Αντωνοπούλου Ράνυ – Κάσσαρης Χρίστος: *Το Μουσείο μέσο τέχνης και αγωγής*, εκδ. Καστανιώτη, 1988.

Κόκκινος Γιώργος – Αλεξάκη Ευγενία: *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*, εκδ. Μεταίχμιο, 2002.

Ντολιοπούλου Ε.: *Σύγχρονες τάσεις της προσχολικής Αγωγής*, εκδ. Τυπωθήτω, 1999.

Πανταζής Σπύρος – Σακελαρίου Μαρία: *Προσχολική παιδαγωγική: Προβληματισμοί προτάσεις*, Εκδ. Ατραπός, 2005.

Ραβάνης Κώστας: *Οι φυσικές επιστήμες στην προσχολική εκπαίδευση, Διδακτική και Γνωστική προσέγγιση*, εκδ. Τυπωθήτω" 1999.

Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά Μαρίνα: *Κάθε μέρα πρεμέρα. Αισθητική προσέγγιση της γνώσης στο Νηπιαγωγείο και στο Δημοτικό σχολείο*, Ελληνικά Γράμματα, 2007.

Χρυσαφίδης Κώστας: *Βιομαθητική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Η εισαγωγή της μεθόδου Project στο σχολείο*, Gutenberg, 2006.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ:

Μουσείο φυσικής ιστορίας Κρήτης:
<http://www.nhmc.uoc.gr/>

Ιωάννα Καραταράκη

Ευγένιου Τριβιζά: «Ο χιονάνθρωπος και το κορίτσι». Πώς προσεγγίζεται η έννοια του αποχωρισμού και της οριστικής απώλειας

Πρόλογος

Πώς αντιλαμβάνονται τα παιδιά (3-12 χρονών) την έννοια της οριστικής απώλειας (= του θανάτου) ενός αγαπημένου προσώπου;

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας, εξαιτίας των χαρακτηριστικών του τρόπου σκέψης τους, που χαρακτηρίζεται από ανιμισμό και εγωκεντρισμό, δεν κατανοούν πλήρως την έννοια του θανάτου (Nilsen, 2005, σελ.110). Δυσκολεύονται να καταλάβουν ότι ο θάνατος δεν είναι προσωρινός και ότι είναι καθολικός, αναπόφευκτος και αμετάκλητος. Πιστεύουν ότι ο θάνατος μπορεί ως δια μαγείας να αντιστραφεί. Επίσης, μπορεί να σκεφτούν ότι ο θάνατος ενός αγαπημένου τους προσώπου είναι μια τιμωρία για τα ίδια: νιώθουν ενοχές και ακόμα και αν πληροφορηθούν ότι ο θάνατος προήλθε από μια ασθένεια, από ένα ατύχημα ή από οτιδήποτε άλλο, το αίσθημα εγκατάλειψης που νιώθουν είναι έντονο. Οι ερωτήσεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας γύρω από αυτό το θέμα είναι πολλές, καθώς είναι κάτι που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν μόνο τους και αποσταθεροποιεί τη ζωή τους. Όμως, δεν θεωρούν ότι ο θάνατος είναι κάτι που μπορεί να συμβεί μόνο σε άλλους, αλλά καταλαβαίνουν ότι μπορεί να συμβεί στα ίδια και την οικογένειά τους (Vianello & Marin, 1988, p. 100). Όταν επεξεργάζονται το θέμα σ' αυτή την ηλικία, αρχίζουν να διαφοροποιούν το θάνατο από τον ύπνο ή την αρρώστια, τον κατανοούν ως το αντίθετο της ζωής και αναγνωρίζουν ότι ο θάνατος επέρχεται για κάποιους λόγους και έχει κάποιες συνέπειες, όπως την απουσία κάθε σωματικής κίνησης.

Όσον αφορά τα παιδιά ηλικίας 6-9 χρονών, ίσως και λίγο πριν τα έξι, αρχίζουν να έχουν καλά δομημένη κατανόηση του θανάτου. Κατανοούν τη μονιμότητα, τη μη αναστρεψιμότητα και ότι ο θάνατος συνδέεται με την παύση λειτουργίας των ζωτικών οργάνων (Vianello & Marin, 1988, p. 101). Σ' αυτή την ηλικία, επίσης, μπορεί να δημιουργηθούν έντονοι φόβοι γύρω από το θέμα του θανάτου, καθώς τα παιδιά κατανοούν και την καθολικότητά του. Οι ερωτήσεις των παιδιών για θέματα που αφορούν τις αιτίες του θανάτου, καθώς και τι συμβαίνει στο σώμα μετά το θάνατο, πληθθαίνουν και είναι έντονες. Μαζί με το φόβο μπορεί να επέλθει και άγχος που συνδέεται με το φόβο της εγκατάλειψης, μήπως, δηλαδή, συμβεί κάτι στην οικογένεια του παιδιού και μείνει μόνο του.

Εισαγωγή:

Περίληψη του μυθιστορήματος του Ευγένιου Τριβιζά: Ο χιονάνθρωπος και το κορίτσι

Η ιστορία ξεκινά ένα χειμωνιάτικο πρωινό στην κεντρική πλατεία της πολιτείας με τους Χίλιους Κόκορες Ανεμοδείκτες, όπου τα παιδιά του δημάρχου, ο Θανούλης, ο Φανούλης και η Μαριάννα φτιάχνουν ένα χιονάνθρωπο. Τον ονομάζουν Τουρτούρι μετά από πρόταση της Μαριάννας και το κορίτσι τού ζητά να ζήσει για πάντα και να μη λιώσει ποτέ. Ο χιονάνθρωπος υπόσχεται αυτά τα δύο στη Μαριάννα, αλλά και ότι δεν θα χάσει ποτέ το δαχτυλίδι που του χάρισε. Το κορίτσι τού υπόσχεται ότι θα ξανάρθει την επόμενη μέρα. Το άγαλμα του καβαλάρη στη πλατεία δεν χάνει χρόνο και ενημερώνει τον Τουρτούρι γι' αυτό που τον περιμένει: όλοι οι χιονάνθρωποι λιώνουν και αυτός δεν θα αποτελέσει εξαίρεση. Τη στιγμή που συνειδητοποιεί λυπημένα ότι κάποια στιγμή θα λιώσει, μια νιφάδα χιονιού τού δίνει ελπίδα μιλώντας του για το Βόρειο Πόλο και ότι εκεί δεν κινδυνεύει. Ο Τουρτούρι ακούγοντας τη συμβουλή της νιφάδας ξεκινά το μακρινό και επικίνδυνο ταξίδι του. Ο δήμαρχος της πόλης βλέποντας τον Τουρτούρι ανακαλύπτει ότι το τσιμπούκι του, που απεγνωσμένα έψαχνε, βρισκόταν στο στόμα του χιονάνθρωπου. Έτσι, δίνει διαταγή στους πυροσβέστες με τα φλογοβόλα να τον κυνηγήσουν. Η Μαριάννα φοβισμένη προσπαθεί να βοηθήσει τον Τουρτούρι. Με τη βοήθεια μιας μαύρης γάτας καταφέρνει να διώξει τους πυροσβέστες και το κορίτσι αποχαιρετά τον χιονάνθρωπο δίνοντάς του κουράγιο για το ταξίδι του.

Ο Τουρτούρι φτάνει στο δάσος των αντιλάλων. Εκεί συναντά ένα σκίουρο που τον παροτρύνει να προσέχει τους λασπανθρώπους και τον ήλιο. Μια σοφή κουκουβάγια τον συμβουλεύει σχετικά με τις περιπέτειες που τον περιμένουν, όμως είναι τόσο πολλά τα προφητικά της λόγια και τόσο μπερδεμένα, ώστε ο Τουρτούρι δεν καταλαβαίνει τίποτα. Την επόμενη μέρα κρύβεται σε μια σπηλιά για να προφυλαχτεί από τον ήλιο, από τη βιασύνη του όμως χάνει το τσιμπούκι από το στόμα του.

Σκεπτόμενη τον Τουρτούρι και ανησυχώντας γι' αυτόν η Μαριάννα ζητά από τον ήλιο να κρυφτεί πίσω από το πιο μεγάλο σύννεφο. Ο ήλιος της κάνει το χατίρι, αλλά μόνο για δύο μέρες.

Ο Τουρτούρι είναι έτοιμος να βγει από τη σπηλιά, όταν μπαίνουν μέσα ο Τζέρεμι Κουκί και ο Τζερόνιμο Ρεβίθι, δραπετές από τη γειτονική φυλακή, κουβαλώντας ένα μασούλο. Το σχέδιό τους είναι να απαγάγουν τη Μαριάννα και να ζητήσουν λύτρα «ένα εκατομμύριο καραμέλες του βήχα». Όλα αυτά πρόκειται να γίνουν, αφού ρίξουν το φεγγάρι με ένα κουκούτσι από βασιλικό δαμάσκηνο. Δηλαδή, θα κάνουν τη Μαριάννα να σκύψει από το παράθυρο για να δει τι έγινε και θα την πιάσουν. Την ώρα όμως που ο Τζερόνιμο Ρεβίθι τρώει το δαμάσκηνο για να κρατήσει το κουκούτσι, ο Τουρτούρι του δίνει μια στη πλάτη και καταπίνει το κουκούτσι. Έτσι ανέτρεψε τα σχέδιά τους και θα έκαναν και άλλα, αν ο Τζέρεμι Κουκί δεν έβρισκε το τσιμπούκι των ονειρών του, αυτό που έπεσε από τον Τουρτούρι. Και ήταν τόσο μεγάλη η χαρά του, ώστε αποφάσισε να γίνει καλός. Ο χιονάνθρωπος βγαίνει από τη σπηλιά και συνεχίζει το ταξίδι του.

Επόμενος σταθμός είναι η πολιτεία των Ψωνιστών Ανθρώπων. Εκεί ο Τουρτούρι συναντά τον Σμαράγδιο Μπριλάντη, έναν κοσμηματοπώλη, που με τη βοήθεια μιας κρυστάλλινης σφαίρας γνωρίζει τα πάντα για τη ζωή του χιονάνθρωπου. Μάλιστα, του λέει ότι θα του δώσει μια μαγική ομπρέλα που θα τον προστατεύει πάντα από τον ήλιο, με αντάλλαγμα το δαχτυλίδι της

Μαριάννας αλλά και τη ανάμνησή της. Ο Τουρτούρι αρνείται κατηγορηματικά και εύχεται να μην τον ξανασυναντήσει ποτέ.

Συνεχίζοντας το ταξίδι του φτάνει στη χώρα των λασπανθρώπων, όπου δύο λασπάνθρωποι τον πιάνουν και τον φυλακίζουν. Ο Τουρτούρι από το παράθυρο της φυλακής βλέπει τι τον περιμένει: Θα τον λασποβολήσουν και θα τον κάνουν λασπάνθρωπο. Όμως για καλή του τύχη, λίγο πριν έρθει η σειρά του τον ελευθερώνει ένας λασπάνθρωπος, που παλιά ήταν χιονάνθρωπος και τον λασποβόλησαν, και του δείχνει το δρόμο διαφυγής.

Επόμενος προορισμός είναι η χώρα των Κανονικών Ανθρώπων με τα κανόνια και από κει ο Τουρτούρι παίρνει το τρένο για τη Φουρφουρμβέργη. Στην πλατεία αυτής της πόλης κάθεται ένας γραφιάς, στον οποίο ο Τουρτούρι υπαγορεύει ένα γράμμα και με ένα ταχυδρομικό περιστέρι το στέλνει στη Μαριάννα. Ο γραφιάς ακούγοντας ότι ο Τουρτούρι θέλει να πάει στο Βόρειο Πόλο, τον συμβουλεύει να πάρει ένα χάρτη· του λέει μάλιστα, πού βρίσκεται ένα τέτοιο μαγαζί. Με λύπη ο Τουρτούρι διαπιστώνει ότι δεν έχει μείνει κανένας χάρτης για το Βόρειο Πόλο. Ο μαγαζάτορας αναφέρει ότι τους έχει αγοράσει όλους ο Σμαράγδιος Μπριλάντης. Τότε ο Τουρτούρι μαθαίνει όλη την αλήθεια, ότι δηλαδή ο Μπριλάντης πείθει τους χιονάνθρωπους να του δώσουν τα δαχτυλίδια και τις αναμνήσεις τους και μετά στέλνει έναν μαγικό άνεμο και τους παίρνει την ομπρέλα. Ο Τουρτούρι συνεχίζει το ταξίδι του με οδηγίες που του έδωσε ο μαγαζάτορας για το δρόμο.

Επόμενος σταθμός είναι η πολιτεία των Ανθρώπων με τα Κίτρινα Καπέλα, όπου όλοι φοράνε κίτρινα καπέλα, επειδή έτσι προστάζει η μόδα. Τον Τουρτούρι, που δε φορά τίποτα κίτρινο πάνω του, καταλήγει να τον κυνηγά ολόκληρη η πολιτεία, για να τον τιμωρήσει. Αφού γλιτώνει, σταματά λαχανιασμένος στο κατάστημα του Βούτιου Παμβούτιου, ο οποίος πουλά ψυγεία, και ο Τουρτούρι μπαίνει μέσα σε ένα από τα ψυγεία. Το ψυγείο αυτό πουλιέται εκείνη ακριβώς την ώρα, και πρόκειται να το στείλουν στον αυτοκράτορα της Παταραγονίας, για να τιμωρήσει τους πηγκούνους που είναι άτακτοι. (Η Παταραγονία βρίσκεται δίπλα στο Βόρειο Πόλο). Όμως για κακή τύχη του Τουρτούρι, ο υπάλληλος του μαγαζιού κάνει λάθος και το στέλνει στην Αφρική.

Εν τω μεταξύ η Μαριάννα βγαίνει μέσα στη νύχτα από το σπίτι, επειδή νόμισε πως είδε τον χιονάνθρωπό της. Ο καρβαλάρης της πλατείας με την καταστροφολογία του φροντίζει να εξανείμσει τις ελπίδες της για το ότι ο Τουρτούρι είναι ακόμη ζωντανός. Στην άλλη μεριά της πόλης έχει στηθεί ένα τσίρκο και στην έκδοση εισιτηρίων βρίσκεται ο Τζέρεμι Κουκί. Η Μαριάννα τον πλησιάζει, γιατί πάνω του έχει κάτι γνώριμο – το τσιμπούκι! Οι υποψίες του κοριτσιού, ότι ο χιονάνθρωπός της έχει λιώσει, πληθαίνουν. Εκείνο το βράδυ η Μαριάννα γυρίζει σπίτι κλαίγοντας τόσο πολύ, ώστε δεν ακούει το χτύπο του ταχυδρομικού περιστεριού στο παράθυρό της που της φέρνει το γράμμα του Τουρτούρι. Την άλλη μέρα η Μαριάννα είναι τόσο άρρωστη, ώστε οι γιατροί δεν ξέρουν αν θα γίνει καλά.

Όσον αφορά τώρα τον Τουρτούρι, που βρίσκεται μέσα στο ψυγείο και μάλιστα μέσα στο αεροπλάνο για Αφρική, λόγω βλάβης το αεροσκάφος προσγειώνεται στο παγοδρόμιο της Παταραγονίας.

Μόλις ο αυτοκράτορας βλέπει τον Τουρτούρι μέσα στο ψυγείο και ο χιονάνθρωπος τού εξηγεί την περιπέτειά του, αποφασίζει να του δώσει παράσημο και να του δείξει το δρόμο για το Βόρειο Πόλο. Έτσι και γίνεται. Όταν φτάνει επιτέλους ο χιονάνθρωπος στο Βόρειο Πόλο, συναντά τη νιφάδα του χιονιού και της ζητά να ενημερώσει τη Μαριάννα. Όταν μαθαίνει η Μαριάννα τα νέα χαίρεται τόσο πολύ, ώστε δείχνει να έχει σχεδόν αναρρώσει.

Πρώτο τέλος

Ο Τουρτούρι φτάνει στην κορφή της πλαγιάς του Λόφου της Ελπίδας. Είναι τόσο χαρούμενος που μετά από τόσες περιπέτειες έχει φτάσει επιτέλους στον προορισμό του, ώστε ζεστά δάκρυα ευτυχίας κυλούν από τα μάτια του και τον λιώνουν – αλλά δεν μπορεί να σταματήσει. Αρχίζει να βλέπει οπτασίες, ξαναζεί στιγμές που πέρασαν και ακούει φωνές να τον προσκαλούν. Ο Τουρτούρι λιώνει με ένα χαμόγελο ευτυχίας ζωγραφισμένο στα χείλη του.

Το άλλο τέλος

Ο Τουρτούρι φτάνει στην κορφή της πλαγιάς του Λόφου της Ελπίδας. Τα ζώα του Βόρειου Πόλου τον καλωσορίζουν και του ετοιμάζουν γιορτή. Την επόμενη μέρα έρχεται ο αυτοκράτορας της Παταραγονίας και χαρίζει στον Τουρτούρι το ψυγείο, επειδή οι πηγκούνιοι του είναι πολύ δυστυχισμένοι από τότε που το πήρε. Με τη βοήθεια μιας αρκούδας ο χιονάνθρωπος κάνει το ψυγείο όχημα, και μια φορά το χρόνο, όταν πλησιάζει η επέτειος που τον έφτιαξε, πηγαίνει και βλέπει τη Μαριάννα.

Κεφάλαιο 1^ο

Η παρουσίαση του αποχωρισμού μέσα από το μυθιστόρημα και το δεύτερο τέλος

Από το πρώτο κιόλας κεφάλαιο, όταν τα παιδιά δημιουργούν το χιονάνθρωπο, ο αναγνώστης προιδεάζεται γι' αυτό που πρόκειται να ακολουθήσει. Η Μαριάννα, που φαίνεται να δένεται συναισθηματικά σχεδόν αμέσως με το χιονάνθρωπο, του ζητά να μη λιώσει ποτέ και του χαρίζει το δαχτυλίδι της. Το δαχτυλίδι αυτό ίσως αποτελεί την επισφράγιση της φιλίας τους. Ο Τουρτούρι πια δεν είναι ένας συνηθισμένος χιονάνθρωπος, αλλά ο χιονάνθρωπος της Μαριάννας, και αυτό τον κάνει ξεχωριστό. Πώς γίνεται, όμως, να μη λιώσει ποτέ; Η απορία λύνεται στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, όπου ο Τουρτούρι αποφασίζει να πάει στο Βόρειο Πόλο για να εκπληρώσει την επιθυμία της Μαριάννας. Παρά την αποθάρρυνση από το άγαλμα του καρβαλάρη της πλατείας, ο Τουρτούρι παραβλέπει όλα όσα άκουσε, πιστεύει σε αυτά που του λέει η νιφάδα του χιονιού και ξεκινά το μακρύ ταξίδι. Το δέσιμο της Μαριάννας και του Τουρτούρι μπορεί να μην κρατά πολύ καιρό, αλλά δεν υπολείπεται σε δύναμη. Βέβαια, ο αποχωρισμός των δύο φίλων πλησιάζει. Τελευταία φορά που ο Τουρτούρι τη συναντά, πριν αποχαιρετίσει την πολιτεία με τους Χίλιους Κόκορες Ανεμοδείκτες, είναι όταν τον κυνηγούν οι πυροσβέστες με τα φλογοβόλα. Η Μαριάννα βοηθά τον Τουρτούρι να κρυφτεί, κι εκείνος την ενημερώνει για τα σχέδιά του. Η Μαριάννα υπόσχεται να πηγαίνει να τον βλέπει στο Βόρειο Πόλο. Όταν γλιτώνουν τον κίνδυνο, το κορίτσι ενθαρρύνει το χιονάνθρωπο και αποχαιρετίζονται. Μπορεί να αποχωρίστηκε ο ένας τον άλλο, όμως ο αποχωρισμός αυτός με τίποτα δε θεωρείται οριστικός, γιατί έχουν

δώσει υποσχέσεις ο ένας στον άλλο. Γι' αυτό ο αποχαιρετισμός τους είναι σύντομος και λιτός. Μπορεί να μην είναι συναισθηματικά φορτισμένοι, αλλά αγωνία υπάρχει και στους δύο. Η Μαριάννα προσεύχεται εκείνο το βράδυ για το χιονάνθρωπό της και παρακαλεί το Θεό να φτάσει στον προορισμό του.

Καθώς ο Τουρτούρι φεύγει από το δάσος των αντιλάλων και κρύβεται σε μια σπηλιά, εξαιτίας του δυνατού ήλιου -του μεγαλύτερου του εχθρού-, η Μαριάννα ανησυχεί γι' αυτόν και διαισθάνεται ότι ο Τουρτούρι χρειάζεται βοήθεια. Ζητά από τον ήλιο να κρυφτεί για μερικές μέρες, ώστε να προλάβει να φτάσει ο χιονάνθρωπός της στο Βόρειο Πόλο. Όμως δεν προστατεύει μόνο η Μαριάννα τον Τουρτούρι, αλλά και ο Τουρτούρι τη Μαριάννα. Γιατί με τη δική του επέμβαση καταστρέφεται το σχέδιο του Τζέρεμι Κουκί και του Τζερόνιμο Ρεβίθι που ήθελαν να απαγάγουν τη Μαριάννα. Μπορεί, λοιπόν, να βρίσκονται μακριά ο ένας από τον άλλο, αλλά ακόμα κι έτσι ο ένας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη ζωή του άλλου.

Συνεχίζοντας το ταξίδι του, ο Τουρτούρι συναντά τον Σμαράγδιο Μπριλάντη, ο οποίος του προσφέρει μια ομπρέλα που θα τον προστατεύει, για να μη λιώσει ποτέ από τον ήλιο, με αντάλλαγμα το δαχτυλίδι και τις αναμνήσεις που έχει από τη Μαριάννα. Χωρίς να γνωρίζει ο Τουρτούρι ότι πρόκειται για φιάσκο, αρνείται κατηγορηματικά να χάσει τις αναμνήσεις του από τη Μαριάννα. Σ' αυτό το σημείο γίνεται κατανοητή η θέση που έχει στην καρδιά του χιονάνθρωπου η Μαριάννα. Τι νόημα έχει να μη λιώσει ποτέ, εάν την ξεχάσει; Εάν χάσει την ανάμνησή της; Για τον Τουρτούρι δεν έχει κανένα νόημα. Αυτή είναι ο σκοπός που κάνει το ταξίδι: για να εκπληρώσει την επιθυμία της. Είναι η φίλη του, που τον νοιάζεται και τον αγαπά, και που αυτός θα έκανε τα πάντα για να είναι ευτυχισμένη.

Όταν ο Τουρτούρι φτάνει στην Φουρφουρμβέργη και βρίσκει τον γραφιά στη πλατεία, το πρώτο πράγμα που σκέφτεται να κάνει είναι να ενημερώσει τη Μαριάννα για τις περιπέτειες που πέρασε και πάνω απ' όλα ότι είναι καλά. Εν τω μεταξύ η Μαριάννα νομίζει ότι βλέπει τον Τουρτούρι και βγαίνει μες στη νύχτα για να τον συναντήσει. Και μόνο, δηλαδή, στην υπόνοια ότι μπορεί να είναι αυτός, χωρίς δεύτερη σκέψη βγαίνει έξω να τον ψάξει. Εδώ φανερώνεται ότι της έχει κοστίσει πολύ ο αποχωρισμός της από τον Τουρτούρι. Αυτό φαίνεται και παρακάτω, όταν συναντά τον καρβαλάρη της πλατείας και αυτός της λέει ότι ο χιονάνθρωπός της έχει λιώσει, καθώς και όταν η Μαριάννα ξεσπά σε κλάματα βλέποντας το τσιμπούκι του Τουρτούρι στα χέρια του Τζέρεμι Κουκί. Την επόμενη μέρα η Μαριάννα είναι τόσο άρρωστη, ώστε οι γιατροί δεν ξέρουν αν θα ζήσει. Η σκέψη και μόνο ότι ο Τουρτούρι έχει λιώσει, πληγώνει τη Μαριάννα τόσο πολύ, ώστε η ψυχολογική της κατάσταση επιβαρύνει την υγεία της. Τραγική ειρωνεία αποτελεί, βέβαια, το γεγονός ότι η Μαριάννα εκείνη τη νύχτα δεν ακούει το ταχυδρομικό περιστέρι να χτυπάει τι παράθυρό της με το γράμμα του Τουρτούρι, και στη συνέχεια το γράμμα το παίρνει ο άνεμος. Η Μαριάννα φοβάται τον οριστικό αποχωρισμό της από τον Τουρτούρι, όπως κάθε παιδί δεν θα ήθελε να χάσει ένα φίλο. Όμως τα γεγονότα την οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο Τουρτούρι έλιωσε, και ενώ δεν έχει συμβεί αυτό, η Μαριάννα αρχίζει να βιώνει τον οριστικό αποχωρισμό

τους, μπαίνοντας σε μια διαδικασία θρήνου που την επηρεάζει ψυχοσωματικά.

Ο Τουρτούρι αφετέρου, χωρίς να γνωρίζει τίποτα από αυτά που συμβαίνουν στη Μαριάννα, καταφέρνει επιτέλους να φτάσει στο Βόρειο Πόλο. Είναι αρκετά χαρούμενος που μετά τόσους κινδύνους και περιπέτειες φτάνει στον προορισμό του. Αυτό που τον νοιάζει τώρα, είναι να ενημερώσει τη Μαριάννα. Έτσι, με τη βοήθεια της νιφάδας του χιονιού, η οποία τον είχε βοηθήσει και στην αρχή του ταξιδιού του, κάνοντας με αυτό τον τρόπο ένα σχήμα κύκλου (όπως ξεκινά, έτσι τελειώνει) και υποδεικνύοντας ότι φτάνει το τέλος του μυθιστορήματος, ειδοποιεί τη Μαριάννα για τα ευχάριστα νέα. Στο σημείο αυτό υπάρχει άλλη μια ευχάριστη εξέλιξη: Όταν η Μαριάννα, που ήταν βαριά άρρωστη, μαθαίνει την ευχάριστη έκβαση, δείχνει αμέσως καλύτερα, σαν να έχει αναρρώσει. Ο χιονάνθρωπός της, τον οποίο τόσο αγαπά, κατάφερε να φτάσει στο Βόρειο Πόλο και δεν θα λιώσει ποτέ!

Μπορεί, βέβαια, να μην είναι τόσο κοντά ο ένας στον άλλο, αλλά μια φορά το χρόνο, με τη βοήθεια του ψυγείου που μετέτρεψε σε ψυχροκίνητο, ο Τουρτούρι πηγαίνει και βλέπει τη Μαριάννα. Η απόσταση δεν αποτελεί πια εμπόδιο. Οι δυο τους βίωσαν τον μεταξύ τους αποχωρισμό, όχι όμως τον οριστικό, και από αυτόν δεν έλειψαν η θλίψη, η στενοχώρια, το κλάμα, αλλά και η χαρά που επήλθε χαρίζοντας ένα αίσιο τέλος στη σχέση τους.

Κεφάλαιο 2^ο

Πώς παρουσιάζεται η έννοια της οριστικής απώλειας μέσα από το πρώτο τέλος

Φτάνοντας στο Βόρειο Πόλο ο Τουρτούρι αντικρίζει την απέραντη διάφανη έκτασή του σε αντίθεση με το μικρό μέγεθος του σώματός του. Όσο και αν δεν το θέλει, ο μικρός χιονάνθρωπος λυγίζει μπροστά στο δέος που του προκαλεί ο τόπος, όπου μετά από πολλές περιπέτειες και κινδύνους κατάφερε να φτάσει. Φαντάζεται να κυλά στην αφράτη κατηφόρα της πλαγιάς, αλλά στην πραγματικότητα μένει ακίνητος. Ο Τουρτούρι ξεσπά σε κλάμα με αναφιλητά. Κλαίει από ευτυχία για όλα αυτά που πέρασε, για το θέαμα που κατάφερε μετά από πολύ κόπο να βλέπει, για την εκπλήρωση της υπόσχεσής του στη Μαριάννα, ακόμη και για τη μικρότητα της υπάρξής του μπροστά σε όλο αυτό το χιόνι που μοιάζει να μην τελειώνει ποτέ. Τα δάκρυα που κυλούν είναι καυτά και ο Τουρτούρι δεν μπορεί να τα ελέγξει. Τον λιώνουν σιγά-σιγά. Στη συνέχεια, καθώς λιώνει, βλέπει οπτασίες, ακούει παλιές γνώριμες φωνές και αντιλάλους. Όλη του η ζωή περνά ξανά μπροστά από τα μάτια του. Ακούει ανακατεμένους διαλόγους και φωνές που τον καλούν

«- Έλα, Τουρτούρι!... Έλα!...»

-Έρχομαι, ψιθύρισε ο Τουρτούρι. Έρχομαι! Κι ήταν ένα χαμόγελο ευτυχίας ζωγραφισμένο, ως την τελευταία στιγμή, στο πρόσωπό του» (Ε. Τριβιζάς, 1992, σελ. 109).

Αυτή η σκηνή θυμίζει αυτά που είναι γνωστά για τη στιγμή του θανάτου από ανθρώπους που έχουν επανέλθει στη ζωή – μιας και αυτή η στιγμή περιγράφεται. Βλέπουν δηλαδή οράματα, οπτασίες και στιγμές από τη ζωή τους. Στην περίπτωση του Τουρτούρι κάποιες φωνές τον καλούν, κάνοντας έτσι τον αναγνώστη να καταλάβει ότι περιγράφονται οι τελευταίες στιγμές του Τουρτούρι. Ο χιονάνθρωπος τα κατάφερε να φτάσει στον πολυπόθητο προορισμό του, όμως η τραγική ειρωνεία είναι ότι δεν λιώνει από

κανέναν εξωτερικό παράγοντα – κίνδυνο που αντιμετώπισε στο ταξίδι του, αλλά από κάτι εντελώς εσωτερικό και βαθύ. Τα καυτά δάκρυα της ευτυχίας κυλούν από τα μάτια του, αλλά δεν είναι υπεύθυνος ο ίδιος γι' αυτά: είναι η καρδιά του, τα συναισθήματά του. Ήταν πολλά αυτά που του συνέβησαν σε τόσο λίγο χρονικό διάστημα και τόσο μικρός ο ίδιος. Έχει καταφέρει ν' αποκτήσει μια φίλη που αγαπά και τον αγαπά, που του ζήτησε να ζήσει για πάντα και που γι' αυτήν έκανε το ταξίδι. Καταφέρνει να τη συναντήσει έστω και νοητά λίγο πριν λιώσει, ξαναφέροντας στο μυαλό του κάποιες από τις στιγμές τους. Ήταν ο δικός του τρόπος, ίσως και ο μόνος, να πει «αντίο» και ύστερα να παραδοθεί στις φωνές που τον καλούν. Η Μαριάννα δεν αναφέρεται καθόλου σε αυτό το τέλος. Ίσως ο συγγραφέας θέλει να αφήσει τον κάθε αναγνώστη να φανταστεί το δικό του τέλος για το κορίτσι.

Ο αποχωρισμός τους είναι οριστικός. Αυτό ο Τουρτούρι το ξέρει, όμως η Μαριάννα μένει στην άγνοια – ίσως σκόπιμα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Είναι χαρούμενη που ο χιονάνθρωπος της έφτασε στο Βόρειο Πόλο, όμως δεν γνωρίζει τι έγινε στη συνέχεια. Ο Τουρτούρι δεν μπόρεσε τελικά να εκπληρώσει την υπόσχεση που έδωσε στη Μαριάννα, αλλά το ζήτημα είναι: εάν δεν έλιωνε, θα μπορούσε να την εκπληρώσει για πάντα; Όπως αναφέρεται και στην αρχή του μυθιστορήματος με το στόμα του Τουρτούρι: «Πόσο μεγάλο είναι ένα 'πάντα';» (Τριβιζάς, 1992, σελ. 11). Μήπως τελικά η υπόσχεση που έδωσε ο χιονάνθρωπος δεν είναι κάτι για το οποίο μπορεί να υποσχεθεί κανείς; Το ταξίδι που πραγματοποίησε ο Τουρτούρι, του έδωσε τη δυνατότητα να περιπλανηθεί, να μάθει, να γνωρίσει τον κόσμο, να ζήσει περιπέτειες, να καταλάβει, πώς είναι να έχει κανείς ένα φίλο που αγαπά και που πάει για χάρη του έως το Βόρειο Πόλο, καθώς και πώς είναι να κινδυνεύει κανείς. Πράγματα, δηλαδή, που κάνουν ακόμη πιο επιθυμητό τον προορισμό.

Ό,τι κι αν συνέβη πάντως, σε καμία περίπτωση ο Τουρτούρι δεν ήταν ένας απλός χιονάνθρωπος που έκανε ένα ταξίδι. Ήταν ο χιονάνθρωπος της Μαριάννας και κάθε κοριτσιού που μαζί με το δαχτυλίδι χαρίζει στο χιονάνθρωπό της και την αγάπη της. *Η αγάπη του Τουρτούρι και της Μαριάννας είναι παντοτινή!* Αυτό δεν το ήξεραν τότε. Μπορεί ο χιονάνθρωπος να έλιωσε, όμως ποτέ δεν θα λιώσει η αγάπη του γι' αυτήν.

Κλείνοντας αυτό το τέλος, ο συγγραφέας λέει στον αναγνώστη, εάν ποτέ βρεθεί στο Βόρειο Πόλο και βρει το δαχτυλίδι της Μαριάννας, να μη το φέρει πίσω, γιατί είναι σα να βρίσκεται κι εκείνη εκεί. Αναφέρει, μάλιστα, ότι εάν κοιτάξει κανείς για πολλή ώρα την πάλλευκη έκταση, ίσως δει τον Τουρτούρι, καθόλου αλλαγμένο, να ζει ευτυχισμένος στα χιόνια. Και το τέλος αυτό ολοκληρώνεται με μία φράση από τα λόγια της σοφής κουκουβάγιας:

«Οι χιονάνθρωποι είναι χιόνι
και το χιόνι είναι ένα,
κι είναι τόσα όνειρα κι ελπίδες κι αγάπες
παλιές
μες στο χιόνι κρυμμένα...»

(Ε. Τριβιζάς, 1992, σελ. 109)

Ο χιονάνθρωπος έγινε χιόνι και το χιόνι ίσως γίνει κάποια στιγμή χιονάνθρωπος, περιγράφοντας μια κυκλική πορεία και αφήνοντας τον αναγνώστη με μια ευχάριστη και θετική διάθεση.

Επίλογος

Το μυθιστόρημα αυτό έχει μια ιδιομορφία. Έχει δύο τέλη: αφενός τα δάκρυα της ευτυχίας, αφετέρου το «ψυχροκίνητο». Στο πρώτο τέλος ο χιονάνθρωπος λιώνει από τα καυτά δάκρυα που κυλούν από την ευτυχία, ότι κατάφερε να φτάσει στο Βόρειο Πόλο, ενώ στο δεύτερο τέλος ο χιονάνθρωπος φτιάχνει ένα ψυχροκίνητο όχημα, για να πηγαίνει και να βλέπει μια φορά το χρόνο τη Μαριάννα. Ο ίδιος ο συγγραφέας αναφέρει ότι στην πρώτη του έκδοση το βιβλίο είχε μόνο το πρώτο τέλος, αλλά επειδή σε πολλούς φάνηκε καταθλιπτικό και ίσως όχι πολύ κατάλληλο για παιδιά, δημιούργησε και το δεύτερο τέλος.

Αλλά τι προσφέρει η παρουσίαση της οριστικής απώλειας και του αποχωρισμού στα παιδιά; «Το παραμύθι», λέει ο Μπέτελχάιμ, «κεντρίζει το ενδιαφέρον του παιδιού και το γοητεύει, γιατί όχι μόνο ανταποκρίνεται στις αγωνίες του μα και το βοηθά να συνειδητοποιεί τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, υπαγορεύοντάς του λύσεις στα προβλήματα που το απασχολούν». Τα βιβλία για παιδιά δουλεύοντας σ' ένα χώρο φανταστικό, προετοιμάζουν το παιδί για την πραγματική ζωή. Η φαντασία δεν εμποδίζει τα παιδιά να φτάσουν στην πραγματικότητα. Το παιδί προσπαθεί να διερευνήσει και να γνωρίσει τον κόσμο, αλλά με το δικό του τρόπο, μέσα από τη φαντασία. Αντίθετα οι ρεαλιστικές απαντήσεις κατά τον Bettelheim είναι αυτές που προκαλούν σύγχυση και ανασφάλεια στα παιδιά, κι αυτό γιατί δεν ταιριάζουν στον τρόπο σκέψης τους. Πόσο μάλλον αν παρουσιαστεί ρεαλιστικά ένα τόσο λεπτό ζήτημα, όπως η οριστική απώλεια. Η καλύτερη προσέγγιση τέτοιων θεμάτων γίνεται μέσω της λογοτεχνίας, όπου το παιδί λαμβάνει τα μηνύματα μέσω συμβόλων κι έχει μια απόσταση ασφαλείας από τα γεγονότα. Έτσι το παιδί προϋδεάζεται και δεν πληγώνεται.

Στο μυθιστόρημα του Ε. Τριβιζά, το οποίο επεξεργάστηκε, δεν αναφέρεται πούθενά η λέξη «θάνατος». Ο χιονάνθρωπος κινδυνεύει να λιώσει, λέξη που μεταδίδει έμμεσα το μήνυμα στο παιδί και το κρατά σε μια ασφαλή απόσταση από το γεγονός. Επίσης του δίνεται η ευκαιρία να επεξεργαστεί το θέμα ξανά και ξανά, και με την πάροδο του χρόνου, ίσως και μέσα από βιώματα, να αντιληφθεί κάτι περισσότερο. Συνεπώς οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί με αφορμή ένα τέτοιο βιβλίο μπορούν να προσεγγίσουν μαζί με τα παιδιά πολύπλοκα θέματα και ίσως να δώσουν και κάποιες απαντήσεις.

Στο μυθιστόρημα «Ο χιονάνθρωπος και το κορίτσι» του Ε. Τριβιζά προσεγγίζεται το θέμα του αποχωρισμού και της οριστικής απώλειας. Ο συγγραφέας δεν δίνει απάντηση σε ερωτήματα που αφορούν το θάνατο, καταφέρει όμως να αγγίξει το υπαρξιακό πρόβλημα του θανάτου με τη γοητεία του μύθου. Το παιδί μπαίνει εύκολα στη θέση της Μαριάννας, και λόγω του ανιμισμού του δεν παραξενεύεται που ένας χιονάνθρωπος παίρνει σάρκα και οστά. Σίγουρα το παιδί της προσχολικής ηλικίας δεν μπορεί να κατανοήσει πλήρως την έννοια του θανάτου, όμως μια πρώτη προσέγγιση μπορεί να επιτευχθεί. Ένα τελευταίο σημείο που θα ήθελα να επισημάνω, είναι ότι το μυθιστόρημα αυτό έχει πολλές σελίδες που ένα παιδί προσχολικής ηλικίας δεν θα είχε την επομονή να ακούσει. Συνεπώς, απευθύνεται σε λίγο μεγαλύτερα παιδιά, όπου το νόημα, η πλοκή και η γλώσσα (τα παιχνίδια με τις λέξεις) του Ε. Τριβιζά μπορούν να γίνουν περισσότερο κατανοητά.

Βιβλιογραφία

- Holland J. (2004). «How schools can support children who experience loss and death». *British Journal of Guidance & Counselling*, 36, 411-424.
- Μαλαφάντης Δ.Κ. (2006). *Το παραμύθι στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.
- Μπέτελχάμ Μ. (1995). *Η γοητεία των παραμυθιών» Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση*. (Μετάφραση Ε. Αστερίου), Εκδόσεις Γλάρος.
- Νίλσεν Μ. (Επιμ.) (2005). *Απώλειες στη ζωή του παιδιού*. Αθήνα: Μέριμνα.
- Παπακωνσταντίνου Ρ. & Τσιλιμένη Τ. (1992). *Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου Λ. (1990). *Η παιδική λογοτεχνία στην εποχή μας*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Τριβιζάς Ε. (1992). *Ο χιονάνθρωπος και το κορίτσι* (2^η έκδ.). Αθήνα: Κέδρος.
- Vianello R. & Marin M. L. (1988). «Children's understanding of death». *Early Child Development and Care*, 46, 97-104.

Από το Internet:

- www.ninemia.com
- www.ert.gr/akra/ekpompes/periodos-2007-2008/eygenios-tribizas/details

Φιλίς Μουσταφά

**Η προέλευση του ελληνικού θεάτρου
σκιών
από το τούρκικο και οι χαρακτήρες τους**

Κεφάλαιο 1^ο**1.1. Η προέλευση και η εξέλιξη του Θεάτρου Σκιών**

Αρχικά το Θέατρο Σκιών συνδέθηκε με τη λατρεία των νεκρών και τη μαγεία. Η πρώτη εμφάνιση του λαϊκού αυτού θεάτρου εντοπίζεται στις χώρες της Απω Ανατολής: η κοιτίδα αυτού του θεάτρου θεωρείται η Κίνα. Σχετική αναφορά συναντάμε σε μια κινέζικη Εγκυκλοπαίδεια του 9^{ου} αιώνα π.Χ.

Στην Κίνα το Θέατρο Σκιών είχε αρχικά θρησκευτικό χαρακτήρα. Έγινε μέσο επικοινωνίας με τον Κάτω Κόσμο, τον κόσμο των Σκιών. Η κινέζικη παράδοση λέει ότι το 100 π.Χ. ο Κινέζος αυτοκράτορας Ούου απελπισμένος από το θάνατο της γυναίκας του βρήκε παρηγοριά, όταν ο αυλικός του εμφάνισε την αυτοκράτειρα ως φιγούρα του Θεάτρου Σκιών. Ευθύς εξαρχής, λοιπόν, το Θέατρο Σκιών σχετίζεται με τη νοσταλγία. Ίσως γι' αυτό το λόγο οι Κινέζοι δίνουν ποιητικές ονομασίες στο πανί και το ονομάζουν «πανί του ονείρου» και «πανί της προσδοκίας».

Στην αρχή οι φιγούρες προβάλλονταν ακίνητες πάνω στο πανί. Είχαν νύχια και ράμφος που συμβόλιζαν τις ψυχές των νεκρών. Αργότερα όμως το

κινέζικο αυτό θέατρο έπαψε να είναι αποκλειστικά θρησκευτική τέχνη, οι φιγούρες πήραν ανθρώπινη μορφή και απέκτησαν κίνηση. Οι παραστάσεις διαρκούσαν πολύ: συχνά έφταναν μέχρι και τις τέσσερις ώρες.

Από την Κίνα το Θέατρο Σκιών διαδόθηκε, μαζί με όλο το θρησκευτικό του περιεχόμενο, στην Ινδοκίνα και στις Ινδίες. Παντού συνδέθηκε με τη λατρεία των νεκρών και τις θεότητες του Κάτω Κόσμου. Σύμφωνα με μια εκδοχή, το υπερβολικά μακρύ χέρι του Καραγκιόζη έχει ινδική προέλευση. Οι Ινδοί φαντάζονταν τα πνεύματα με μεγάλους βραχίονες, που συμβόλιζαν την ομορφιά και τη δύναμη. Το θρησκευτικό Θέατρο Σκιών εξαπλώθηκε γρήγορα στη Μαλαισία, την Ταϊλάνδη και σε άλλες χώρες της Ασίας, κι έφτασε αργότερα στην Τουρκία και την Ελλάδα.

Πότε μετατράπηκε το Θέατρο Σκιών από θρησκευτικό σε κωμικό θέαμα, και από ποιους μεταφέρθηκε στις χώρες της Μεσογείου, είναι δυο βασικά ερωτήματα που έχουν απασχολήσει τους ερευνητές. Το πιο πιθανό είναι ότι κάποιοι τσιγγάνοι ινδικής καταγωγής το πήραν από την Κίνα και το μετέφεραν μέσω των Ινδιών στην Αίγυπτο και στην Τουρκία. Αλλά εξαιτίας των θρησκευτικών πεποιθήσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το θρησκευτικό θέατρο δεν μπορούσε εκεί να επιβιώσει. Γι' αυτό το λόγο αναπτύχθηκε το κωμικό είδος με πρωταγωνιστή τον Karagoz (= Καραγκιόζη).

Αργότερα, ως δρώμενο των μουσουλμανικών μοναχικών ταγμάτων το Θέατρο Σκιών έκανε για πρώτη φορά την εμφάνισή του με τη σημερινή του μορφή στα μοναστήρια, στις λαϊκές συνοικίες και στα παζάρια, κατορθώνοντας να γίνει το επίκεντρο της πόλης σε όλη την Ανατολή.

Ανάλογα με τη θέση που έπαιρνε κάθε καλλιτέχνης στην παραγωγή, το Θέατρο Σκιών κατάφερε να ξεχωρίσει τις ποικίλες κοινωνικές ομάδες της Οθωμανικής επικράτειας σε τρεις τάξεις. Πρώτη ήταν η τάξη των «ανθρώπων του σπαθιού», στην οποία κατατάχθηκαν οι εμπειροπόλεμες φυλές του βουνού, της ερήμου, κτηνοτρόφοι και διαμετακομιστές. Δεύτερη ήταν η τάξη των «ανθρώπων του σφυριού και του δρεπανιού», που αποτελούνταν από βιοτέχνες της πόλης ή των κεφαλοχωριών και από καλλιεργητές των κάμπων. Τρίτη και τελευταία ήταν η τάξη των «ανθρώπων της πέννας», που περιελάμβανε μέλη οθωμανικής και χριστιανικής ιεραρχίας, τα οποία αποτέλεσαν τη νομοθετική, δικαστική, διπλωματική, διοικητική γραφειοκρατία και υπαλληλία.

Αυτός ο διαχωρισμός σε κοινωνικές ομάδες πραγματοποιήθηκε πάνω στο πανί του Θεάτρου Σκιών: Ο Καραγκιόζης και ο Τσιγγάνος έγιναν σύμβολα των ανθρώπων του σφυριού και των βιοτεχνών του Παζαριού. Ο Χατζηαβάνης έγινε το σύμβολο των καλλιεργημένων προσωπικοτήτων, ενώ ο Μουσταφάς ο Μπεκρής έγινε σύμβολο των πολεμιστών που είναι συνεχώς μεθυσμένοι από τη δύναμή τους.

Οι έννοιες «Ελλάδα» και «Τουρκία» δεν υπήρχαν αρχικά στο Θέατρο Σκιών. Το Παζάρι ήταν τόσο ελληνόφωνο όσο και τουρκόφωνο. Ο Καραγκιόζης παιζόταν από την αρχή και στις δύο γλώσσες του Παζαριού, την απλή λαϊκή ελληνική και την τουρκική λαϊκή γλώσσα. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της συζήτησης είναι ο διάλογος. Μέσα από αυτόν αλλά και από τις έξυπνες ατάκες, το παζάρεμα και το λογοπαίγνιο, οι θεατές μαθαίνουν να είναι ετοιμόλογοι.

Η πιο εξελιγμένη μορφή του Θεάτρου Σκιών, η οποία γεννήθηκε στη Μικρά Ασία και στην

Κωνσταντινούπολη, κυριάρχησε σε όλη την Ανατολή, στα Βαλκάνια και στη Βόρεια Αφρική. Από αυτήν θα προκύψουν μετέπειτα οι «εθνικές» μορφές Θεάτρου Σκιών σε Τουρκία, Ελλάδα, Ρουμανία, Γεωργία, Ιράκ, Συρία, Αίγυπτο, Λιβύη, Τυνησία, Αλγερία και στην υπόλοιπη Ευρώπη.

1.2. Η τούρκικη προέλευση του Καραγκιόζη

Η γέννηση του αγαπητού λαϊκού μας ήρωα, του Καραγκιόζη, δεν είναι εντελώς εξακριβωμένη χρονικά. Οι γνώμες εδώ δίστανται. Η δημιουργία του βασίζεται κυρίως σε **τρεις** προφορικές παραδόσεις:

Α) Μια από τις πιο γνωστές προφορικές παραδόσεις, ίσως η επικρατέστερη, αναφέρεται στις θρυλικές μορφές δυο αληθινών προσώπων ονόματι Καραγκιόζης και Χατζηαβάνης, που ζούσαν στην Προύσα, πόλη στα βορειοδυτικά της Τουρκίας.

Σύμφωνα με αυτήν ο Χατζηαβάνης ήταν εργολάβος οικοδομών και είχε αναλάβει να χτίσει το σαράι (= παλάτι) του πασά της Προύσας Σουλτάν Ορχάν. Αυτός ο πασάς πήρε στην οικοδομή του εργάτες και έβαλε τον Καραγκιόζη, που ήταν μαραγκός, στη θέση του πρωτομάστορα. Όταν ο πασάς διαπίστωσε ότι το παλάτι του αργούσε να τελειώσει, άρχισε να απειλεί τον Χατζηαβάνη με θάνατο. Τότε εκείνος από το φόβο του υπέδειξε ως υπαίτιο για την καθυστέρηση τον Καραγκιόζη, ο οποίος έλεγε αστεία στους μαστόρους και γελούσαν. Ο πασάς φοβήθηκε και τον Καραγκιόζη με θάνατο, αλλά εκείνος εξακολούθησε να γελά, μέχρι που θανατώθηκε. Όλοι αγανάκτησαν με τον άδικο χαμό του Καραγκιόζη. Ο ίδιος ο πασάς, για να καθησυχάσει το λαό, έχτισε ένα λαμπρό μνημείο στην Προύσα προς τιμήν του και τον έθαψε εκεί.

Η αδικία που διέπραξε ο πασάς σε βάρος του Καραγκιόζη, του κόστισε τόσο, ώστε αρρώστησε. Οι άλλοι αγάδες, για να διασκεδάσουν τον πασά Σουλτάν Ορχάν, έφεραν τον Χατζηαβάνη στο παλάτι για να λέει τα αστεία που έλεγε ο Καραγκιόζης. Στα πλαίσια της προσπάθειας που γινόταν, κυρίως από τον Χατζηαβάνη, να ξαναβρεί ο πασάς το χαμόγελό του, έκοψε ένα χάρτινο Καραγκιόζη, τέντωσε ένα πανί, το φώτισε, κι έδωσε για πρώτη φορά ζωή σε αυτό που στις μέρες μας αποκαλούμε «Καραγκιόζης». Ήταν τόση η ευχαρίστηση του πασά, ώστε του έδωσε την άδεια να δίνει παραστάσεις όπου ήθελε.

Β) Η δεύτερη προφορική παράδοση αναφέρει ότι ο Καραγκιόζης έζησε στην Ανατολή επί Σουλτάνου Βαγιαζίτ. Ο Καραγκιόζης ήταν – σύμφωνα με αυτή την παράδοση – ένας φιλοσοφημένος σιφλικός μπέης, με πολλά λεφτά και μεγάλο χαρέμι. Η περιοχή που διοικούσε ήταν πρότυπο ευημερίας και άσκησης αγαθής διοίκησης. Για να παρακολουθεί τις αντιδράσεις των υποτακτικών του στις συχνές καινοτομίες του και να τις αναπροσαρμόζει, ο μπέης αυτός είχε έναν έξυπνο και ικανό άνθρωπο, τον Χατζηαβάνη, που του έδινε αναφορά και εξομάλυνε τις λαϊκές αντιρρήσεις. Με αυτό τον τρόπο ο Καραγκιό-Μπέης βελτίωνε τη διοίκησή του. Όταν πέθανε ο Μπέης, η νοσταλγία της αγαθής του διοίκησης και η ανάγκη να αναβιώσουν οι σοφές του συζητήσεις με τον Χατζηαβάνη, δημιούργησαν το θέαμα του θεάτρου.

Γ) Ένας τρίτος μύθος παρουσιάζει τον Καραγκιόζη ως κυνικό φιλόσοφο, που έζησε στην εποχή του Ιουστινιανού τον 6^ο αιώνα μ.Χ. στο Βυζάντιο. Ο φίλος του, Χατζή (= άγιος, αναμάρτητος,

αγαθός) Αϊβάτεις (= αεί βαίων) ήταν αυτοκρατορικός ταχυδρόμος.

Επιστρέφοντας ο Χατζηαβάνης από τις συχνές αποστολές, που πραγματοποιούσε στη μεγάλη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, έβαζε κάτω από τη λογική σκέψη του φίλου του Καραγκιόζη, ό,τι είχε γνωρίσει από τα ήθη και τα έθιμα των λαών που συνάντησε. Ο τρόπος με τον οποίο ασκούσε ο Καραγκιόζης κριτική σε όλα αυτά, δημιούργησε ψυχαγωγικές αφηγήσεις που σταδιακά μεταμορφώθηκαν σε θέαμα, από την ανάγκη να απεικονιστούν οι πρωταγωνιστές τους.

1.3. Η εκδοχή της ελληνικής προέλευσης του Θεάτρου Σκιών

Ένας άλλος θρύλος θέλει τον Καραγκιόζη να είναι ελληνικής καταγωγής. Συγκεκριμένα αναφέρει την ιστορία ενός Έλληνα από την Ύδρα, του Γιώργη Μαυρομάτη, ο οποίος τοποθετείται χρονικά γύρω στον 18^ο αιώνα.

Λέγεται ότι ο Μαυρομάτης ήρθε στην Τουρκία από την Κίνα, μαζί με το Θέατρο Σκιών του. Αποφασισμένος να μείνει μόνιμα στην Κωνσταντινούπολη, προσάρμοσε τη ζωή και το θέατρό του στα ήθη και έθιμα των Τούρκων. Έτσι αποκάλυψε τον ήρωά του «Καραγκιόζ» (Kara = μαύρο, Goz = μάτι) που στα ελληνικά σημαίνει «Μαυρομάτης». Ο Μαυρομάτης πέθανε στην Τουρκία. Σύμφωνα με πληροφορίες ο βοηθός του Γιάννης Μπράχλης ήταν ο πρώτος καλλιτέχνης του είδους που έφερε τον Καραγκιόζη στην Ελλάδα.

Οι πρώτες πληροφορίες για το θέατρο του Καραγκιόζη που έχουν επιβεβαιωθεί ιστορικά, εντοπίζονται στα μέσα του 17^{ου} αιώνα και μας τον παρουσιάζουν να εκφράζει εικόνες από τη ζωή των Τούρκων. Η καταγωγή του Καραγκιόζη, όπως και καθετί τόσο παλιού, τραβάει βαθιά στο παρελθόν και μπερδεύεται τόσο, ώστε μόνο με εικασίες μπορεί κανείς να την προσεγγίσει.

Στη λαϊκή παράδοση αυτό το μπερδεμα και η ταύτιση του Καραγκιόζη με τον Χότζα είναι δικαιολογημένα. Κάποιοι, μάλιστα, ισχυρίζονται ότι υπήρξαν στην Τουρκία ολόκληρες οικογένειες που στο παρελθόν έβγαλαν διάσημους καραγκιόζοπαίχτες, σε σημείο να τοποθετηθεί μπροστά από το οικογενειακό τους όνομα το πρόθεμα «Καραγκιόζ» (όπως οι Καραγκιόζ Αλή Τζελεπή-ογλού, οι Καραγκιόζ Οσμάν-ογλου Τερίφ Μπέη κτλ.).

Είναι απαραίτητο να επισημάνουμε ότι το τουρκικό Θέατρο Σκιών δεν ονομάζεται «Καραγκιόζης», αλλά «Κιουστερί Μείντάν», δηλαδή: η πλατεία του Κιουστερί. Ο Κιουστερί ήταν Άραβας Σεΐχης, στον οποίο οι πατριώτες του αποδίδουν όχι την εφεύρεση αλλά την εκλαΐκευση του Θεάτρου Σκιών.

Κεφάλαιο 2^ο

2.1. Οι χαρακτήρες του ελληνικού και του τούρκικου Θεάτρου Σκιών

Ο Καραγκιόζης (Karagoz): Αποτελεί τον χαρακτηριστικό τύπο του φτωχού Έλληνα που δεν επιδέχεται ιδιωτική επιδιόρθωση. Παρουσιάζεται ως κεφάλας, άσχημος, κοντός και καμπούρης, με ένα μεγάλο μάτι, ασουλούπωτος και κουρελής. Ιδιαίτερο γνώρισμά του είναι το μακρύ σπαστό του χέρι.

Είναι σκληρός στα αστεία του, αλλά κατά βάθος αγαθός και καλόκαρδος. Γεμάτος τεμπελιά και

αισιοδοξία, του αρέσει να ανακατεύεται σε όλα. Τον απασχολεί οτιδήποτε συμβαίνει γύρω του, πειράζει τους πάντες, τους σατιρίζει, ξεκινώντας από τον ίδιο του τον εαυτό. Το υπερβολικό μήκος του χεριού του, του επιτρέπει να λειτουργεί ελεύθερα επί σκηνής, να ξύνει την πλάτη του ή το κεφάλι του, και να κάνει χειρονομίες. Παράλληλα έχει συμβολική σημασία, γιατί εκπροσωπεί το έξυπνο πνεύμα. Χαρίζει καρπαζιές με μεγάλη προθυμία, αλλά και δέρνεται χωρίς να αισθάνεται ταπεινωμένος. Δέχεται το ξύλο σαν μια κακοτυχία και συνέπεια της ξεροκεφαλιάς του. Καταφέρει να είναι ευφυής, ετοιμόλογος και αστείος, χωρίς να γίνεται γελοίος. Εκπροσωπεί τη λαϊκή ηθική, την κοινή λογική και την τιμιότητα παρ' όλη την πονηριά του.

Ο Χατζηαβάτης (Hacivat): Είναι ο κλασικός τύπος του ραγιά, του υπόδουλου Έλληνα, που ζει ακόμα με την ανάμνηση της τουρκοκρατίας. Παμπόνηρος και ανήσυχος για όλα, αδύναμος, δειλός και κόλακας απέναντι στους ισχυρούς. Αφετέρου εκπροσωπεί τον τύπο του βιοπαλαιστή αστού. Κατ' επάγγελμα είναι τελάλης, μεσίτης και ταχυδρόμος που εκτελεί παραγγελίες του Μπέη και του Πασά. Ωστόσο είναι ευγενικός, αξιοπρεπής και αξιοπίστος. Ταυτόχρονα είναι οικογενειάρχης (αυτό το στοιχείο του δεν εμφανίζεται συχνά επί σκηνής) και πιο μορφωμένος από τον Καραγκιόζη. Γνωρίζει καλύτερα τον κόσμο και προσπαθεί συχνά να διορθώνει τον φίλο του ή να τον δασκαλεύει. Μιλάει επιτηδευμένα και με αυτό προσπαθεί να τραβήξει την προσοχή του κόσμου.

Η Αγλαΐα (Karagozun Karisi): Είναι η γυναίκα του Καραγκιόζη. Εκπροσωπεί τον χαρακτήρα της φτωχής ελληνίδας νοικοκυράς, που προσπαθεί να βοηθήσει την οικογένειά της ξενοδουλεύοντας σε ευκατάστατες οικογένειες. Οποτε μιλάει ο Καραγκιόζης με τον Χατζηαβάτη, ακούγεται από το βάθος η γυναικεία φωνή της Αγλαΐας, αλλά η ίδια σπάνια εμφανίζεται αυτοπροσώπως. Κάνει την εμφάνισή της σταθερά στην έναρξη του έργου, όταν ο σύζυγός της και ο φίλος του φωνάζουν τόσο δυνατά, ώστε ξυπνάνε το μωρό της και η ίδια αναγκάζεται να τους παρακαλέσει για ησυχία και να το ξανακοιμήσει.

Η Βαζυροπούλα: Είναι η κόρη του Πασά. Όταν καλομαθημένη, δείχνει να σέβεται τον πατέρα της και καταφέρνει πάντα να πετυχαίνει αυτό που επιδιώκει.

Ο Μπέης (Çelebi): Αντιπροσωπεύει τον εύπορο αστό και γενικά τον άνθρωπο της ανώτερης κοινωνικής τάξης. Είναι καλός οικογενειάρχης, ηθικός, και συνήθως δίνει παραγγελίες στον Χατζηαβάτη για διάφορες υποθέσεις του, χρησιμοποιώντας τον σαν τελάλη ή μεσίτη, ξεκινώντας έτσι την πλοκή της υπόθεσης.

Ο Διονύσιος: Σατιρίζει τον τύπο του ξεπεσμένου αριστοκράτη από τη Ζάκυνθο ή απλά τον φαντασιόπληκτο Ζακυνθινό που πιστεύει ότι κατάγεται από αρχοντική και πλούσια οικογένεια. Είναι όμως αξιοπρεπής, πολιτισμένος, αγαθός, ομιλητικός και εξαιρετικά γρήγορος στην ομιλία του, όπως και οι συντοπίτες του. Είναι καλοντυμένος,

φορά ψηλό καπέλο και παρασύρεται εύκολα από τον κατεργάρη φίλο του, τον Καραγκιόζη.

Ο Εβραΐος (Satici): Το όνομά του είναι Σολομών ή Σολωμός, όπως τον αποκαλεί ο Καραγκιόζης. Είναι ο χαρακτήρας του εμπόρου της πόλης και συγκεκριμένα της Θεσσαλονίκης. Είναι αρκετά πλούσιος, πολύ τσιγκούνης, πονηρός και δειλός. Σαν φιγούρα είναι πολύ ευχάριστη, γιατί είναι δεμένος σε δύο μεριές και όταν χορεύει, κουνιέται η μέση και το κεφάλι του σαν να είναι «ξεβιδωμένος», με αποτέλεσμα τη δημιουργία πηγαίου γέλιου στους θεατές.

Ο Μορφονιός (Beberuhi): Ονομάζεται Ζαχαρίας και είναι νάνος με περώριο κεφάλι και μακριά μύτη, γι' αυτό και μιλάει με αυτήν. Είναι καλοαναθρεμμένος. Μιλάει πάρα πολύ γρήγορα και είναι τόσο λιγόνυχος, ώστε να λιγοθυμεί όταν τον φοβερίζει ο Καραγκιόζης. Το σώμα του δεν είναι ανεπτυγμένο και το μυαλό του ακόμα λιγότερο. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος με τον οποίο τον αποκαλεί ο Καραγκιόζης: «Εξι πόντους Μορφονιέ!» ("Alti kariş Beberuhi!"). Του αρέσει να τον πειράζουν όλοι και ιδιαίτερα ο Καραγκιόζης. Αρέσκεται επίσης να μεταφέρει λόγια από τον ένα στον άλλο και έτσι να δημιουργεί προβλήματα. Δεν τον ενοχλούν τα σχόλια του κόσμου για την εμφάνισή του.

Ο Μπαρμπαγιώργος: Εκπροσωπεί τον Έλληνα που ζει στα βουνά. Είναι τόσο αμόρφωτος και προσκολλημένος στο βουνό, ώστε δεν γνωρίζει ούτε το όνομα της θάλασσας. Είναι ο γνήσιος Ρουμελιώτης, του οποίου ο χαρακτήρας παρέμεινε αδιάφορος μέσα από το πέρασμα του χρόνου. Παρουσιάζεται αγαθός, ηθικός και δυνατός. Καμαρώνει που είναι θεός του Καραγκιόζη και γι' αυτό του προσφέρει στοργικά την προστασία του. Στο Κιουστερί Μείντάν ονομάζεται Barba Yorgos και Baba Himmət.

Ο Σταύρακας: Εκπροσωπεί τον παλικαρά, που όμως τρώει συνεχώς ξύλο. Είναι ψεύτης, καυχησιάρης και ονομάζεται Τζίμης Σταυράκης. Η καταγωγή του είναι από τον Πειραιά. Η βαθιά γνώση των κανόνων της μαγκιάς, το πλούσιο (αργκό) λεξιλόγιό του, φωτογραφίζουν τα χαρακτηριστικά του Σταύρακα.

Ο Βεληγέκας-Δερβέναγας: Εκπροσωπεί το όργανο της δημόσιας τάξης που εκτελεί τις εντολές. Είναι τουρκαλβανός στην καταγωγή, κούτσος, απολίτιστος, και μιλάει άσχημα την ελληνική γλώσσα χρησιμοποιώντας ανάμεικτες αρβανίτικες και τούρκικες εκφράσεις.

Το Κολυτήρι: Είναι το παιδί του Καραγκιόζη. Ένα παιδί σα όλα τα άλλα, αλλά η ιδιορρημία της οικογενειακής του ζωής το έχει πείσει ότι για να επιβιώσει πρέπει να γίνει σαν τον πατέρα του. Το όνομά του είναι Κολυτήρι και όχι Κολλητήρι (από το «κολλητά με τον πατέρα του»): είναι παράφραση της λέξης «μολυντήρι» (αυτή η λέξη σημαίνει το σαμιαμίδι, εκείνο το σαυράκι που ζει μέσα στους τοίχους των σπιτιών, που μια λαϊκή παροιμία το θεωρεί σαν μόλυσμα, εξ ου και το όνομα (ενώ μια άλλη λαϊκή δοξασία το θεωρεί γούρι για το σπίτι). Σαν μολυντήρι, περπατάει πάντα όπως σε ένα ηλιόλουστο τοίχο, χαρωπό, γλιστερό, χωρίς αξία, αλλά όμορφο.

2.2. Διαφορές ανάμεσα στο ελληνικό και στο τουρκικό Θέατρο Σκιών

Εδώ θα γίνει προσπάθεια να επισημανθούν οι βασικές διαφορές που κάνουν το τουρκικό Θέατρο Σκιών να αποκλίνει από το ελληνικό. Θα δοθεί έμφαση στους επιπρόσθετους χαρακτήρες του τουρκικού Θεάτρου Σκιών, στην ενδυμασία τους και στον συγκεκριμένο ρόλο που παίζουν στις παραστάσεις.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι όλοι οι χαρακτήρες του Κιουστερί Μειντάν (τουρκικού Θεάτρου Σκιών) ήταν χωρισμένοι σε ομάδες.

Η πρώτη ομάδα περιελάμβανε τις **Zenneler**, χαρακτηρισμός που αποδίδονταν σε όλες τις γυναίκες. Αυτές αποτελούνταν από τις **Çerkez halayik**, τις κουτσομπόλες, περιεργές και ανακατώστρες γυναίκες της γειτονιάς, και τις **Çingene**, γνώρισμα των οποίων είναι η δυνατότητά τους να διαβάσουν το φλιτζάνι, να έχουν σκούρο δέρμα, να τραγουδάνε σε ορχήστρα και να πουλάνε λουλούδια, κάτι σαν τις σημερινές τσιγγάνες. Ακολουθούν οι **Susamci**, τύπος γυναικών-ζητιάνων, που τριγυρνάνε στα χαμάμ (δημόσια λουτρά) πουλώντας παστέλια για να κερδίσουν τα προς το ζην.

Η δεύτερη ομάδα αφορά τους άντρες που έχουν υιοθετήσει την προφορά της Κωνσταντινούπολης. Πρόκειται για τους **Istanbul ağız konuşanlar**. Χωρίζονται στους **Celebi**, τα νέα παλικάρια που αρέσκονται να τους φωνάζουν «μπέηδες», να διασκεδάζουν και να είναι πάντα ερωτευμένοι. Φημίζονται για τους ευγενικούς τους τρόπους, τις βόλτες τους στην πόλη και για την αδυναμία τους στο γυναικείο φύλο. Θέλουν να είναι πάντα καλοντυμένοι και γι' αυτό είναι επιτακτική η ανάγκη τους να ακολουθούν τις τάσεις της μόδας. Ανάλογο με το χρώμα που είχε το κοστούμι τους, είχε και το φέσι που φόραγαν στο κεφάλι.

Στη δεύτερη αυτή ομάδα ανήκουν και οι **Tiryaki**, οι ηλικιωμένοι του κοινωνικού συνόλου. Μισοκοιμισμένοι, συχνάζουν στα καφενεία και γίνονται περιγέλος στους συγχωριανούς τους εξαιτίας της χαμηλής νομισμένης τους. Είναι ανυπόμονοι, εύκολα εκνευρίζονται και κάνουν σαν παιδιά. Από την πολλή χρήση ναρκωτικών είναι διαρκώς σε υπνηλία, με αποτέλεσμα να μην ελέγχουν τις κινήσεις τους.

Η Τρίτη ομάδα αποτελείται από άντρες που κατάγονται από την Anadolu (= περιοχή της Τουρκίας, της οποίας η γλώσσα μιλιέται στην κεντρική περιοχή της Ανατολίας), τους **Anadolu' dan gelen tippler**. Περιλαμβάνει τον **Baba Himmet**, τον ξυλοκόπο που εμφανίζεται πάντα με το τσεκούρι στην πλάτη. Αυτός είναι χαμηλών τόνων και καλόκαρδος. Μόνο όταν θυμώνει δεν βλέπει μπροστά του από τον θυμό του. Είναι ο πιο ψηλός από τους ήρωες του τουρκικού Θεάτρου Σκιών. Ακόμα και ο Karagoz, όταν χρειάζεται να του μιλήσει, χρησιμοποιεί σκάλα. Μια άλλη ονομασία που του αποδίδεται, είναι Türk' tür. Η μάγκικη ομιλία του προκαλεί γέλιο στο κοινό.

Ο χαρακτήρας **Bolulu** εμφανίζεται επίσης σταθερά στις παραστάσεις του Κιουστερί Μειντάν. Αυτός είναι πολυλογάς και μολονότι κατ' επάγγελμα είναι μάγισσας, προσπαθεί – χωρίς επιτυχία – να μιλήσει με την προφορά των πρωτευουσίωνων. Εκείνος, όμως, που κλέβει πραγματικά τις εντυπώσεις με το καταπληκτικό του ζεϊμπέκικο, είναι ο **Efe**. Φύλακας της γειτονιάς είναι ο **Harputlu** με την αστεία κούρδικη προφορά του, και παραδίπλα ο

Kayserili που μοιάζει με τους παστουρματζήδες και μιλάει χωριάτικα.

Οι ψαράδες της κοινωνίας ονομάζονταν Temel και Idris. Ένας από αυτούς ήταν και ο **Laz**. Αυτός είναι άξεστος, πολυλογάς και απρόσεκτος στις κινήσεις του. Ο ταπεινός **Rumeli** έρχεται σε αντίθεση με τον προηγούμενο ήρωα, αφού προσέχει τα λόγια του, είναι ήρεμος και ολιγόλογος. Στο επάγγελμα είναι οδηγός. Θέλει να δραπετεύσει από τη δουλειά και το χωριό του, αλλά δεν το κάνει, επειδή ως χαρακτήρας είναι αδύναμος.

Στην τέταρτη ομάδα των χαρακτήρων του Κιουστερί Μειντάν συναντάμε τους ήρωες που κατάγονται έξω από την Anadolu. Πρόκειται για τον **Acem** που κατάγεται από το Αζερμπαϊτζάν ή από το Ιράν, αλλά αισθάνεται γνήσιος Τούρκος και ακολουθεί το θρήσκευμα της χώρας. Είναι ένας πλούσιος πωλητής χαλιών, που ασχολείται γενικά με το εμπόριο αλλά και με αντίκες. Ανοιχτοχέρης και καλόκαρδος, του αρέσει συχνά να υπερβάλλει και να πεισιμάνει. Στο πλευρό του Karagoz μιλάει σαν να τα ξέρει όλα. Ο Karagoz όμως τον αντιλαμβάνεται και τον ταπεινώνει. Ο Acem προτιμά να διασκεδάζει διαβάζοντας γαλλική ποίηση, σε αντίθεση με τον Karagoz που κλέβει την παράσταση διαβάζοντας τουρκικά στιχάκια.

Ακολουθεί ο **Arnavut**, άξιος και καλός, αλλά αμόρφωτος και απότομος. Εκνευρίζεται με το παραμικρό, γι' αυτό και του είναι εύκολο να σκοτώνει ανθρώπους. Προβάλλεται ως μάγκας, αλλά μόλις βρεθεί σε δύσκολη κατάσταση εξαφανίζεται. Όταν συμβιβάζονται μαζί του, είναι καλός. Στις παραστάσεις οι ρόλοι που του ταιριάζουν είναι αυτοί του μπράβου, του ταχυδρόμου και του κηπουρού. Το παρατσούκλι που του αποδίδεται συνήθως είναι Bayram.

Στη συνέχεια θα συναντήσουμε τον τύπο του **Arap** που κατάγεται από την Αφρική και μεταφέρθηκε στην Τουρκία ως δούλος. Τα ονόματά του είναι Hacı Fıtlı, hacı fiş fiş ή Hacı Kandil. Αυτός αρχικά δούλευε στο Saray (= Σαράι, το παλάτι του Πασά) και αφού απέκτησε δικαιώματα, βγήκε στην κοινωνία. Έπειτα εργάστηκε ως ζαχαροπλάστης, μπακλαβατζής. Αλλά η εμφάνισή του θυμίζει ζητιάνο.

Άλλη μια αντρική φιγούρα του τουρκικού Θεάτρου Σκιών είναι ο **Akarap**. Το όνομά του δηλώνει τον ανοιχτόχρομο Αράπη. Είναι γνωστός και ως Fellah, δηλαδή αυτός που κατάγεται από το Ιράκ. Στις παραστάσεις παίρνει τον ρόλο του μπακλαβατζή, του πωλητή ξηρών καρπών (κάστανων) και είναι το τσιράκι του καφενείου.

Επιπλέον παρουσιάζεται ο **Muhacir**, που δηλώνει αυτόν που κατέβηκε από το βουνό.

Στην Πέμπτη ομάδα εντοπίζονται οι **Zimmi**, όλοι όσοι δεν είναι μουσουλμάνοι. Σ' αυτή την κατηγορία ξεχωρίζει ο **Ayvaz Serkis**, που κατάγεται από την Αρμενία και εξαιτίας τούτου τον φωνάζουν και Ermeni. Είναι αρμόδιος για τα ψώνια του πλούσιου σπιτιού, όπου εργάζεται, και υπεύθυνος για το υπηρετικό προσωπικό. Φημίζεται για την τιμιότητά του. Επόμενος είναι ο **Frenk**, ο Ευρωπαίος Χριστιανός που εκπροσωπεί τον Έλληνα και είναι γιατρός. Σειρά έχει ο τσιφούτης **Yahudi**. Είναι παλαιοπώλης, διατάζει τον Karagoz να του κάνει δουλειές, χωρίς όμως στο τέλος να τον πληρώνει.

Οι χαρακτήρες με σωματικά ελαττώματα και ψυχολογικά προβλήματα ανήκουν στην έκτη ομάδα, και είναι οι **Kusurlu ve ruhsal hasta tippler**. Χαρακτηριστικοί εδώ είναι ο **Himhim** και ο **Kekeme**. Ο

πρώτος δεν εμφανίζεται συχνά στο τουρκικό Θέατρο Σκιών. Η θέση του έχει αντικατασταθεί από τον **Kambur** που μοιάζει με τον **Beberuhi** (= Μορφονιό) στην καμπούρα. Ο δεύτερος εκπροσωπεί τους ανθρώπους με τικ και τους δυσλεκτικούς. Σύντομα όμως έπαψε να χρησιμοποιείται ως χαρακτήρας, εξαιτίας του κόμπλεξ που δημιουργούσε σε θεατές με το ίδιο πρόβλημα.

Την έβδομη ομάδα συγκροτούν τα λεβεντόπαιδα, οι μάγκες, οι αλκοολικοί και οι μεθυσμένοι, οι **Kabadayilar ve sarhoşlar**. Πρώτος είναι ο **Aydinli**, που κατορθώνει μόνος του να κρατά τις ισορροπίες στη γειτονιά. Ακολουθεί ο **Efe**, που προστατεύει τους αθώους ανθρώπους. Αυτός παρακολουθεί όσους εμπλέκονται σε συνομασίες, και αφού τους δώσει τη συμβουλή του, τους ελευθερώνει. Καταφέρνει να λύσει τα προβλήματα με ήρεμο τρόπο. Είναι γλυκομίλητος και αγαπητός σε όλους.

Ο **Gazi Boşnak** είναι λεβέντης γενίτσαρος. Στην παράσταση παίζει πάντα μετά τον **Matiz** και τον **Tuzsuz Deli Bekir**. Είναι νηφάλιος. Ο **Tuzsuz Deli Bekir** είναι ο πιο φασαριόζος της γειτονιάς, γνώρισμα που από πολλούς εκλαμβάνεται ως θάρρος. Στις παραστάσεις εμφανίζεται πάντα τελευταίος, για να λύσει με την παρουσία του την παρεξήγηση. Τιμωρεί τους υπαίτιους, ισορροπεί τα πράγματα με τη δύναμή του, ενώ ο μόνος που του πάει κόντρα στο μαχαλά είναι ο **Karagoz**. Παρόμοιος χαρακτήρας με τον **Tuzsuz Deli Bekir** είναι ο **Tekbiyik**.

Στην όγδοη ομάδα κάνουν την εμφάνισή τους οι **Eğlendirici tipler**, οι γλεντζέδες του μαχαλά. Ο **Canbaz** είναι ριποκίνδυνος, είναι αυτός που σκαρφάζεται στα βράχια και παίζει στη σκηνή. Ο **Curcunabaz** είναι ταχυδακτυλογράφος κι έχει το πρόσωπό του καλυμμένο με μάσκα. Την ίδια ιδιότητα αλλά χωρίς μάσκα έχει και ο **Hokkabaz**. Η γυναίκα που χορεύει με τη συνοδεία ορχήστρας είναι η **Cengi**. Μόλις τελειώσει αυτή το νούμερό της, αυτό σημαίνει ότι όλοι ετοιμάζονται να υποκλιθούν. Ο τύπος **Kantocu** είναι μεταγενέστερο δημιούργημα του τουρκικού Θεάτρου Σκιών και εκπροσωπεί τον άνθρωπο που απαγγέλλει *κάντες*, δηλαδή λυρικούς στίχους. Η ομάδα αυτή κλείνει με τον ξεδιάντροπο **Maskara**.

Στην ένατη και προτελευταία ομάδα ανήκουν οι **Olağanüstü kişiler, yaratıklar**, οι χαρακτήρες του Κιουστερί Μείντάν που έχουν εκ φύσεως μαγικές ικανότητες. Εδώ θα συναντήσουμε την **Büyücü** που κάνει μάγια από παλιά, την **Cadi** ή **Cazu** που μεταμφιέζει τους ανθρώπους και πετάει με τη σκούπα. Ο κακός τύπος είναι ο **Canavar**. Ο **Cin** έχει κακά στοιχεία στο στήθος, στην κοιλιά και στα πόδια, εμφανίζεται κι εξαφανίζεται όποτε αυτός επιθυμεί. Τελευταίοι εκπρόσωποι της ομάδας αυτής είναι οι **Cinler** και **Cadilar**. Αυτοί παρουσιάζονται μόνο και μόνο για να απονεύσουν τη δικαιοσύνη τιμωρώντας τις κακές πράξεις.

Η δέκατη και τελευταία ομάδα στη σειρά των χαρακτήρων που συναντώνται μόνο στο Κιουστερί Μείντάν, είναι οι **Geçici ikincil kişiler ve çocuklar**, οι περαστικοί τύποι και τα παιδιά. Η **Geveze** είναι πολυλογού και δεν σκέπτεται τι είναι αυτά που λέει, ούτε έχει καλούς τρόπους. Ο **Muslu** στην παράσταση με τίτλο “*Kanlı Kavak*” είναι ο γιος του ερωτευμένου Χασάν. Η **Natir** είναι υπηρέτρια που δουλεύει σε γυναικείο χαμάμ. Το χαρακτηριστικό του **Rasgele** (λέξη που δηλώνει τη σύμπτωση και την επανάληψη)

είναι ότι πριν από κάθε του λέξη βάζει τη λέξη **Rasgele**, από την οποία πήρε και το όνομά του. Τέλος ο **Sekban** ανήκει στην παλιά γενιά των στρατιωτών και ο **Tatar** βγαίνει στη σκηνή προσπαθώντας να μιμηθεί διαλέκτους περιοχών της Τουρκίας.

Μέσα από τη σύγκριση του ελληνικού με το τουρκικό Θέατρο Σκιών φαίνονται ξεκάθαρα οι ομοιότητες αλλά και οι διαφορές τους. Οι διαφορές αφορούν κυρίως τους χαρακτήρες που κοσμούν τις παραστάσεις. Στην τουρκική εκδοχή του Καραγκιόζη οι χαρακτήρες ολοφάνερα υπερτερούν.

Βιβλιογραφία

1. Μόλλας, Δ.: *Ο Καραγκιόζης μας – Ελληνικό Θέατρο Σκιών*. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 2002.
2. Τσίπης, Κ. Σ.: *Ο ήχος του Καραγκιόζη. Συμβολή στη μελέτη της δημιουργίας και της εξέλιξης του ελληνικού λαϊκού Θεάτρου Σκιών*. «Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη», Αθήνα 2001.
3. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ.: *Θέατρο Σκιών και εκπαίδευση*. «Εκδόσεις Καστανιώτη», Αθήνα 2003.
4. Omer Kaya: *Hacivat ile Karagoz*. Sembol Yayinlari, Denizli 2007.

Ιστογραφία

- 1) <http://www.karagozevi.com/?d=tiplemeler.html>
- 2) <http://www.karagiozismuseum.gr/figures/index.htm>
- 3) <http://www.karagiozismuseum.gr/genisi/index.htm>
- 4) http://www.karagiozismuseum.gr/theatro_skion/index.htm
- 5) http://www.karagiozismuseum.gr/genisi/koinoniki_istoria.htm
- 6) http://www.ebdomadiaio_rantevou.pblogs.gr
- 7) <http://www.karagiozis.com/istorika-page.htm>

Δήμητρα Κωστάκη

Σχόλια σε ένα χωρίο του Σοπενχάουερ

Arthur Schopenhauer: *Ο κόσμος ως θέληση και ως παράσταση*, § 41: «Πάνω απ’ όλα, λοιπόν, ωραίος είναι ο άνθρωπος, και η αποκάλυψη της ουσίας του είναι ο ύψιστος σκοπός της τέχνης. Η ανθρώπινη μορφή και η ανθρώπινη έκφραση είναι το πιο σημαντικό αντικείμενο της εικαστικής τέχνης, όπως αντίστοιχα η ανθρώπινη πράξη είναι το πιο σημαντικό αντικείμενο της ποίησης».

1. Ποια ιδέα υποστηρίζει και ποια ιδέα αντικρούει εδώ ο συγγραφέας;

Σ’ αυτό το χωρίο ο Γερμανός φιλόσοφος Schopenhauer υποστηρίζει την ιδέα ότι η ανθρώπινη μορφή και έκφραση συνιστούν την απόλυτη ομορφιά και γι’ αυτό αποτελούν πηγή έμπνευσης για όλους τους καλλιτέχνες. Υποστηρίζει ότι ο ύψιστος σκοπός της τέχνης είναι να ανακαλύψει και στη συνέχεια να αποτυπώσει την ουσία της ανθρώπινης υπόστασης. Εάν, μάλιστα, το κύριο αντικείμενο των *εικαστικών τεχνών* είναι η ανθρώπινη μορφή και έκφραση, το κύριο

αντικείμενο των λεκτικών τεχνών («ποίηση») είναι η ανθρώπινη πράξη.

Με αυτό τον ισχυρισμό ο Schopenhauer αντικρούει κάποιες παλαιότερες απόψεις, που είχαν διατυπωθεί από τον Ηράκλειτο και τον Διονύσιο Αρεοπαγίτη. Ας τις δούμε μία προς μία: α) Ο Ηράκλειτος ισχυρίζεται ότι ακόμα και ο πιο ωραίος άνθρωπος φαίνεται «σαν πίθηκος» σε σχέση προς τον Θεό (βλ. απόσπασμα Β 83 Diels-Kranz). Εάν, δηλαδή, συγκρίνουμε ακόμα και τον πιο ωραίο άνθρωπο με τον Θεό, η ανθρώπινη ομορφιά του υστερεί σε σχέση προς τη θεϊκή. β) Με το ίδιο πνεύμα και ο Διονύσιος Αρεοπαγίτης ή Ψευδο-Διονύσιος τον 5^ο αιώνα μ.Χ. στο έργο του *Περί θείων ονομάτων* IV, 7 υποστηρίζει ότι η θεϊκή ομορφιά υπερέρχεται από κάθε άλλη και είναι αιτία κάθε επίγειας ομορφιάς.

Μολονότι ο Schopenhauer δεν αναφέρεται ρητά στη θεϊκή ομορφιά, ούτε κάνει κάποια σύγκριση της θεϊκής με την ανθρώπινη, έμμεσα υποβιβάζει τη θεϊκή, αφού ανάγει την ανθρώπινη ομορφιά σε πρωταρχική.

Επιπλέον ο Schopenhauer αντικρούει την πεποίθηση του Αριστοτέλη ότι η τέχνη αναπαριστά τους ανθρώπους ωραιότερους από ό,τι είναι (βλ. Αριστοτέλους *Πολιτικά* 1281b 10-13), αφού θεωρεί ότι ο καλλιτέχνης όχι μόνο δεν παρουσιάζει το ανθρώπινο υποκείμενο ωραιοποιημένο, αλλά αντιθέτως επιχειρεί να αποτυπώσει πιστά την ομορφιά και την «ουσία» του.

2. Ποια μέσα χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να υποστηρίξει την πεποίθησή του;

Ο Schopenhauer προσπαθεί να μας πείσει ότι το πιο ωραίο αντικείμενο είναι το ανθρώπινο υποκείμενο, γι' αυτό η τέχνη δεν κάνει τίποτε άλλο από το να εκθειάζει την ουσία του ανθρώπου.

Χρησιμοποιεί δύο επιχειρήματα, μιλώντας αφενός για την εξωτερική εικόνα και αφετέρου για το εσωτερικό του ανθρώπου: α) «Η ανθρώπινη μορφή και η ανθρώπινη έκφραση είναι το πιο σημαντικό αντικείμενο της εικαστικής τέχνης», δηλαδή αυτό αποτελεί την πηγή έμπνευσης του ζωγράφου, του γλύπτη, του σκηνοθέτη κλπ. β) Το δεύτερο επιχειρήμα αφορά τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, ο οποίος αντικατοπτρίζεται στις πράξεις του. Είναι τόσο λαμπερό το αντικαθρέφτισμα του εσωτερικού ανθρώπινου κόσμου, ώστε αποτελεί τον λόγο ύπαρξης ολόκληρης της ποίησης (με τα λόγια του Schopenhauer: «Η ανθρώπινη πράξη είναι το πιο σημαντικό αντικείμενο της ποίησης»). Με τα δύο αυτά επιχειρήματα συνοψίζει την τέχνη σε εικαστικές και ποιητικές, άρα μιλά και επιχειρηματολογεί για το σύνολο της τέχνης.

3. Πόσο ειδικευμένα και πόσο γενικόλογα είναι τα λεγόμενα;

Όσα λέει εδώ ο Schopenhauer πρέπει να χαρακτηριστούν ειδικευμένα, διότι τόσο οι θέσεις του όσο και τα επιχειρήματά του είναι συγκεκριμένα και κατανοητά. Δεν αναλώνεται σε περιττές περιγραφές ή αναλύσεις, αλλά μιλά λακωνικά και καιρία. Εκθέτει επακριβώς τις πεποιθήσεις του και επιχειρηματολογεί υπέρ αυτών.

4. Πόσο επίκαιρη και πόσο παρωχημένη είναι η διατυπωμένη άποψη;

Η άποψη του Γερμανού φιλοσόφου είναι ουσιαστικά διαχρονική, έστω και αν έχει αμφισβητηθεί από μεγάλους φιλοσόφους. Η άποψη ότι ο άνθρωπος (τόσο στη μορφή του όσο και στο περιεχόμενό του) είναι το ωραιότερο και σημαντικότερο αντικείμενο της τέχνης, επικρατεί και στις μέρες μας. Όλα τα σύγχρονα είδη τέχνης (θέατρο, τηλεόραση, ζωγραφική, γλυπτική, ποίηση, μυθιστόρημα) έχουν ως επίκεντρό τους τον άνθρωπο. Τόσο μορφολογικά όσο και ψυχολογικά αυτός αποτελεί και θα συνεχίσει να είναι η πιο σημαντική πηγή έμπνευσης για κάθε καλλιτέχνη.

Μαρία Σαββάκη

Σχόλια σε ένα χωρίο του Αριστοτέλη

Αριστοτέλους: *Ηθικά Νικομάχεια* 1140a 10-15: «Η τέχνη δεν είναι τίποτε άλλο από μια παραγωγική ικανότητα που εξασκείται σε συνδυασμό με την αληθινά λογική ικανότητα [στα αρχαία: *έξως μετά λόγου αληθούς ποιητική*]. Κάθε τέχνη έχει να κάνει με την παραγωγή ενός πράγματος και 'ασκώ μια τέχνη' [στα αρχαία: *τεχνάζειν*] σημαίνει: εξετάζω πώς θα γίνει κάτι από όσα ενδέχεται να υπάρχουν ή να μην υπάρχουν, και των οποίων το ποιητικό αίτιο έγκειται στον δημιουργό και όχι στο δημιούργημα. Διότι η τέχνη δεν ανήκει σε όσα υπάρχουν ή γεννιούνται από αναγκαιότητα ή εκ φύσεως».

1. Ποια άποψη αναπτύσσει εδώ ο Αριστοτέλης και πώς τη θεμελιώνει;

Ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται ότι η τέχνη είναι μια ικανότητα του καλλιτέχνη ή του τεχνίτη να παράγει έργο με βάση τη λογική. Αυτός ο έλλογος χαρακτήρας της παραγωγής φαίνεται από το γεγονός ότι πρόκειται για μια διαδικασία βασισμένη σε ορισμένους κανόνες, άρα δεν γίνεται ούτε τυχαία ούτε ανοργάνωτα. Η έντευχη παραγωγή είναι «αληθινά λογική», επειδή προέρχεται από τη φανερωτική της αλήθειας, λογικά διαμορφωμένη ικανότητα του τεχνίτη.

Για να αποδείξει αυτό τον ορισμό της τέχνης, δηλαδή ότι πρόκειται για μια διαδικασία που στηρίζεται στη λογική ικανότητα, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι προτού ξεκινήσει να ασκεί την τέχνη του, ο τεχνίτης εξετάζει όσα ενδέχεται να υπάρξουν, ξέροντας ότι το αποτέλεσμα της παραγωγής εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τον δημιουργό του. Και αποκλείει ρητά κάθε άλλη προέλευση των καλλιτεχνημάτων, λέγοντας ότι η τέχνη δεν δημιουργείται ούτε από αναγκαιότητα ούτε από τη φύση.

2. Τι αντλεί ο Αριστοτέλης από την εμπειρία και τι από τη διάνοιά του;

Η θεωρία του Αριστοτέλη στηρίζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος της στα δεδομένα της κοινωνίας, της εποχής και της πόλης στην οποία αυτός έζησε.

Στην αρχαία Αθήνα τα περισσότερα δημιουργήματα ήταν φτιαγμένα με βάση τη λογική: Τα αγάλματα, τα μνημεία, τα κτίρια, οι ναοί, η μουσική και η τραγωδία στην ύστερη μορφή της (την ευριπίδεια), απαιτούσαν τη συμβολή της λογικής για να προκύψουν. Για να δημιουργήσουν οι καλλιτέχνες, λάμβαναν υπόψη

τους τις τεχνοτροπίες π.χ. της αρχιτεκτονικής, τους διάφορους ρυθμούς, και προπάντων το μέτρο – αποκλείοντας κάθε αμετρία.

Έτσι ο Αριστοτέλης υποστηρίζει τη λογική ως βάση της παραγωγικής ικανότητας του καλλιτέχνη και αρνείται κάθε στοιχείο θεϊκής έμπνευσης ή ενστίκτου. Παραβλέπει, συνεπώς, ότι σε παλαιότερες εποχές οι ποιητές είχαν ως πηγή έμπνευσης τους θεούς ή τις Μούσες, που ενέπνεαν στους ανθρώπους το ελεύθερο δημιουργικό πνεύμα.

3. Ισχύει στην εποχή μας η άποψη του Αριστοτέλη;

Στη σημερινή εποχή τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά. Μπορούμε να πούμε ότι η λογική ικανότητα δεν είναι το κυρίαρχο στοιχείο της σημερινής καλλιτεχνικής παραγωγής. Έχει διαμορφωθεί μια μεγάλη γκάμα από καλλιτεχνικά ρεύματα, η δημιουργική πηγή των οποίων δεν είναι η λογική, αλλά πολλοί προσωπικοί και κοινωνικοί παράγοντες. Για παράδειγμα, ο ζωγράφος ενός αφηρημένου ή σουρεαλιστικού πίνακα δημιουργεί συχνά χωρίς κανόνες, χωρίς προδιαγραφές και χωρίς να στοχεύει σε ένα έλλογο αποτέλεσμα.

4. Αν η σημερινή τέχνη βασιζόταν αποκλειστικά στη λογική, μήπως ο κόσμος μας θα ήταν καλύτερος;

Σε έναν κόσμο, όπου όλα τα δημιουργήματα θα στηρίζονταν στη λογική, σίγουρα θα κυριαρχούσε απόλυτη τάξη. Τα πάντα θα ήταν καλά οργανωμένα, αλλά και εντελώς ομοιόμορφα. Θα απουσίαζε το προσωπικό στοιχείο, η ατομική ιδιαιτερότητα, και δεν θα υπήρχε τίποτα ξεχωριστό. Κάθε δημιούργημα θα καθοριζόταν από απαράβατους κανόνες. Αντίστοιχα και ο τρόπος της σκέψης μας και της ζωής μας θα λειτουργούσε μέσα στο ίδιο έλλογο και απάνθρωπο πλαίσιο.
